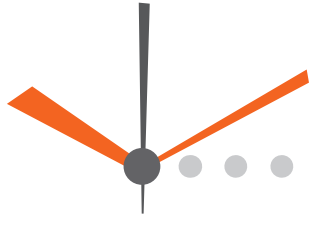

TEMMUZ 2013 SAYI 7

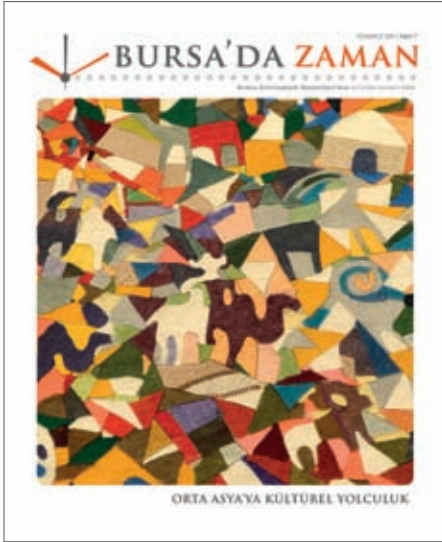

BURSA'DA ZAMAN

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NİN KÜLTÜR HİZMETİDİR.

ORTA ASYA'YA KÜLTÜREL YOLCULUK

Değerli dostlar,

Biraz uzaklardan, Ata topraklarından uzun bir solukla geldik karşınıza. Hatırlayacaksınız; Avrupa Müze Akademisi'nin kısa bir süre önce Bursa'da ev sahipliğimizde gerçekleştirdiği Micheletti Ödülü Yarışması organizasyonu büyük bir başarı ile gerçekleşmiş, Avrupa'nın tüm müzecileri Bursa'da toplanarak aralarındaki en iyileri belirlemişlerdi. O yarışmanın bizim açımızdan önemli sonuçlarından biri de, açılışının üzerinden 6 ay bile geçmeden bu yarışmaya katılan Enerji Müzemiz, Avrupa'nın en iyi 6 müzesi arasında gösterildi. Hepimiz için büyük bir kıvanç kaynağı, emeği

geçenlere teşekkür ediyorum.

Bursa'dan bir müzenin Avrupa'nın en iyi 6 müzesi arasına girmesi ve Bursa'nın müzecilikteki başarısı UNESCO ve TÜRKSOY'un da dikkatini çekmiş olmalı ki, Kazakistan ve Kırgızistan'da düzenlenen müzecilik konulu sempozyumlara Türkiye'den Bursa Büyükşehir Belediyesi davet edildi. Arkadaşlarımız iki ülkede yüzlerce uzmanın katıldığı toplantılara katılarak ülkemizi ve Bursa'yı temsil etti. Bu ziyaretler, arkadaşlarımızın izlenimleri ve temasları gösteriyor ki, Türk dilini konuşan coğrafyalar arasında sosyal ilişkileri mutlaka gelişmesi lazım. Tabi önce o coğrafyaları, ortak değerlerimizi, atalarımızdan kalan emanetleri tanımak lazım. Bu sayımızda Orta Asya'ya ilişkin izlenimler bulacaksınız, keyifle okuyacağınızı umuyorum. Diğer yandan, Bursa'da sürdürülen tarihi çalışmalar da yakından takip ediyoruz. Prof.Dr. Mustafa Şahin'in Uludağ-Keles bölgesinde yürüttüğü arkeolojik envanter çalışmasını çok önemsiyorum.

Siz değerli okurlarımız bu sayımızda Bursa'nın ulaşım tarihine de kısa bir tur yapacaklar. Araştırmalarıyla kent ulaşım tarihine ışık tutan gazeteci dostlarıma çok teşekkür ediyorum, kalemlerine sağlık.

Bir sonraki sayıda buluşmak umuduyla...

Recep ALTEPE
Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

BURSA'DA ZAMAN

Yıl: 2 Sayı: 7 / Temmuz 2013
Yerel Süreli Yayın

İMTİYAZ SAHİBİ
Bursa Büyükşehir Belediyesi adına
Recep ALTEPE

GENEL KOORDİNATÖR
Aziz ELBAS

YAYIN YÖNETMENİ
Saffet YILMAZ
(Sorumlu)

FOTOĞRAFLAR
Ali Atmaca, Hakan Aydın,
Nilay Şahinkanat İlcebey,
Fatih Özenbaş, Demet Argun Göngör,
Yunus Hakan Güler, Tuğba Özmelek,
Ömer Bakan, Hüseyin Yavuz

KAPAK FOTOĞRAFI: Saffet Yılmaz

YAPIM & REDAKSİYON

**Photo
Graphica**

www.photographica.com.tr

BASKI

**İhlas
Gazetecilik A.Ş.**

www.ihlasgazetecilik.com.tr

* Yayımlanan yazı ve fotoğrafların tüm sorumluluğu eser sahiplerine aittir. İzin alınarak ya da kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Ata diyarı Orta Asya ile kültürel bağlarımız çok eskiye dayanıyor.

İşte Orta Asya'dan detay bir kare.

Bugün Anadolu'da da sıkça rastladığımız "keçe" ile yapılmış bir kilim...

Üzerindeki motifler ve figürler Türk kültürünün kaynağından besleniyor.

İ Ç İ N D E K İ L E R

● BÜYÜYEN AMA YAŞLANMAYAN FESTİVAL - Ahmet ERDÖNMEZ	4
● RAYLAR ÜSTÜNDE GİDEN BURSA - Ahmet Emin YILMAZ	8
● BİN YILLIK RÜYA, YÜZ YILLIK ÇABA - Yüksel BAYSAL	14
● DÜNYANIN MÜZECİSİ BURSA'DA BULUŞTU - Dilek Yıldız KARAKAŞ - Aysun DÖNMEZ	18
● ORTA ASYA'DA MÜZECİLİĞE BAKIŞ - Ahmet ERDÖNMEZ	20
● KIRGIZ TARİHİ, MİLLİ TARİH MÜZESİ'NDE	24
● KAZAK KÜLTÜRÜNÜN ANA DEPOSU: MERKEZ MÜZESİ - Nursan ALİMBAY	26
● ATA DİYARINA KÜLTÜR YOLCULUĞU - Aziz ELBAS	30
● YUSUF HAS HACİP'İN DOĞDUĞU TOPRAKLARDA BİR MİNARE; BURANA KULESİ	34
● ORTA ASYA'DA TÜRK TARİHİNİ YENİDEN YAZMAK - Saffet YILMAZ	36
● KIRGIZİSTAN'DA 55 YIL SONRA ORTAYA ÇIKAN KATLİAM; ATA-BEYT - Ufuk TUZMAN	40
● BURSA'DA TÜRKİSTANLI ALP ERENLER - İsmail CENGİZ	42
● KÜLTÜR VE MEDENİYETİMİZİN TEMEL ESERLERİNDEN BİRİ: KUTADGU BİLİĞ - Prof.Dr.Mustafa KARA	46
● HER TÜRLÜ CEFANIN VE GÜZELLİĞİN ŞEHRİ BAĞÇESARAY - Aziz ELBAS	48
● BURSA 2014'TE DÜNYA MİRASI OLMAYA RESMEN ADAY - Prof.Dr.Neslihan DOSTOĞLU	50
● ARAF'TAKİ OSMANLI ŞEHRİ - Doç.Dr. Zeynep Dörtok ABACI	54
● DAĞLIK BURSA'NIN ARKEOLOJİK YÜZÜ - Prof.Dr.Mustafa ŞAHİN	62
● BURSA'DA GAYRİMÜSLÜMLER - Doç.Dr.Ali İhsan KARATAŞ	70
● MURADIYE NAKİŞ GİBİ İŞLENİYOR	75
● HEMAN NASİB-İ CEM AHİR DUA İMİŞ İY DOST - Hacı TONAK	79
● FOTOĞRAFIN PEŞİNDE BİR ÖMÜR	86
● KAZIM BAYKAL: "İNŞALLAH BİR GÜN BİRİLERİ ÇIKAR DA BU İŞLERİ YAPAR" - Ö.Erhan YILDIZALP	88
● KAZIM BAYKAL İLE MUHTEŞEM BİR ÇALIŞMA: IRGANDI - Şaziye SEZGİNER	90
● BULGARİSTAN'DAN BURSA İZLERİ	91
● KAYHAN'DAN YÜKSELEN YILDIZ - Funda ATILLA	92
● ROMAN MÜZİĞİ ÇALGICI MEKTEBİNDE	96
● TARİHİ HAMAM ARTIK BURSA'NIN	97
● GÜN YÜZÜNE ÇIKAN YENİ BİR TARİHİ DEĞERİMİZ İNCİRLİ HAMAMI - A.Nalan FİDAN - Birben DURMAÇALIŞ	98
● BURSA KABUK DEĞİŞTİRİYOR - Saffet YILMAZ	102
● BESAS'IN YENİ ADIMI SÜT ÜRETİMİ	104

“BÜYÜYEN AMA YAŞLANMAYAN FESTİVAL”

Ahmet ERDÖNMEZ

Türkiye'nin en uzun soluklu kültür ve sanat organizasyonlarının başında gelen Uluslararası Bursa Festivali 52. yılını tamamladı. Yıl 1962, 7 Eylül'de başlayan festival 1963 yılında 7-12 Temmuz tarihlerine alınıyor, işte o zamandan

günümüze kadar hiç ara vermeden her yıl devam ediyor. 1960'lı yılların en görkemli halk dansları festivali olarak başlayan etkinlik bugünkü içeriği ile Türkiye'nin en prestijli festivalleri arasına girmiştir. İlk yılları Turizm Tanıtma Derneği, sonra Bursa Belediyesi ve 1988'li yıllarda Bursa Kültür ve Sanat

Vakfı organizasyonu ile içeriğini de geliştirerek Bursa halkına hizmet veriyor.

Bursa festivalinin dikkat çekici yönlerini incelediğimiz zaman çok ilginç tablo ortaya çıkıyor. İlki ve en önemlisi, festivalin 52 yıldır aralıksız devam etmesidir. Çünkü 52 yılda Türkiye'de

ekonomik krizler, ihtilaller, Kıbrıs harekâtı, Siyasi yönetim değişiklikleri olmasına rağmen festivale hiç ara verilmemiştir. Türkiye’de yapılan diğer festivalleri incelediğimizde büyük kısmının aralıklarla devam ettiğini görmekteyiz. Festivalin ikinci önemli özelliği, 1962 yılında halk dansları festivali olarak başlayan etkinlik 1987 yılında Altın Karagöz Halk Dansları Yarışması disipliniinde düzenlenmesidir. Bu düzenleme festivale katılacak

ekiplerin oyun kalitesini de yükseltmiş oluyor ve Ülkeler festivale katılabilmek için sıraya giriyorlar.

Organizasyonların başarılı şekilde devam etmesinde en önemli etken halkın ilgisinin yanında organizasyon başarısının çok büyük katkısı olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Gazete arşivlerini incelediğimiz zaman bu konulara sıkça rastladığımızı görüyoruz. Bursa Festivali’nin üçüncü önemli

özelliliğini kendini devamlı yenileyerek sürdürmesidir. 1990 yılında Bursa Festivali 12 Haziran tarihinde başlatılıyor ve artık o tarihten itibaren festivalde Senfoni Orkestrası, Opera, Bale, Tiyatro, Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği, Caz, Türk Pop Müziği, Yabancı Pop Müziği gibi sanat etkinlikleri ilave ediliyor. Festival 12 Haziran–12 Temmuz tarih aralığında gerçekleştiriliyor. 7–12 Temmuz tarihleri arasında halk dansları festivali aynen devam ediyor. İşte o

tarihten günümüze Bursa Festivali bu içerikte gerçekleştiriliyor.

Festivalin bugünkü yapısına baktığımız zaman Türk Müziği ve dünya müziği gösteri sanatlarından oluşan etnik müzik festivali de diyebiliriz. Çünkü dünyanın önemli sanatçıları ve grupları Bursa Festivali içinde yer aldılar. Bursa halkının

festivaldeki bu olumlu gelişmelere sahip çıktığını ve desteklediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü onlar dünyadaki iyi sanat etkinliklerini izlemek istiyorlar.

Bursa Festivali'nin dördüncü önemli özelliği de 52 yıldır yerel yönetimlerin desteği ile devam etmesidir. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin organizasyonu

olan Uluslararası Bursa Festivali'ni yıllardır Kültür Sanat ve Turizm Vakfı yürütüyor. Bu açıdan da Bursa'nın kendi çabası ile festivali gerçekleştirmesinin önemli bir konu olduğunu düşünüyorum. Uluslararası Bursa Festivali'nin bugün geldiği durumu değerlendirdiğimiz zaman kentimizin kültür sanat hayatına önemli katkısı olduğunu rahatlıkla görebiliyoruz.

Bursa'da Kültür mekanlarının çoğalması ile etkinlik çeşitlerinin de fazla tı ı gözden kaçmıyor. Kaliteli etkinlikler iyi mekanlarda yapılabilir.

52. Uluslararası Bursa Festivali'nden geriye doğru baktığımızda kimler gelmiş kimler geçmiş şöyle bir göz atalım; Suna Kan, Gürer Aykal, Barış Manço, Evita

Müzikali, Zülfü Livaneli, Emel Sayın, Ajda Pekkan, Timur Selçuk, Nükhet Duru, Muazzez Ersoy, Kenan Do ulu, Sertap Erener, Ahmet  zhan, Sezen Aksu, Müzeyyen Senar, M.F. , Gloria Gaynor, Jose Feliciano, Kubat, Kızılordu Korosu, Goran Bragovi , Vanessa Mea, Ne et Erta , Gipsy Kings, Enrico Mucias, Julio Iglesias, Loreena McKennitt,

Emir Kusterica, Ricky Martin, Zara & Kubat, Zaz... Daha ismini sayamadı ım çok değerli sanatçılar ve gruplar Bursa Uluslararası Festivali'ne katıldılar. "Devamlı büyüyen ama asla ya lanmayan Bursa Festivali" hepimizin gururudur.

RAYLAR ÜSTÜNDE GİDEN BURSA

Ahmet Emin YILMAZ

Sanıyorum, Bursa'nın son 40 yılını yaşayanlar bu söylediğimi daha iyi anlar. Eskiden sakin bir şehir yaşamımız vardı. Kentteki sükûnet mistik ortamından mı kaynaklanıyordu bilemiyorum ama ortamı anlatırken “huzur şehri” denmesi yetiyordu. Belki de emekli kenti olarak anılmasının nedenleri arasında da bu vardı. Şimdi her şey hızlı oldu... Bursa çok hızlı bir şekilde büyüdü, nüfusu hızlı arttı, kent hızlı bir gelişim süreci yaşadı. Bütün bunlar da günlük yaşama yansdı. Hepimiz her gün zamanla yarışıp bir yerlerden bir yerlere yetişmeye çalışıyoruz. Onun için de gideceğimiz yere en çabuk şekilde ulaşabilmek için en hızlı ve en konforlu ulaşımı tercih ediyoruz. Bu da Bursaray demek.

Geçen gün, yolda gazeteye giderken bir süre Bursaray aracıyla beraber yol aldım. Ben caddede, o raylar üstünde. Sonra Bursaray rayların üstünde kaydı gitti, ben

trafiğin olağan dur-kalklarına takıldım kaldım. Direksiyona sıkı sıkı sarılıp arkasından bakarken de Bursaray'ın süreçleri gözümün önünden geldi geçti. Anımsadığım şu: Kent merkezindeki toplu ulaşım metro sistemine geçilmesi ilk kez Ekrem Barışık döneminde konuşuldu. Hatta, yabancı bir heyetin gelip fizibilite çalışması yaptığını da anımsıyorum. Sonra Rahmetli Teoman Özalp döneminde hafif raylı sistem için en önemli girişim yapıldı. Sürecin iki önemli aşamasına da tanıklık ettim. Birincisi 1991 yılında Optim Obermeyer firmasıyla fizibilite çalışmalarına başlanması anlaşmasının imza töreniydi

İkincisi ise Özalp döneminde hafif raylı sistem için proje çalışmalarına başlanırken, ilk dış kredi dönemin Devlet Bakanı olan, ama Başbakan Süleyman Demirel'in en yakınındaki kişi olması nedeniyle hükümetin en etkili Bakanı pozisyonunda bulunan Cavit Çağlar'ın girişimleriyle bulundu.

Bursa Büyükşehir Belediyesi ile aklımda kalan kadarıyla Alman bankası arasındaki sözleşme için Çelikpalas'ta düzenlenen imza töreni de bu girişimin sonucuydu. O süreç de hızlı gelişti. Öyle hızlı gelişti ki, rahmetli Teoman Özalp raylı sistemin ihalesini yaptı. İhaleye göre hafif raylı sistem Organize Sanayi Bölgesi'nde Oyak Renault Fabrikası'nın önünden başlayacaktı. Bu sayede OSB'deki fabrikalarda çalışan işçilerin de raylı sistemle taşınmaları öngörülmüştü. Kent merkezinde Şehreküstü'ye gelinecekti. İhale bitmişti ki, güzergahla ilgili son tartışmaların yapıldığı süreçte kulağıma gelen bazı iddiaları Olay gazetesindeki köşeme taşıdım. Gazete yönetimi de bu iddiaları önemli bulunca Olay'ın manşetinden yayınlandı. İhale yapılmıştı. Başkan Özalp sonucu imzaladığı anda konsorsiyuma yer teslimi yapılacaktı. Fakat iddialar dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı Teoman Özalp'ı rahatsız edince tüm gelişmeleri durdurdu. Daha doğrusu ihaleyi sonuçlandırarak

imzayı atmadı. Atmayınca da her şey öylece kaldı.

Ardından 1994 yılında Büyükşehir Belediyesi'nde Erdem Saker dönemi başladı. Çok iyi anımsıyoruz, Özalp'ın imzalamadan bıraktığı sözleşmeyi imzalaması için Saker'e hem siyasetten, hem iş dünyasından baskılar geldi. Fakat Erdem Bey o projeye girmek istemedi. Uzun süre dosyaya elini sürmedi. Zaman kaybını göze aldı, kendi projesini yaptırdı. 1997'de de ihale etti. Gerçi yeni proje daha ekonomik olmasıyla dikkat çekiyordu ama geçen zaman da raylı sistemin üç yıl gecikmesi anlamına geliyordu. Bununla birlikte Saker'in yeniden hazırlatıp ihale ettiği projede güzergah krizi yaşandı. Çünkü Bursaray hattı Merinos'tan sonra Sırameşeler'den ilerlerken, rayların Mudanya Yolu'nun güneyine, yani Kükürtlü Mahallesi'nin altındaki yan yola döşenmesi planlanmıştı. Bu da o bölgedeki tüm mahalle ve sokakların ana yola çıkışına duvar örülmesi ve tüm

çıkışların tıkanması anlamına geliyordu. Yoğun tartışmalardan sonra Bursaray hattı yolun ortasına bugünkü konumuna alındı, mahalle ve sokaklardan ana yola çıkış rahatladı. Saker'in projesinde OSB'deki başlangıç noktası Oyak Renault önünden 1050 Konutlar'a geldi. Bu da çok tartışıldı, çok eleştirildi. Saker ise bu şekilde sistemin daha fizibl olduğunda ısrar etti. İzmir Yolu'nda ise sistemin başlangıç noktasını Küçük Sanayi İstasyonu oluşturdu.

Yine merkezdeki ulaşım noktası için hedef Şehreküstü'ydü. Sonrasına yönelik düşünce bugünkünden biraz farklıydı. Saker hattın Şehreküstü'nden sonra Bursaray'ın ikiye ayrılmasını ve bir kol Ankara Yolu'na inerken diğer kolun Haşim İşcan Caddesi'nden devam edip Yıldırım'da Kasım Önadım Bulvarı'na girmesini tasarlıyordu. Yanı sıra Bugün Kent Meydanı adlı alışveriş merkezinin bulunduğu eski Santral Garaj projesinin en önemli kavşak noktasıydı. Saker bu noktayı yeraltında çok katlı istasyon

olarak düşünüyordu ve ileride Bursa Terminali'ne ulaşmak için buradan bir çıkış kolunu projeye koydurmuştu. Temeli de attı. 1998 yılında Mudanya Yolu'nda istasyonlar için hafriyatlar yapıp çukurlar açıldı. Ne var ki inşaat Saker'in arzu ettiği, ya da planladığı hızda ilerlemedi. Çukurlar ortada kaldı ve seçime de böyle bir ortamda gidildi. Seçim sürecinde Bursa bir başka tartışmaya tanık oldu. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin 1994-1999 döneminde Erdem Saker'e hafif raylı sistem konusunda danışmanlık yapan isimlerden birinin, seçimlerde Erdoğan Bilenser'in kadrosunda yer aldığı görüldü. 1999 yılında yapılan yerel seçimi de Bilenser kazandı.

Sonrasında Saker'in bıraktığı Bursaray projesi birkaç küçük değişiklikle yürüdü. En önemli iki değişiklikten biri Santral Garaj İstasyonu'nun çok katlı olmasından ve terminal çıkışından vazgeçilmesiydi. Diğeriyse Şehreküstü'nden sonra Gökdere'den Ankara Yolu'na inilmesi,

Bursaray'ın bugünlere gelişinde en sıkıntılı süreçlerden biri, önce hafriyatı yapıp çukuru açılan, sonra inşaattan vazgeçildiği için kapatılan Haşim İşcan Caddesi'nde yaşandı. Doğu Etabı'nın bu bölümünde mesafe kısaydı ama Bursaray'ın belki de en uzun süren inşaatı burada oldu.

Üniversite etabındaki proje revizyonundan elde edilen tasarrufla aynı anda hem Emek güzergahında hem de Üniversite güzergahında çalışıldı. Bursaray, 2012 yılında bir yandan her gün binlerce insanın gidip geldiği Uludağ Üniversitesi'ne, diğer yandan ise Mudanya'ya bir adım daha yaklaşıp Emek'e ulaştı.

yani Yıldırım'ın içine girilmesinden vazgeçilmesi oldu. Bütün bunlar hep tartışılan ve her zaman tartışılacak olan konular. Kabul etmek gerekir ki, her yönetimin bir bakışı, her teknik adamın da kendine özel değerlendirmesi var. Siyasi sorumluluğu üstlenen, doğruluğuna inandığı düşüncesini de uygulamak istiyor. Bilenser yönetimi böyle düşündü, bu yönde hareket etti. Bu noktada şunu da açık yüreklilikle söylemek gerekiyor: Erdoğan Bilenser samimi şekilde kendini Bursaray projesine verdi. Tüm gayretiyle A Etabı'nın tamamlanması için çalıştı. Dahası her şeyi bırakıp projenin ilk aşamasının, yani 17 kilometrelik ilk hattın

kendi zamanında bitirilmesini sağladı. Kendi döneminde de açılışını yaparak tarihe geçen başkan oldu.

2004 yerel seçimiyle birlikte Büyükşehir Belediyesi'nde Hikmet Şahin dönemi başladı. Rahmetli Şahin'in önündeki dosyalardan biri de, Bilenser döneminde önce Haşim İşcan Caddesi'nde hafriyatı yapıp çukuru açılan, sonra inşaattan vazgeçildiği için kapatılan Bursaray Doğu Etabı projesiydi. Mesafe kısaydı ama Bursaray'ın belki de en uzun süren inşaatı burada oldu. Çünkü Haşim İşcan Caddesi ve Gökdere'deki arazi yapısı sert taşlıktı. Çevrede de yapılaşma vardı.

O nedenle kazık sistemi uygulanınca inşaatın hem maliyeti arttı, hem süre uzadı. Şehreküstü-Arabayatağı arasında 2005 yılında başlayan 4,8 kilometrelik Doğu Etabı'nın yapımı 2008 yılında tamamlandı. Aynı yıl yani rahmetli Hikmet Şahin döneminde 8,8 kilometrelik Üniversite Etabı yapımı başladı.

Seçim öncesi olması ve güzergahtaki bazı işlerin inşaat teknikleriyle ilgili karşı görüşler nedeniyle kamuoyunda ihalenin ertelenmesi beklentisi doğduysa da, dönemin Büyükşehir yönetimi ihaleyi ve sürecini sürdürdü. Hatta son iki hat nedeniyle Bursaray'da ortaya çıkan

Bursaray Kestel Hattı, Bursa'nın bir dönemde tamamlanacak olan en uzun Bursaray hattını oluşturuyor. Bu hat aynı zamanda yerli krediyle yapılması nedeniyle de dikkat çekiyor. Bu hatla birlikte, Ankara yolu üzerindeki 9 köprü ile 3 bat-çık ve kavşak da yıl sonuna kadar tamamlanmış olacak.

vagon eksikliğini gidermek üzere vagon ihalesi de yaptı. Böyle bir ortamda 2009 yılında Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Recep Altepe ilk iş olarak Üniversite Etabı güzergahında maliyeti etkileyen kimi yapıları değiştirdi. Örneğin 900 metre uzunluğundaki aç-kapa tüneli kaldırdı. Daha açık söylemek gerekirse, üniversiteye giden Bursaray'ı yeraltından yerüstüne çıkarıp maliyeti düşürmeyi hedefledi. Böylece 2011 yılında Bursaray kentin en batısında Uludağ Üniversitesi'ne ulaştı. Bu hatta

güzergah değişikliği ve inşaat işlerinin azaltılmasıyla sağlanan tasarrufla da Bursaray hattı Mudanya Yolu'nda 1050 Konutlar'dan sonra 2,5 kilometre uzatılıp Emek'e ulaştı. Yani bir hattaki tasarruftan, mevcut bir hattın mesafesi yeni bir hat gibi mesafe uzatılmış oldu. Önce başlamış olarak devraldığı Üniversite Etabı'nı güzergahta ve tekniğinde önemli değişiklikler yaparak bitiren, sonra 1050 Konutlar'dan Emek'e uzatan Altepe yönetimi, 7,2 kilometre uzunluğundaki Kestel Etabı'nın ihalesini

2011 yılında yaptı, sözleşmesini de imzaladı. En önemlisi tasarrufla uzatılan Emek ve Üniversite hatları hariç, Bursaray'ın tüm etapları yabancı kredi ile yapılırken, Kestel Etabı için İller Bankası'ndan kredi alındı. Böylece Kestel Etabı, aynı zamanda yerli kredi ile yapılan ilk Bursaray etabı oldu. Bu rakamlar, Recep Altepe'nin en uzun Bursaray hattı yapan başkan olduğunu ortaya koyuyor.

En başta da söyledik... Kent yaşamında

Üniversite etabının tamamlanmasıyla birlikte, modern ulaşım aracı Bursaray, Nilüfer'in yeni ve modern yerleşim bölgelerinden biri olan Altınşehir, Özlüce ve Ertuğrul bölgesine de ulaşmış oldu.

artık insanlar hızlı hareket etmeyi seviyorlar. Bir yerden bir yere en hızlı şekilde gidebilmeyi ve en kısa sürede ulaşabilmeyi, üstelik en güvenli ve en konforlu yolculuğu yapabilmeyi istiyorlar. Bu da kara yolunda lastik tekerlekli araçlarla mümkün değil. Zaten o nedenle Bursa gibi çok hızlı büyüyen ve çok hızlı gelişen kentlerde raylı sistem talebi artıyor, yeni etapların da çok hızlı şekilde yapılıp devreye girmesi bekleniyor. Bursaray'ın yolcu taşıma istatistiklerindeki rakamlar da

Bursalının raylı yolculuğu sevdiğini gösteriyor. Bugün için Kestel Etabı kamuoyuna duyurulan son planlama olarak gözüküyor. Ama Bursa büyümeye ve gelişmeye devam ettikçe Bursaray için de yeni hatlar, yeni uzatmalar söz konusu olacak, istekler artarak gelecek. Keşke Bursaray'ın tamamı yeraltından metro olarak yapılabilseydi.

Şuna samimiyetle inanıyorum: Raylı sistemin ilk konuşulduğu Ekrem Barışık döneminden itibaren rahmetli Teoman

Özalp, Erdem Saker, Erdoğan Bilenser, rahmetli Hikmet Şahin de hem inşaatlara hem raylar üstünde gidip gelen vagonlara baktıkça tüm sistemi yeraltında yapmayı istemişlerdir. Gelin görün ki Bursa'nın ve ülkenin finansal kaynakları geçen süreçte tüm sistemi yeraltında yapabilmeye elverişli değildi. Umarım ileride olur, torunlarımız tamamı yeraltından kent yolculuğu yaparlar. Gelişimi durdurmak kimin haddine?

BİN YILLIK RÜYA, YÜZ YILLIK ÇABA

Bir insanın akıl tutulmasını anlarım da; bir kentin, bir ülkenin aklını bir kenara koyarak, gözlerini bantlayarak, kulaklarını tıkayarak yaşamına devam etmesini anlamak mümkün mü? Ne yazık ki, Bursa'da ne yana bakılsa hep aynı yanlışları görüyoruz. Alın Bursa ile denizin serüvenini inceleyin, aynı noktaya varacaksınız.

Yüksel BAYSAL

Tarih boyunca Mudanya'dan ve Gemlik'ten denize açılan Bursa, son yüzyıl içinde adeta kendi sınırları içinde hapsolarak yaşadı. Burnunun ucunda bulunan bu iki ilçeyi görmeyen Bursa halkı ve yöneticileri, sınırlarının bittiği Yalova'ya taşındı durdu uzun yıllar... Tek gidiş gelişli yollarda zaman kaybetti / kazalar yaptı / yaralandı / sakat kaldı / pisipisine öldü. Kendine dayatılan ulaşım politikasına boyun eğmesinin bir sonucuydu bu...

Ne zaman ki, Hikmet Şahin 2004 yılında belediye başkanı oldu, İstanbul Deniz Otobüsleri İşletmesi (İDO) ile anlaştı, Güzelyalı/Burgaz'da bir basit iskele yaparak kenti denizle buluşturdu. Ulaşım kaderimiz değişti. Hikmet Şahin'in attığı bu önemli adımı bu kez daha büyük bir adım takip etti. Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe, büyük bir risk alarak, bu kez Bursa'yı denizle buluşturmakla kalmadı, adeta denizi Bursa'ya taşıdı.

Bursa Deniz Otobüsleri İşletmesi'ni (BUDO) kurarak hem bir Bursa markası yarattı hem de İstanbul'un deniz ulaşımı tekeli kırıdı. 23 Ocak 2013 Çarşamba günü Bursa açısından tarihi bir gündü. BUDO'nun ilk deniz gezisine katılan birisi olarak, hem o günün onurunu yaşayacağım hem de çerçeveletilmiş bir şekilde aldığım ilk bileti onurla saklayacağım.

Ne yazık ki, onca yıl sonra biz Amerika'yı yeniden keşfetmek durumunda kaldık. Oysa Bursa'nın denizle olan macerası bin yıllara dayanıyor. Bitinya, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde Bursa'da üretilen ürünlerin büyük bölümü Mudanya yoluyla İstanbul'a, oradan da dünyaya gönderiliyordu. Ürünlerin yanı sıra yolcu taşımacılığı da yapıyordu.

Osmanlı döneminde Pereme ve Piyade denilen kayıklarla İstanbul'dan Bursa'ya yolcu taşınabiliyordu. Sonradan çıkan buharlı gemiler sayesinde yolculuk lüks hale gelmeye başladı. Tarih, çeşitli Osmanlı padişahlarının İstanbul'dan Bursa'ya deniz yoluyla geldiğinin kanıtlarıyla dolu... Kimi Saltanat kayığıyla gelmiş, kimi buharlı gemiyle...

AHMET VEFİK PAŞA VE BURSA ULAŞIMI

Modern Bursa'ya giden yolu döşeyen en önemli kişi kuşkusuz Ahmet Vefik Paşa'dır. Sevilay Kaygalak'ın İletişim Yayınları'ndan çıkan Kapitalizmin Taşrası adlı çalışması, bu konuda tarihe önemli notlar düşmektedir. 1855 depreminin ardından Bursa'ya atanan Paşa, Bursa'da bazı caddeleri açan, Gemlik ve Mudanya yollarını düzenleyen çok önemli bir devlet adamıdır. Bursa ile İstanbul arasında ilk deniz ulaşımını düşünen kişi de yine Ahmet Vefik Paşa'dır. 1864 yılında İstanbul'a/padişaha yazdığı "tezkirede" Bursa ipeğinin dünya pazarlarına ulaştırılması için vapur seferlerinin başlatılmasını

istemiş, hatta Müslüman ve Gayrimüslim işadamlarından bu iş için 7 bin altın toplamıştı. Bu başvurudan kısa bir süre sonra önce Gemlik'ten, 1871 yılında da Mudanya'dan İstanbul'a gemi seferleri başlamış oldu.

Doç. Dr. Cafer Çiftçi'nin Mudanya Gümrüğü ve İskelesi adlı önemli çalışmasında ise 1870 yılında da Fevaid-i Osmaniye Kumpanyası gemilerinin sefer yaptığını yazıyor. "Bu dönemde her hafta cuma ve salı günleri, İstanbul'dan sabahleyin bir vapurun kalkıp dört beş saatte Mudanya iskelesine gelerek yolcu ve hamulesini çıkardığı görülmektedir. Aynı vapur akşamüzeri Gemlik iskelesine gitmekte, o gece ve ertesi günleri burada ikamet etmekte, pazar ve perşembe günleri sabahleyin buradan kalkıp iki saatte Mudanya iskelesine gelerek yolcu ve saireyi aldıktan sonra İstanbul'a geri dönmektedir." (2)

Burada şu notu da aktarmadan geçemeyeceğim. 1904 yılında Bursa'dan Fransa'ya ayda iki kez seferler yapılmaya başlandı. Kuşkusuz bu, yük taşımacılığı

içindi ama önemli bir atılımdı. Çünkü İstanbul'u by-pass ederek yapılan bu ticaret Bursa'nın dünyaya açılması için önemli bir adımdı.

1895'DEN GÜNÜMÜZE DEMİRYOLU İSTEĞİ

İlginçtir... 1895 tarihinde Bursa Ticaret ve Sanayi Odası bir rapor hazırlayarak, Bursa'nın Anadolu ile olan ticaretinin İstanbul üzerinden değil; demiryolu bağlantısıyla doğrudan yapılmasını istemişti. Ne yazık ki, o günkü istek bugün bile yerine getirilebilmiş değil...

VE İLK ADIM ATILIYOR

Balkan savaşlarının hemen öncesinde 1908 devriminin ateşlediği Jön-Türk Hareketinin de etkisiyle Mudanya-İstanbul arasında deniz taşımacılığı yapmak için bir şirket kuruluyor. Osmanlı Seyri Sefain Anonim Şirketi... (1)

Hikayeyi tarihler yazar. İstanbul'da deniz taşımacılığı yapan Şirket-i Hayriye'nin kuruluş düşüncesi Bursa'da atılmıştı. Meşhur, "Bursa Osmanlı'nın dibacesidir" yani başlangıcıdır diyen Keçecizade Fuat Paşa'nın öncülüğünde İstanbul'un deniz taşımacılığını yapacak şirket düşünülmüş

ama ne yazık ki aynı tarihte Bursa için küçük bir adım bile atılmamış... Daha sonra bu şirketin Bursa için de taşımacılık yaptığı biliniyor.

Yukarıda sözünü ettiğimiz ve 1911 yılında kurulan Osmanlı Seyri Sefain Anonim Şirketi'nin düşünce babası da hemşerimiz Celal Bayar'dı. Bayar'ın kayınpederinin ağabeyi olan, aynı zamanda Bursa Ticaret ve Sanayi Odası'nın da Meclis Başkanı İnegöllüzade Mehmet Saffet Bey, tüccarı bir araya getirerek şirketin kurulmasına önayak olmuştu. Şirketin ilk vapuru Meserret, hem yük hem de yolcu taşıyordu. O dönemde Bursa'dan

İstanbul'a yabancıların vapurlarının yanı sıra Bahriye Nezareti (Denizcilik Bakanlığı) gemileri de yolcu taşıyordu. Ancak, yolcuların büyük çoğunluğu yabancıların vapurlarını tercih ediyordu. Çünkü onlar daha yeni, rahat ve batma tehlikesi daha azdı. Meserret, kısa bir süre de olsa, yolculara güven ve konforu sunmuştu.

Celal Bayar'ın İzmir'e gidişinden sonra şirket ortakları arasında baş gösteren anlaşmazlıklar nedeniyle şirket batınca, bu gemi de tarihe karışmıştı.(3)

1920'li yıllarda çeşitli çabalar olduysa

da, hiçbiri uzun vadeli olmadı. Üç tarafı denizle çevrili güzel ülkemde ne yazık ki, bir yerden öbür yere gitmek için denizi değil, karayı kullanmaya devam ettik. Öldük/yaralandık/büyük zarar gördük ama kara yolundan vazgeçmedik. Aklımıza bir türlü deniz yolunu kullanmak gelmedi. Nedense?

Onun için 23 Ocak 2013, Bursa'nın ulaşım tarihinin yeniden yazıldığı gündür. Artık Bursa'dan İstanbul'a güvenli, rahat, huzurlu bir deniz yolculuğu yapabiliyoruz. Hem de Bursa'nın bir kuruluşuyla... Yapanlara / edenlere / sağlayanlara bin teşekkür...

Dipnotlar:

1. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa, Raif Kaplanoğlu, Avrasya Etnografya Yayınları, sayfa 185...
2. Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, aktaran Cafer Çiftçi, sayfa 58
3. (Dibace'nin Ertesi Günü, Sevinç Baysal, Uludağ Üniversitesi Yayını, sayfa 83)

DÜNYANIN MÜZECİSİ BURSA'DA BULUŞTU

**Dilek Yıldız KARAKAŞ –
Aysun DÖNMEZ**

Avrupa Müze Akademisi, orijinal adı ile European Museum Academy (EMA), 2009 yılında müzeciliğin önde gelen isimlerinden Kenneth Hudson'ın müzecilik anlayışının yeni nesil uzmanlar arasında yaygınlaşmasını sağlamak amacı ile Hollanda'da kuruldu. Kâr amacı gütmeyen bu vakıf, müzecilik alanında ve kültürel sektörde aktif olarak görev yapan bir grup profesyonel kurmuştur. Bu profesyoneller aynı zamanda Avrupa Müze Forumu (European Museum Forum) çatısı altında, Avrupa Konseyi'nin himayesinde ve Belçika Kraliçesi Fabiola'nın patronluğunda, sanayi

arkeolojisi ve diğer müzecilik alanlarında uzun yıllar çalışmışlardır.

Akademi her yıl gerçekleştirdiği toplantılar ve yarışmalar ile modern müzecilik anlayışının yaygınlaşmasını ve özendirici olmasını sağlamaktadır. 2014 yılında 17. kez verilecek olan "Micheletti Ödülü", her sene başvuru yapan ve adaylığı onaylanan müzeler arasından, uluslararası jüri tarafından yapılan değerlendirme sonucu seçilen müzeye verilir. Jürinin değerlendirmesinde, özellikle endüstriyel ve bilimsel koleksiyonların yenilikçi yaklaşımlarla, yaratıcı biçimde kullanılmasına dikkat edilir. DASA Ödülü de 2011 senesinden beri, Micheletti Ödülü'nü ilk kazanan

DASA Müzesi tarafından, Micheletti Ödülü kriterlerine göre verilmektedir.

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Kültür Sanat Danışmanı ve Bursa Kent Müzesi Koordinatörü Ahmet Erdönmez, kurulduğu yıldan bu yana Avrupa Müze Akademisi'nin Türkiye temsilciliğini yürütmektedir. Akademi her yıl yaptığı toplantılar ile Avrupa'nın müzecilik vizyonuna yön vermektedir. Bursa Büyükşehir Belediyesi temsilcilerinin Türkiye'de ve dünyada takip ettiği bu toplantı ve seminerlerdeki kazanımlar Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin hali hazırda işlettiği müzeler ile hazırlanmakta olan müzelerde uygulama fırsatları yaratılmış, yapılan çalışmalar ile özellikle

Türkiye’de yeni yeni anlaşılmaya başlanan modern müzecilik anlayışının öncü uygulamaları gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

2012 senesinde Augsburg’da yapılan EMA toplantısında, Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin de onayıyla Avrupa Müze Akademisi Bursa Toplantısı ve Micheletti Ödül Töreni’nin 2013’te Bursa’da düzenlenmesine karar verilmiştir. 26-27 Nisan 2013 tarihlerinde düzenlenen toplantılar süresince Avrupa’nın yanı sıra Kuzey Afrika, Ortadoğu, Kırım, Orta Asya ve Balkanlar’dan gelen müze uzmanları ülkelerindeki müzecilik anlayışını anlattılar. Bunun yanı sıra Bursa’nın Türkiye’de öncülük ettiği sanayi mirasının korunması konusunda

bir oturum da gerçekleşti. Bu oturumda sanayi mirasının korunması ve bu tür yapıların müzeye dönüştürülmesi konusunda başarılı çalışmalarıyla tanınan Prof. Massimo Negri sunum yapmıştır. Ayrıca, dünyada yeni bir müzecilik anlayışı olan çocuk müzelerinin kriterlerini yine EMA tarafından her yıl verilen ödülün jüri üyesi Arno van Berge Henegouwen anlatmıştır.

Türkiye ve yurtdışından gelen yaklaşık 100 müze uzmanına geleneksel sanatlarımızı tanıtmak amacıyla Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin müzelerinde atölye çalışmaları organize edilmiştir. Tekstil Müzesi’nde geleneksel dokuma, Karagöz Müzesi’nde Karagöz yapım ve oynatım teknikleri, Kent Müzesi’nde

ise sanat tarihçi ve EMA jürisi olan Lüksemburg Prensesi Sibilla de Luxembourg’un da katıldığı Ebru Sanatı atölyesi düzenlenmiştir.

10 farklı ülkeden 20 müzenin finale kaldığı Micheletti Ödülü’nü, savaşı sergilerken barışın önemini vurgulaması açısından Dresden Askeri Müzesi; DASA Ödülünü ise Granada Bilim Parkı Müzesi kazanmış, Bursa Merinos Enerji Müzesi ise henüz 6 ay önce açılmış olmasına rağmen endüstriyel mirasın korunmasında kavramsal, yenilikçi ve çevreci anlayışıyla son 6 finalistin arasına girme başarısı göstermiş ve finalist sertifikası almıştır.

ORTA ASYA'DA MÜZECİLİĞE BAKIŞ

Ahmet ERDÖNMEZ

Bir gün ata topraklarına gideceğim aklımın ucundan geçmezdi. Ama bu güzel hayal gerçekleşti. Birkaç hafta önce Kazakistan ve Kırgızistan'a davetli olarak gittim. 20-25 Mayıs tarihleri arasında Türksoy Teşkilatı tarafından düzenlenen sempozyuma konuşmacı olarak katıldım. Kazakistan'ın eski başkenti Almaata'daki devlet müzesinde sempozyum yapıldı. Türksoy Teşkilatı'nın

düzenlediği bu sempozyumun konusu; Türk asıllı devletler veya gruplar arasında müzeciliğin gelişmesi ve ülkelerin birbirleri ile müzecilik konusunda neler yapılabileceği konusu konuşuldu. Ben ise 21.yüzyılda Türkiye'deki müzecilikteki gelişmeleri anlattım. Bu gelişmelerde Bursa örneği üzerinde durdum. Özellikle; burada Merinos müzeleri ön plana çıktı. Dünyada yeni bir konu başlığı olan sanayi mekanlarının kültür ve müze mekanı olarak değerlendirilmesi. Bu konuda iyi

Sivastopol şehrindeki panoramik müze

örneklerin başında Bursa Büyükşehir Belediyesi müzeleri geliyor. Sempozyuma katılan Türk Cumhuriyetleri yetkilileri ilgi ile izledi. Birlikte üretim yapmayı önerdiler. Türkiye'nin birikimlerinin aktarılmasını istediler.

Kazakistan doğal güzelliği, verimli toprakları ve yeraltı zenginlikleri ile dikkati çeken Türk kökenli önemli bir devlet. Ruslardan bağımsızlığını aldıktan sonra yeniden yapılanmaya girmiş ve birçok konuda olumlu gelişmeler sağlamış. Müzeler konusunda da yeni gelişmeler planlıyorlar. Ama şu anda komünist dönemden kalma büyük binalar içinde olan müzeler yenilenmeyi bekliyorlar. Sistemleri eskimiş, yenilemeye çalışıyorlar. Almaata'daki devlet müzesi koleksiyon açısından çok zengin. Özellikle Türk Dünyasının ilk dönemleri için önemli koleksiyonlara sahipler. Canlandırmaları ve anlatım metotlarını başarılı buldum. Müzeleri; arkeoloji bölümü, etnografya bölümü ve sosyal mekanlar olarak ayırmışlar. Gezi esnasındaki kronolojik akış ziyaretçiyi sıkımsıyor. Benim dikkatimi çeken en önemli koleksiyonları ise kurganlardan (mezar) çıkan, İskitler ve Sakalara ait

eşyaların bulunması. Türk dünyasının bilen ilk yazıtlarının bir kısmının orada olması. M.Ö. 100-200 yıllarına ait Türk tiplerinin müzenin bir bölümünde canlandırılması, yine Türklerin ilk dönemlerine ait altın eşyalar ve takıların ayrı bir bölümde sergilenmesi. Sizlere tavsiye ediyorum atalarımızın kökenine ait eşyalar görmek istiyorsanız Orta Asya müzelerini geziniz. Müzelerin etnografya bölümlerindeki koleksiyonları çok güçlü. Çünkü halen yaylalarda, dağlarda kültürlerini yaşıyorlar. Aynısının canlandırmasını müzelerine aktarmışlar. Günlük kullanılan her şey var. Sanat tarihi açısından incelenmesi gereken koleksiyonlarda mevcut. Çünkü Anadolu Türkleri motifleri, şekilleri, sözleri, sembolleri vs. ile ilgili çok benzerlikler gördüm. Müzeler de hediyelik eşyayı rahatlıkla ucuza bulabilirsiniz. Müze kütüphaneleri de çok başarılı. Kazakistan'da Almaata şehri yakınlarında kurganların (eski Türk mezarları) bulunduğu çok geniş bir bölge var. Orasını açık hava müzesi olarak düzenlemişler. Yüzlerce kurganın olduğu yüzlerce dönüm arazi arkeolojik saha ilan edilmiş. Ortasına bir müze kurulmuş. Mezarlardan çıkan eserler

burada sergileniyor. Eserlerin tamamı İskit ve Saka Türklerine ait. Ben orada çok duygulandığımı anımsıyorum. Tarih kitaplarında okuduğumuz yerlerde dolaşmak ve onlara ait eşyaları görmek beni çok duygulandırdı. Öğrencilerin kurganların yanında sanal kurgan yaptıklarını ve derslerinin bir parçası olduğunu öğrendim. Yani yerinde eğitim yapıyorlar, kurganları kazmayı devam ediyorlar. Kim bilir kültürümüzün ilk dönemlerine ait neler çıkacak neler. Kazakistan'da müzeciliğe önem verdiklerini gördüm. Ayrıca itiraf etmeliyim ki müze müdürlerini özel seçiyorlar. Çünkü çok başarılı müdürlerle tanıştım. Müzelerin araştırma ve geliştirme bölümlerine önem vermişler. Yayınları başarılı. Yeni yeni müze planlamalarından bahsediyorlar. Kazakistan'da müzeler kültürlerinin korunduğu, sergilendiği, araştırılıp yayınlandığı bir okul olarak değerlendiriliyor. Yıllardır komünist sistemin kültürlerini yok etmek için elinden geleni yaptıklarına inanıyorlar. Şimdi yeni bir Kazakistan oluşuyor. 21. yüzyıla uygun modern bir ülke.

Türksoy Teşkilatı'nın 2. Organizasyonu

Kırgızistan başkenti Bışkek'te idi. Kısa bir uçak yolculuğu ile karlı dağların, ucu bucağı olmayan yemyeşil steplerin, inanılmaz verimli ovaların üzerinden geçerek başkent Bışkek'e indik. Türk-Kırgız ortaklığı ile kurulan Manas Üniversitesi'nde düzenlenen sempozyuma konuşmacı olarak katıldım. Bursa'da sanayi mirasının kültür mekanlarına çevrilmesine örnek Merinos Tekstil ve Enerji müzeleri sunumunu yaptım. Türk kökenli cumhuriyetlerin müzecileri ve yetkilileri de vardı. İlgili ile izlendi. Ortak çalışma teklifleri geldi. Müzeler arası işbirliğini geliştirmek istiyorlar. Biz de bu fikre sıcak bakıyoruz. Sempozyumda bir öneride bulundum. Türksoy Teşkilatı bünyesinde müzeler birliği kurulmasını tavsiye ettim. Sonuç bildirgesine koydular. Bışkek şehrinin kültür mekanlarını gezmeye başlayınca ilk önce dikkati çeken; Kırgız Devlet Müzesi oluyor. Orada bizleri ilgi ile karşıladılar ve müzeyi gezdirdiler. Büyük bir müze fakat Sovyetler Dönemi'nden kaldığı için yenilenmeye ihtiyacı var.

Tamamen elden geçmesi gerekiyor. Müze yöneticileri çok gayretli ve heyecanlı. Başaracaklarına inanıyorum. Koleksiyon açısından çok zengin bir müze. Türk tarihinin ilk yıllarına ait obje ve belgeleri görmekten çok mutlu ve heyecanlıyım. Bilimsel kazılardan çıkan objelerin zenginliği ve çeşitliliği beni şaşırttı. Kazılarda çıkan eserlerin büyük ve önemli bir bölümünün Sovyetler Birliği döneminde Rus müzelerine taşınmasına rağmen, bu müzelerde koleksiyonları açısından oldukça zengin. Toparlanmak için zamana ve teknik yardıma ihtiyaçları var. Kırgız Türklerinin ünlü kahramanı Manas'ın ruhu hala Kırgız topraklarında yaşıyor. Her konuda ortak projeler üretmeye hazır bir toplum. Özellikle el sanatları ve turizm konusunda hızla yol alabilecek durumdadır. Kırgızistan Açık hava müzeleri açısından da zengin bir yer. Örneğin Divan-ı Lügatit Türk'ü (Türkçenin ilk sözlüğü) yazan Yusuf Has Hacib'in yetiştiği, eğitim gördüğü tarihi yerleşimi gezdik. Orası bir açık hava müzesi statüsü kazanmış. Şehir

kalıntıları, ttttbvv (mezar taşları), sur kalıntıları ve müthiş verimlilikteki ovayı görebiliyorsunuz. Bir konuya dikkat çekmek isterim: Bölgede ciddi arkeolojik kazılar yapılmamış. Planlı kazılar yapılırsa Türk tarihi açısından önemli obje ve belgelerin çıkacağına inanıyorum.

Kırgızistan müzeleri eser zenginliği açısından diğer ülkelerin müzelerinden geri değil. Ancak tamamen elden geçirilip yenilenmeye ihtiyaçları var. Somut olmayan kültürel mirasın yaşadığı ülkelerden biri de Kırgızistan. Kırsal kesimde örf ve adetlerinin aynen yaşatıldığına şahit olduk. Anadolu Türklerine çok benziyorlar. Akraba topluluklar, kültür bağı kolaylıkla tespit edilebiliyor.

KIRIM

Sizlere 12 Mayıs'taki Kırım gezisindeki müzeler hakkında da bilgi vermek istiyorum. Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Kırım'a, Türkiye Tarihi Kentler Birliği'nin kültür gezileri

programı kapsamında gittik. Kültür gezilerinde müzeler olmazsa olmaz mekanlardır. Önce Simferepol Şehrini indik. Öğle yemeğinde Kırım Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanı Mustafa Cemil Kırımoglu ile sohbet ettik, yemek yedik.

Yalta'ya geçerek Yalta Konferansı'nın yapıldığı Livadiye Saray Müzesi'ni gezdik. Hepimiz biliyoruz 2. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın kaderini değiştiren kararların alındığı yer Livadiye Sarayı imiş. Müze disiplini güzel bir düzenleme yapmışlar. Yalta Konferansı'nı iyi yansıtmışlar. Konumu Karadeniz'i tepeden gören harika bir yerde. Sivastopol Şehri'ndeki panoramik müzeyi de gezdik. Kırım Savaşı'nı anlatan bu müze dünyanın ilk panoramik müzesi. Tasarımı ve anlatımı çok başarılı. Fakat yanlış (taraf tutarak) bir anlatım yapılmış. Uygulama teknik açıdan Türkiye'deki müzelere örnek olabilir.

Sizlere 2. Dünya Savaşı'nda denizaltılarının sığınağı olan Balaklava Denizaltı Müzesi'nden bahsetmek istiyorum. Dağın içine 6 km. girerek denizaltıları sakladıkları bir mekanı koruyarak müze haline getirmişler. Sunumlar daha başarılı olabilir. Ama iyi bir örnek müze olduğunu sanıyorum. Yine Sivastopol'da 2. Dünya Savaşı'ndan kalan silahların sergilendiği bir Açık hava müzesini gezdik. Savaşların olduğu mekanda sergilenen savaş malzemeleri daha etkili gözüküyor. Daha iyi düzenlenebilirse etkisi yüksek olabilir. Bahçesaray şehrinde Giray Han'ın sarayını gezdik. Saray müze olarak iyi düzenlenmiş. Tipik bir Osmanlı Mimarisi uygulanmış. Küçük bir Osmanlı sarayındaki mekanların hepsini bulabiliyorsunuz. Şehirdeki Zincirli Medrese Müzesi de özel koleksiyonlarla donatılmış. Tabi ki Kırım Tatar Halkı'nın birinci önceliği müzeler değil, okul ve cami. Ama buna rağmen müzelere ve içindeki eserlere sahip çıkıyorlar. Çünkü kendilerini en kolay müzeler

vasıtası ile anlatabiliyorlar. Sonuç olarak; Türk Dünyasına yaptığımız bu gezilerin ufkumuzu açtığına inanıyorum. Ortak kültüre ve değerlere sahip toplum olarak eşgüdümlü ve planlı çalışmamız gerekiyor.

- Müzeler konusunda Türksoy'un bünyesinde bir birim kurulmalı.
- Digital veri bankası oluşturulmalı.
- Görüntülü, sesli, yazılı ortak arşiv oluşturulmalı.
- Somut olmayan kültürel miras çalışmaları ortaklaşa yapıp veri bankasında depolanmalı.
- Ortak etkinlikler organize edilmeli.

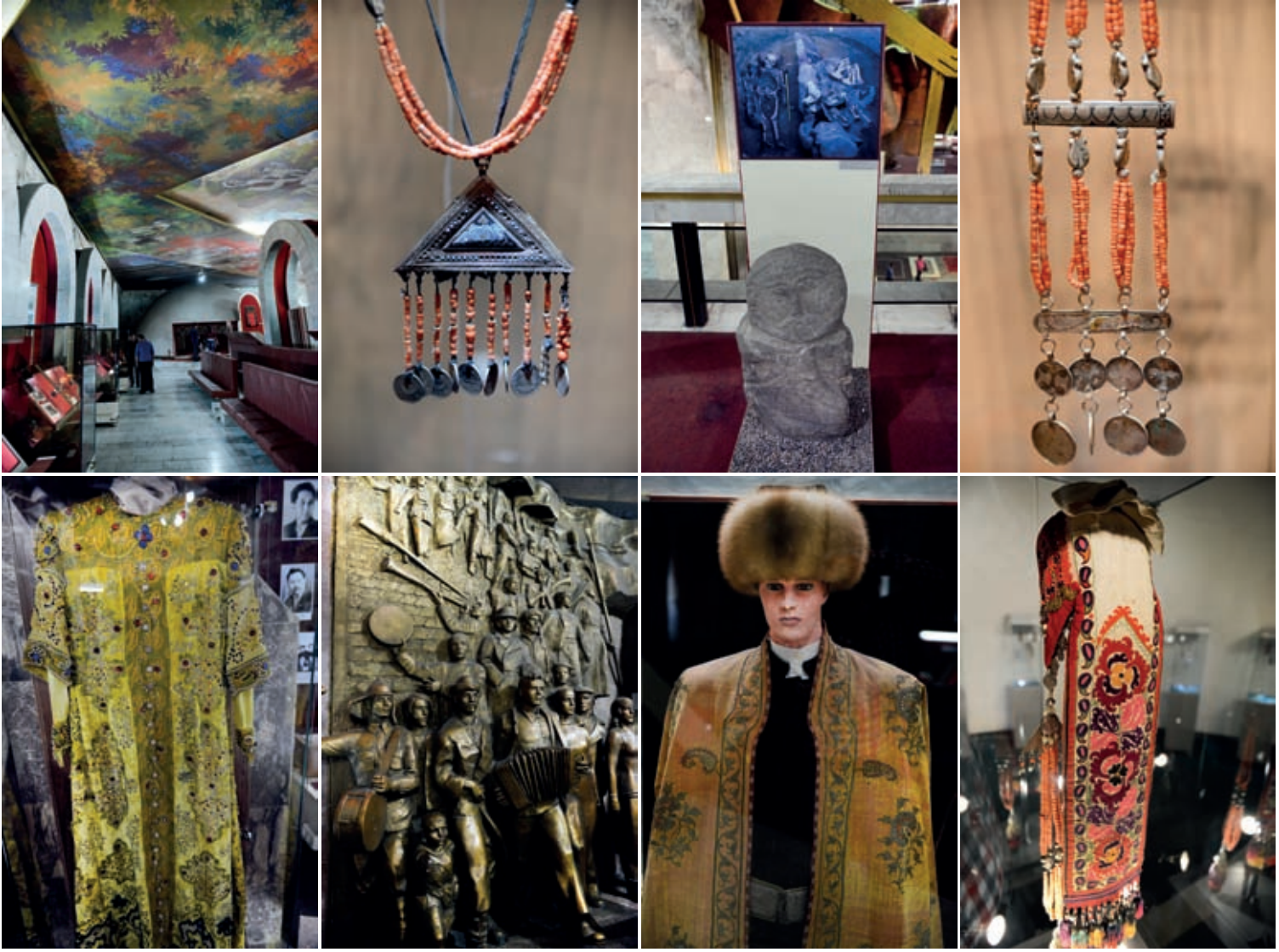
Türk dünyasının güçlü ve ortak kültürünün sonsuza kadar yaşaması isteniyorsa birlikte üretim yapmak ve birbirimizden haberdar olmak gerekmektedir. Tarihi Kentler Birliği, Avrupa Müze Akademisi ve Türksoy teşkilatları ortak projeler üretip müzecilik konusunda yeni bir ufuk açabilirler.

KIRGIZ TARİHİ, MİLLİ TARİH MÜZESİ'NDE

Bişkek'teki Millî Tarih Müzesi, Kırgızların kültür ve tarihine ilişkin eserlerinin sergilendiği büyük bir müze...

Orta Asya'daki en büyük müzelerden biri olan Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'teki Millî Tarih Müzesi, Kırgız halkının hayatına ışık tutan kıyafetler ve el sanatları ürünlerinin örneklerine ev sahipliği yapıyor. Müze, 9 Aralık 1925 yılında kuruldu. 5 Mart 1925'te Ekim Devrinde Bolşevik Önderi olan Mihail Frunze'nin doğduğu evde ilk kez ziyarete açıldı. Müzenin ilk müdürü, etnografik bölümünü kuran bilim adamı, etnograf Saul Abramzon'du. Açıldıktan sonra etnografya ve tabiat ile ilgili eserleri toplayan müzenin, tarih ve arkeoloji bölümü ise, Leningradlı ünlü bilim adamı ve arkeolog Aleksandr Bernştam'ın imzasını taşıyor.

Kırgızistan'ın M.Ö. 2. yüzyıldan, 20. yüzyıla kadarki tarihini içeren

buluntular, ilk kez 1941'de, Bernştam'ın başkanlığında Millî Tarih Müzesi'nde sergilenirken, 1947'de Sosyal Yapılar Bölümü açılan müze, 1967'de bugün Kültür Bakanlığı ve Halklar Meclisi olarak kullanılan eski Hükümet Evi'ne taşındı. Böylece ilmi ve kültürel bir merkeze dönüştü.

Son olarak 1991'de Ala Too Meydanı'nda Vladimir Lenin Merkez Müzesi'nin yer aldığı binaya taşınan Millî Tarih Müzesi'nde; bugün 8 bin metrekarelik alanda yaklaşık 90 bin çeşit örneklerle ülkenin tarihi sergileniyor. Kırgızistan'ın, Sovyet ve bağımsızlık dönemlerinde inşasını, iktisadi, eğitim ve kültürel gelişme süreçlerini anlatan unsurlar müzede önemli yer tutarken, sergilenen örneklerin çoğu benzersiz ve bilimsel

kıymete sahipler. Saymalı-taş boğazında bulunan yazılı taşlar ve bronz çağına ait silah ve arkeolojik buluntular, saka, hayvan üslubunda yapılan minyatür, altın folyodan dikili yamalar ve M.Ö. 1 ve 5. yüzyıllara ait takılar da müzeye gelenlerin büyük ilgisini çekiyor.

6 ile 12. asırlar arasındaki Türk Kağanlığı dönemine ait Eski Türk Taş Heykel Kültürünü simgeleyen Balballar, Eski Türk alfabesi ile yazılmış mektuplar, seramik ve renkli cam örnekleri de Kırgızistan Millî Tarih Müzesi'ndeki koleksiyonda mevcutken, deri, yün, hasır ve ağaçtan yapılan el sanatları örnekleri ile kıyafetler, takılar ve at koşumları da müzenin parçaları arasında bulunuyor.

KAZAK KÜLTÜRÜNÜN ANA DEPOSU:

Nursan ALİMBAY
Merkez Müzesi Müdürü
Almatı/Kazakistan

MERKEZ MÜZESİ

Kazakistan'ın 1929-1997 yılları arasında eski başkenti olan Almatı şehrinde bulunan Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Merkez Müzesi (KC DMM) hem ülkenin en eski ve büyük müzesi hem de Sovyetler İmparatorluğu'ndan yakın geçmişte kurtulan Orta Asya ülkelerindeki diğer müzelerin arasında da bu yönden önde gelen kurumların başında yer almaktadır. Müzenin günümüzde içinde bulunduğu binası 1985 yılında hizmete sokulmuştur. Söz konusu bu bina Orta Asya bölgesinde en iyi mimari yapılardan olup toplam yüzölçümü 20 bin metrekarenin üzerindedir. Bunun yaklaşık 7 bin metrekaresi gösteri ve sergi alanı için kullanılmaktadır. Müzenin

arşiv ve sergilik koleksiyonları tarihsel, arkeolojik ve halkbilimsel nitelikte olmak üzere yaklaşık 300 bin parçadan meydana gelmektedir.

Müze koleksiyonunun oluşturulma tarihi 1930'lu yıllardan itibaren başlamaktadır. Orenburg'taki Neplüevskiy Askeri Okulu bünyesinde kurulan "Orenburg Yöresi Müzesi" çalışanları bölgenin yerli halkı olan Kazakların kültürel geleneklerini yansıtan çeşitli malzeme ve materyalleri etkin bir biçimde toplamasıyla uğraşmıştır. Bu biçimde toplanan kaynak ve malzemeler Orenburg Valilik Müzesi'nin temelini oluşturmuştur. 1920 yılında ise o zamanlar Orenburg'da

bulunan Kazak Özerk Cumhuriyeti Hükümeti kararnamesiyle Kazak Merkez Yöresel Müze kurulmuştur. İşte o zaman Orenburg Valilik Müzesi'nde korunan koleksiyonun bir kısmı buraya taşınmıştır.

Sergi salonları

Günümüzde Müzede faaliyet gösteren 7 adet ana sergi salonu vasıtasıyla tarih öncesi devirlerden modern zamanlara dek süren bir zamanı kapsayacak biçimde Kazakistan'ın tarihi ve kültürü anlatılmakta ve tanıtılmaktadır. Ülkenin sahip olduğu en nadir ve değerli koleksiyonların başında kuşkusuz Sak-Usun Dönemine (M.Ö. IX.-MS. III. yüzyıllar) ait zengin bir altın ürünler

koleksiyonu yer almaktadır. Söz konusu bu altın işlemecilik ürünleri eski çağlarda yaşamış ve bilim literatüründe “atlı göçerler” olarak da tanınan göçebelerin hem ince zevklerini hem de ideoloji ve mitolojisini yansıtmaktadır. Bununla birlikte bu koleksiyonda yer alan altın parçalarından her biri belirli bir uygulama işlevini ifa etmek üzere kullanılmaktaydı.

Kültür ve eğitim etkinliği

Müzenin kültürel ve eğitimsel etkinliğinin biçim ve yöntemleri zamanın gereksinimlerine göre değişim ve yenilik geçirmekte, yeni anlamla zenginleştirilmektedir. Özellikle müze ve pedagoji çalışmalar alanındaki etkinlikler yoğunluk kazanmaktadır. Neredeyse her müze etkinliği esnasında mutlaka interaktif dersler de düzenlenmektedir.

Müze tarafından organize edilen etkinliklerin açılışı her zaman sahne profesyonellerinin yanı sıra üniversite öğrencileriyle amatör topluluk ve sanatçıların katıldığı müzik, dans ve halk ezgilerini ihtiva eden konser programları eşliğinde gerçekleştirilmektedir.

Müze tarafından yapılan koleksiyon ve ticari amaçlı sergiler büyük ilgiyle karşılanmış, kitle iletişim araçlarının ve kamuoyunun yoğun ilgisini uyandırmıştır. Müze içerisinde çeşitli zanaat fuarlarının düzenlenmesi bir gelenek halini kazanmış olup halk el sanatlarını sevenlerin yoğun ilgisine maruz kalmaktadır. Her yıl Müze bu tarz üç kez fuar yapmaktadır. Bu etkinlikler sırasında el sanatları ürünlerinin satışının yanı sıra isteyenler için ustalarla buluşmalar ve atölye çalışmaları da açılmaktadır.

Bilimsel işlevler

Son 10 yıl zarfında KC DMM tamamen yeni bir yapısal-işlevsel dönüşüm sürecine girmiştir. Bu girişim altında yatan amaç ise müzenin ülke çapında kültürel eğitimsel sahasında gerçekten özgül bir bilimsel araştırma enstitüsü olarak kendine yaraşır bir yer alabilme gayretidir. Dünya üzerinde benzer alanda izlenen deneyim şunu göstermektedir: bir müzenin her şeyden önce bir bilim kurumu olarak işlev sürdürmesi ona çok yönlü eğitimsel işlevlerinin de daha yüksek bir seviyede hayata geçirme olanağını sunmaktadır. 2006'dan itibaren müze resmi olarak bir bilimsel araştırma kurumu statüsüne haiz olarak çalışmalarını devam ettirmektedir. Bu statü Müze için hem bilimsel ve araştırmasal hem de kültürel ve eğitimsel alanlardaki faaliyetlerinin kalitesini

yükseltmesine yol açmıştır. Günümüzde KCDMM bilimsel araştırma faaliyetinin özerk bir öznesi olarak sosyal ve bilimsel olarak önemli çok sayıda araştırma projeyi hayata geçirme sürecine etkin bir biçimde katılmaktadır.

Araştırmalar sonucunda 20’den çok çalışma yayınlanmıştır. Bunların içerisine Kazakistan’ın eski ve orta çağ tarihinin arkeoloji, halk bilimi, numizmatik ve anlatımsal kaynaklarla ilgili bilimsel kataloglar da dâhildir. Bütün bu yayınlar hem ülkede hem de Fransa, İtalya, Almanya, Rusya gibi yabancı ülkelerdeki ilmi çevrelerin olumlu tepkilerini alabilmiştir.

Uluslararası ilişkiler

Müzemiz yıldan yıla uluslararası ilişkiler ağını genişletmeye devam etmektedir. Bunun yanı sıra geçmiş dönem zarfında müze birkaç büyük çaplı çok uluslu projeye imza atmıştır. Almanya, İtalya, Japonya, Kore, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Fransa vd. ülkelerde düzenlenen uluslararası sergiler bu projelerin başında gelmektedir.

2011’de Müze’nin sahip olduğu arkeolojik ve halkbilimsel koleksiyonlara büyük ilgi duyan ABD ve Polonyalı temsilcilerle görüşmeler yapılmış ve bu ülkelerde 2012 yılı içerisinde sergilerin düzenlenmesi konusunda mutabakata varılmıştır. Bütün bunlar hem Asya

hem de Avrupa ülkelerinin Kazakistan tarihine ilişkin olarak gösterdikleri ilginin birer göstergesidir. Kazakistan tarihinin en parlak olaylarından biri ise KC DMM tarafından hazırlanan ve Musée national des arts asiatiques Guimet ile ortaklaşa gerçekleştirilen “Kazakistan: İnsanlar, Hayvanlar ve Bozkır Tanrıları” adlı muazzam projeydi. Rusya, Çin ve Moğolistan’da uluslararası bilimsel halk bilim ve arkeolojik saha çalışmalarının gerçekleştirilmesi iyi bir gelenek halini almıştır. Söz konusu saha araştırmalarının gerçekleştiği bilimsel seyahatlerin neticesinde toplanan kaynak ve malzemeler müzenin koleksiyonlarının zenginleştirilmesi bakımından önemli birer kaynak olmuştur.

ATA DİYARINA KÜLTÜR YOLCULUĞU

Aziz ELBAS

Bir sempozyum vesilesiyle dört günlük Kazakistan ve Kırgızistan ziyaretimizde Ata yurduna ait bir çok mekan ve bunlara dair bilgiyi edinme şansını bulduk. İki gün boyunca programın gerçekleştiği Almata Kazakistan Milli Müzesi'nde bölgeye ait oldukça önemli koleksiyonları görme imkanı elde ettik. Bunlara dair verilen bilgiler insanı ister istemez 1000 yıl öncesine ve hatta çok daha gerilere götürmekte. İskitler/Sakalara dair yaşam gelenekleri, inanç sistemleri, daha sonraki Türk kavimleriyle ilgili bu zamana değin şahsen bilmediğim birçok bilgiyi edinme şansını elde ettik. Müze girişinde sizi karşılayan ünlü "Altın Adam"ın imitasyon mankeni bu zenginliğin gittiği noktayı bir çırpıda size anlatıvermekte. Ala dağlarında kurulmuş olan Almata ilk bakışta Uludağ eteklerinde kurulmuş olan Bursa'yı andırmakta. Uçsuz bucaksız yeşil deryası bir çırpıda yükseliveren dağ silsilesiyle birlikte gelinlik giymişçesine üzeri karbeyazı muhteşem bir manzarayla bütünleşmiş. O uçsuz bucaksız ova da belki yüzlerce belki de binlerce "Yurd" olarak anılan çadırların kurulduğu derya hafızlarınızda canlanıverir. Önlerinde

balaların oynadığı, kimi alanda savaş eğitimi yapan, kan ter içinde güreş tutan adeta çimenlerle boğuşmuş gençleri görür gibi olursunuz. At üstünde yiğitler bir oraya bir buraya at sürmekte. Sirtında yayı, belinde kaması genç kızlar yağız atlar üzerinde yarış etmekte.

Uzakta duran büyük otağ çadırı 'Han Çadırı' olmalı. Görkemli olduğu kadar çevresi bir o kadar kalabalık. Ak sakallı büyüklerin birisi girmede diğeri çıkmada. Belli ki hummalı bir toplantı yapılmakta içerde. Kadınlar kazanların yanı başında akşam yemeğini yetiştirme telaşındalar, çobanlar ise yavaş yavaş sürülerini toparlamaya çalışmakta. Tüm bunlar birkaç dakika içerisinde zihninizden gelip geçiveren ata yurdu slaytları.

Doğumdan ölüme

Eski Türklerin yaşam kültürleri hakkında yakın zamana değin çok kısır bilgiler mevcut iken yapılan akademik ve yüzey araştırmaları sayesinde muhteşem bir kültürün, sanatın ve bunu besleyen inanç yapısının olduğu doğrulanmıştır. Doğumdan ölüme kadar oldukça zengin bir kültürü teşkil eden bu yaşam tarzının en öne çıkanlarından birisi ise, yaşamdan

sonraki hayat için hazırlanan kurganlardır. Özellikle Aral Gölü ile Pamir Yaylası arasında kalan geniş bölge olmak üzere tüm Orta Asya Ön-Türk olarak adlandırılan bölge 'Saka' Türklerinin yerleştiği ve dolaştığı alanlardır. Bu alan içerisinde yer alan Güney Batı Kazakistan bölgesin de birçok Kurgan bulunmaktadır. Eski Türklerde normal gömme adeti yanında mumyalayarak göme adeti de bulunmakta idi. Mumyalama Hunlarda daha fazla göz çarpılmaktadır. Söz konusu bölgede yapılan araştırmalarda belirlenen kurganlarda oldukça zengin kıyafetler, takılar ve süsler bulunmuştur. Kurganlar yapı itibarıyla taşlarla örtülü üst bir bölüm, onun altında tahtalarla örtülü bir alt bölüm bulunmakta idi. Bu alt bölümde o kişinin sahip olduğu en değerli atı veya atları koşumlarıyla birlikte gömülme, hemen yan tarafındaki sandukalı bölmede ise sahip olduğu tüm zengin eşyalarıyla birlikte kürk giydirilmiş kadın veya erkek ceset mumyalanmış bir şekilde bulunmakta idi. Ceset yüzü doğuya doğru olacak sandukaya yerleştirilir, elinde ise kırmızı dolu bir kadeh konulurdu. Hanedan üyeleri için yapılan kurganlar genellikle iki odalı olarak yapılmışlardır. Odanın birisine ölen kişinin sanduka içinde cesedi, diğerinde ise atları ve şahsi

eşyaları yerleştirilmekteydi. Şahsi eşyalar içinde halı, mücevher, kılıç, kımız, koşum takımı, ipekli kumaşlar, kartal pençesi ve geyik dişleri gibi malzemeler konulmaktaydı. Eski Türklerde inanç sistemi Gök tanrı-Tek tanrı inancı çerçevesinde şekillenmiştir. Bazı tarihçiler eski Türk kavimlerinin yılın bazı günlerinde gök tanrıya koyunlar, sığırlar ve atlar kurban ettiklerini ifade ederler.

Kurganlar dünya çapında tanınmasını ve merak uyandırması 1970 yılında tesadüfen bulunan bir kurgan ile başlar denilebilir. Bulunan bu denli zenginliğin kısa hikayesi ise şöyledir. Alma-Ata'nın (Almata) 50 km. kuzeyinde yer alan Esik Kasabası'nda, çevresinde hiçbir tarihi kalıntı bulunmayan bir bölgede yol çalışması yapılmaktadır. Yol güzergahında yer alan küçük bir tepeliğin kaldırılması gerekmektedir bunun için hafriyat çalışması başlatılır. Çalışmalar sırasında iş makinası bir kayaya çarpar ve durur. Kayayı nasıl oradan kaldırırız diye düşünen işçiler

kayanın üzerinin motifli olduğunu görürler ve yetkilileri haberdar ederler. İlgili makamlarca inceleme çalışmaları sonrasında buranın höyük şeklindeki büyük bir mezar olduğu belirlenir. Üzeri kumdan bir tümsek yapılmış olan höyük şeklindeki mezarın açılmasıyla her tarafı süslü kayalarla çevrili muhteşem bir mezar odasıyla karşılaşan arkeologların şaşkınlığı asıl mezarı açtıklarında daha belirgin olarak artar. İçeride tıklım tıklım değerli taş ve altın eşya ile dolu olan mezar karşısında adeta şok yaşarlar. Burada bulunanların en dikkat çekici olanı ise altından yapılmış olan bir elbise olmuştur. Başlığı ok ve tuğlarla, alın kısmı ise koç, geyik ve at kabartma figürleriyle süslenmiş olan elbiseyi saran kemerin solunda kılıç, sağında ise muhteşem işçilik ve zenginlikte bir kama bulunmakta durmaktadır. Çizmenin içine giren düz pantolonla birlikte asıl dikkati çeken her bir tarafı üçgen altın işli plakaların birleştirilmesiyle oluşturulan ceket olmuştur. Çizme ve dizlik yine altın plakalarla oluşturularak yapılmış idi. Bu zenginlikte bir hazineyle karşılaşmak

herkese nasip olmasa gerek. Dünya literatürüne “Altın Adam” ya da “Altın Elbiseli Adam” olarak geçen bu keşif ve hazinenin kime ait olduğu konusunda tam bir bilgiye sahip olunmama ile birlikte, buluntular arasında oldukça değerli olan bir ayrıntı daha sonra dikkatli incelemeler sonrasında ortaya çıkmıştır. M.Ö 5. yüzyıla tarihlenen mezarda bulunan yarısı kırık bir kırmızı kabı üzerindeki 26 harften oluşan iki satırlık yazıda “TİĞİN 23'ÜNDE ÖLDÜ. ESİK HALKININ BAŞI SAĞ OLSUN” ifadesiyle mezarın bir Türk tigin (prensine) ait olduğu anlaşılmış, keşif bu bilgi ile farklı bir boyut kazanmıştır. Tüm bunlar 25 asırlık geçmişten Türk tarihine ışık tutan belgeler olarak tarihe geçmiştir. Bu tarihe kadar en eski bilinen Türk anıtları ve yazıtlar Orhun ve Yenisey anıtlarındaki yazıtlar on dört asır öncesine gitmekte iken bu keşif bilinen tarihi 11 asır daha geriye 25 asırlık bir tarihi derinliğe ulaştırmıştır. Saf altından yapılan böyle bir elbisenin dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmaması zenginliğin ölçeğini ortaya koymaktadır.

4 bin 800 parçadan oluşana Saka Türklerine ait bu eşyalar gerek üzerindeki zengin işçilikler ve zarafetiyle yüksek bir medeniyetin en güçlü göstergesi olarak tüm tarihçiler tarafından kayıtsız şartsız kabul görmüştür.

Mezar Taşlarının Atası; Balbal'lar

Eski Türklerde gömü ve mezar geleneklerinden en dikkat çekici bir ayrıntıda Balbal adı verilen figürlü taşlardır. Balbal kişinin anılması için mezarının veya bazı kurganların çevresine dikilen taşlardır. Eski Türklerde şamanlık inancının geçerliliğini yaygın olarak koruduğu dönemlerde ölen savaşçıların kurgan denilen mezarlarının etrafına dikilmiş, savaşçının öldürdüğü düşmanları simgeleyen bir taş parçası üzerine yontulmuş bir elinde kılıç figürü olan taşlardır. Bu taşların sayısının fazlalığı sağ iken yaptığı kahramanlıklar ve cesaretinden ötürü artmaktadır. İslamiyetten sonra bunların yerini mezar taşları almıştır.

Daha çok Göktürklerde yaygın olarak

kullanılan taşlar, kağanlar, halk arasında kahramanlıklarıyla anılan kişilere ait mezarların üzerine yiğitliklerini temsilen öldürdükleri düşmanları ifade eden taşlar diktikleri, taşın olmadığı yerlerde ağaçtan yapılmış figürlü mezar başlıkları kullandıkları tarihçiler tarafından ifade edilmektedir. Bu diktikleri mezar dikitlerini Balbal olarak adlandırdıkları belirtilmektedir.

Eski Türk Yazıtları arasında yer alan “Kül Tigin” yazıtında “Babam kağana Baz kağanı birinci Balbal diktirmiş” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Balballar üzerinde resmedilen düşmanlar ya çok çirkin figürlerle ifade edilirler ya da hiç gösterilmezler, mezar sahibine ait Balbal ise elinde kılıç olan bir figürle ifade edilmişlerdir.

Balbal olan mezarlara Tuna'dan Aral Gölü'ne kadar uzanan Kumania veya Kıpçak elinde de rastlanmıştır. Yapılan araştırmalarda Balbal benzeri taş dikme âdet ve inancının Asya'nın doğusundan Avrupa'nın batısına ve İspanya'ya kadar yayıldığı tespit edilmiştir.

YUSUF HAS HACİP'İN DOĞDUĞU TOPRAKLARDA BİR MİNARE BURANA KULESİ

Türk İslam çağlarının başında kitleler halinde Müslüman olan Karahanlılar pek yabancı oldukları cami kültürü ile tanıştılar. Kısa sürede camiler inşa eden Karahanlılar için savaş hayatın bir parçasıydı. Fakat cami kavramına uzak olsa da minare inşa etmekte zorlanmadılar. Karahanlılar uçsuz bucaksız bozkırlarda gelen orduları tespit edebilmek için gözetleme kuleleri kurdular. Cami minareleri olarak ise gözetleme kulelerini kullandılar ve yanlarına cami ekleyerek kuleleri de minare haline getirerek iki işlevi bir yapıda topladılar. Bu sebeple sınırlarında birçok cami bulunur. Burana Savaş Kulesi'nin, daha sonra kullanımı ile Burana Cami Minaresinin üst kısmı bakımsızlık nedeniyle Rus işgali döneminde yıkıldı ve dökülen tuğlalar farklı amaçlar doğrultusunda Rus ordusu tarafından kullanıldı. Resimlerde görülen hali kulenin kalan yarısıdır. Ayrıca çevrede bulunan tüm tarihsel kalıntılar

ve el işçiliği örnekleri kulenin içinde saklanmaktadır.

Kule'nin Kız Kulesi'ne birebir benzer bir hikayesi olduğu da söylenir. Devrin komutanının dünyalar güzeli kızının öldürüleceği kehanetleri üzerine, komutanın kızını bu kulede yaşamaya zorladığı, senelerce kulede yaşayan genç kızın ise bir hizmetlinin getirdiği elmadan gelen zehirli bir örümcek tarafından ısırılarak öldürüldüğü rivayet edilir. Burana, orta çağa ait bir şehir kalıntısıdır. Tokmok şehrine 15 km uzaklıktaki Dön-Arık köyünde bulunmaktadır. Türk-İslam edebiyatının ünlü ismi, devrinin önemli devlet yöneticisi ve bilgini Yusuf Has Hacip'in dünyaya geldiği şehirdir. Şehir, X. ve XI. yüzyılda başkent olmuş, fakat bazı kaynaklara göre yağmalanmıştır. Ancak kimler tarafından ve ne amaçla yağmalandığı bilinmemektedir. Arkeologların araştırmalarına göre XI-XII. yüzyıllar arasında şehirde kimse

yaşamamıştır. Bu şehirden geriye Burana Minaresi kalmıştır.

Minarenin olduğu bölge her ne kadar düzenlenmiş görülsün de, aslında çok kapsamlı bir araştırmaya ihtiyacı olduğu açıktır. Ülkenin çeşitli bölgelerindeki Balbal'lar minarenin yakınına taşınmıştır ancak ciddi bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Diğer yandan, minarenin de içinde yer aldığı şehir, kapsamlı bir arkeolojik kazıyla ortaya çıkarılmayı beklemektedir. Kule/minarenin tepesinden şehrin sınırları olduğu tahmin edilen doğal bir sınır görülmektedir. Bu sınır içindeki alanda ciddi bir arkeolojik kazı yapılmalıdır. Bu alan içinde yer alan kurganlar da açılmayı beklemektedir. Ancak, Kırgız Devleti'nin ekonomik gücü bu alanlarda çalışma yapmaya henüz yetmediğinden, muhtemel kalıntılar şimdilik yeraltında beklemekte. Kim bilir, bu kazıları yapmak belki Türk devletine kismet olur.

ORTA ASYA'DA TÜRK TARİHİNİ YENİDEN YAZMAK

Saffet YILMAZ

Türk dilinin konuşulduğu coğrafyalardan devletlerin yaptığı en önemli işlerden biridir Türksoy Teşkilatı'nın kurulması. Yıllarca hiçbir iletişim kurmamış Türk devletleri ve toplulukları, Türksoy'un kuruluşunun ardından yoğun bir kültürel ve ekonomik alışverişe giriştiler. Bu alışveriş gelecekte Türk dilinin konuşulduğu coğrafyaları her bakımdan bağlayacak, bu coğrafyaların gücü dünya sahnesinde özel bir yer edinecektir.

Geçtiğimiz günlerde Türksoy'un Kazakistan ve Kırgızistan'da düzenlediği müzeler, somut olmayan kültür mirası, el sanatları ve kültür mirasının kültür endüstrisine dönüşümü konulu panel ve sempozyumlara katılarak, Türk toplulukları arasında birbirlerine karşı heyecanı görme imkanı bulduk. UNESCO'nun da desteği ile gerçekleşen

'kültür' içerikli programlarda, hem o coğrafyaları ve toplulukları tanıdık hem de ortak sorunlarımızı konuştuk.

Müzeler konulu ilk program Kazakistan'ın eski başkenti Almatı'daydı. Eski başkent olması, geniş bir ovanın sonunda yükselen Uludağ gibi bir dağa yaslanması, eski ipek yolu güzergahının önemli duraklarından biri olması gibi nedenlerle Bursa ile pek çok ortak yönleri bulunan Almatı, tertip ve düzeni ile tipik bir Rus şehrini andırıyor. Şehrin tamamında Rusların kurduğu altyapı kullanılıyor. Şehrin tamamı merkezi sistemle ısıtılıyor. Geniş caddeler, geniş kaldırımlar, gösterişli yapılar insanı hayran bırakmıyor değil. Bölgenin en güzel kentlerinden biri Almatı. Bir kere, ülkenin petrol ve doğalgaz zenginliği, Almatı'ya da yansımış, bunu caddelere bakarak rahatça anlayabiliyoruz. Tüm varlıklarına karşın, bağımsızlığını henüz kazanmış bir ülkenin en zayıf yönü

'devlet geleneği'dir, bunu Kazakistan'da da görmek mümkün.

Kazakistan aslında bir mücadelenin tarihi. Sadece doğayla değil, hükümlerle altına girdikleri milletlerle de yoğun bir mücadele vermiş insanlar, Kazaklar. Ziyaretimizin ilk günü Kazak dostlarımıza, Türkiye'deki 'kazak erkek' algısını anlattık ve burada bir karşılığı olup olmadığını sorduk. Yanıt beni şaşırttı; Kazak erkekleri, bizim kastettiğimiz anlamda da kazak imiş. Bir kere pazara gitmiyorlar, pazarcılık işlerini de yapmıyorlar, araba yıkamadan restoran işletmeye kadar pek çok iş kadınların doğal işi durumunda. Yeşil Pazar dedikleri bir pazarı ziyaret ettik; ben o kadar temiz, o kadar tertipli ve düzenli bir pazarı Türkiye'de hatırlamıyorum. Dikkatimizi çeken bir başka nokta, çalışanların yüzde 98'inin kadın olmasıydı.

Birçok etnik gruptan ve dinden insanın birlikte yaşadığı Almatı, Kök Töbe'siyle, Cumhuriyet Meydanı ile parkları ve şehirciliği ile görülmesi gereken bir şehir. Türksoy'un Kırgızistan'daki programına katılmak üzere başkent Bişkek'e indiğimizde, komşu iki ülkenin, bizim Artvin ile Ardahan gibi gelişmişlik bakımından hayli farklı ülkeler olduğunu fark ettik. Bir şey daha fark ettik, havaalanında onlarca Amerikan askeri uçağını barındıran Bişkek aynı zamanda ABD'nin askeri üssünü barındırıyor.

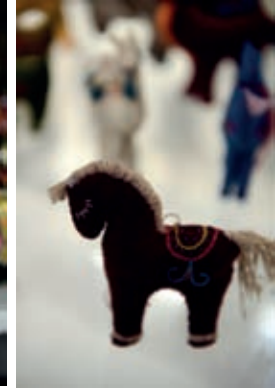
Kırgızlar, doğal kaynakları olmadığı için Kazaklar kadar varıl değiller, bu durum hemen göze çarpıyor. Şehir, altyapı, üstyapı, ulaşım, haberleşme, olmayan devlet geleneği... Kazakistan'daki modern dünyadan eser yok burada. Ürettikleri mal ve hizmetlerin başlıca alıcısı Kazakistan.

Bizim paramızla neredeyse her şey pahalı, buna karşın çalışanların aldığı ücretleri sorduk, inanılmayacak düzeyde. Bir akademisyen maaşı 150-200 dolar

arası, profesör ise 250 dolara kadar çıkabiliyormuş. Sokaklarda yoksulluğun izlerini görmek mümkün ama ara sıra denk geldiğimiz limuzinler, her yerde olabilecek çarpıklığı göstermesi bakımından önemliydi.

Kırgızistan, geleneksel kültürel değerlerin en yoğun yaşandığı coğrafyalardan biri. Türksoy'un düzenlediği panelin konusu, kültür mirasının kültür endüstrisine dönüştürülmesi idi. Panele katılan uzmanların sunumlarında gördük ki,

Türksoy'un Kazakistan ve Kırgızistan'daki sempozyum ve panelleri; 6 ülke, iki kent ve yüzlerce insanı kapsayan bir organizasyondur. Türksoy Kazakistan Temsilcisi Doç. Dr. Askar Tumanbayev organizasyonun başarısında en büyük pay sahibi idi.

Kırgızlar, yoksulluklarına karşı zengin kültürlerini bir endüstriye dönüştürme konusunda çok yol almışlar. Doğayla ve başka toplumlarla olan mücadelelerini sanatın, zanaatın her alanına çok iyi işliyorlar. Şehir merkezinden çıkamadığımız için keçe çadırında kalan bir Kırgız aileye rastlayamadık fakat keçeyi modern yaşamın her alanına sokan bir çabayı bizzat gördük.

Kırgızlar, geleneklerini mümkün olduğunca yaşıyorlar. Başka Türk topluluklarına, özellikle de bize karşı da özlem içinde olduklarını hissettik. Kırgız-Türk devletlerinin ortaklaşa hayata geçirdiği Manas Üniversitesi'ndeki panelde, Türkiye'den geldiğimizi anlayan Kırgızların, "Gardaşlar Hoşgeldiz" diyerek seslenişi bu özlemin bir karşılığıydı aslında. Türkiye'nin Türk dilinin konuşulduğu coğrafyalarla ilişkisi maalesef çok eskilere gitmiyor. Merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal zamanında başlamış. Kırgızlar Özal'ı çok iyi hatırlıyorlar. Turgut Özal başkanlığındaki Türkiye Cumhuriyeti devleti heyetinin Kırgızistan'ı ziyareti, ziyaret sırasında Özal'a Kırgızların geleneksel kıyafetinin giydirilmesi, Özal'ın aynanın karşısında tekrar tekrar kendisine bakıp beğenilerini ifade etmesi, bugün bile hatırlanıyor Kırgızistan'da. Toplumlar arasındaki bu özlem, birbirini keşfetme içgüdüğü

maalesef iyi başlamış ama öyle devam edememiş. Bugün bu duyguların yeniden alevlenmesi ve zaman içinde yaşanan kötü tecrübelerin unutulması bekleniyor.

Kazakistan ve Kırgızistan ziyaretimiz bize şunu öğretti; aynı dilleri konuşmasak da anlaştığımız, nerdeyse aynı şeylere üzülen, aynı şeylere heyecanlanan, 'yok' yerine 'çok' diyen bir toplum var orada. Bizde Ramazan aylarında tavan yapan israf etmeme duygumuz, onlarda her öğün kendini gösteriyor. Kırgızistan'da her yemeğin ardından garson geliyor, masayı topluyor, yemediğiniz ekmek ve yemekleri paketliyor ve bir poşetle size takdim ediyor. Sofranın zengin ya da fakir sofrası olması bu durumu değiştirmiyor. Her yemeğin ardından, sofranın en yaşlı üyesi, hiçbir ritüele bağlı kalmaksızın, gayet içten, günlük sorun ve beklentilerini içeren bir dua yapıyor, herkes amin diyor ve yemek bitiyor.

Ortak tarihimizden bugüne kalanlar sayılamayacak kadar çok. Bu ortak değerler üzerine yeni bir gelecek inşa etmeyi Türk devletlerinin yöneticileri başarabilmeli. Bizim için bir başka önemi daha var bu coğrafyaların, o da tarihimizi doğru öğrenmek. Türklerin tarihine ilişkin tüm kaynaklar bu coğrafyada ve ne yazık ki neredeyse tüm Türk toplumları bu kaynaklara Batılı bilim insanlarının

araştırmalarından ulaşabiliyordu. Orada tanıştığımız çok değerli Türkolog Prof. Dr. Kadıralı Konkobaev, bizim bilim insanlarımızın, tarihçilerimizin bu kaynakları şimdilerde okumaya başladıklarını bize söyledi. Dolayısıyla bu bizi aslında Türk tarihinin yeniden yazılmasını gerektirebilecek sonuçlara götürebilir.

Kazakistan ve Kırgızistan, bağımsızlıklarını 1990'lı yıllarda kazanmış iki ülke. Siyasi bağımsızlıklarını ekonomik bağımsızlıkla taçlandırmak için yapacakları, yapmaları gereken çok şey var. Ekonominin öncelik kabul edildiği her yerde ikinci plana atılan her zaman maalesef kültür oluyor. Özellikle Kırgızistan'da bunu açıkça gördük. Kültürel mekanları ayağa kaldırmak, Türk tarihine ilişkin bilgi ve bulguları dünyaya sunmak, bunun için gerekli bilimsel çalışmaları yapmak, kültürel mekanları turizme kazandırmak gibi konularda mutlaka dış desteğe ihtiyaçları var. Başta tarihi kaynakların yeniden incelenmesi olmak üzere, sektörel desteklerin veya işbirliklerinin Türkiye Cumhuriyeti ile olmasının çok yararlı olacağını düşünüyorum. Bu durum, hem bizim için hem de Orta Asya Türk devletleri için duygusal bir tatmin olmaktan çok bir ihtiyaç, zaruret arz eden bir durum.

KIRGIZİSTAN'DA 55 YIL SONRA ORTAYA ÇIKAN KATLİAM; ATA-BEYT

Ufuk TUZMAN

Filolog, Araştırmacı

SSCB dönemi tüm Türk dünyasında önemli bir tarihi trajedi zinciridir. Günümüzde dünya Türklüğünde özellikle de Türkiye’de o dönemin ayrıntıları halkımızın belleğine taşınmamaktadır. Bir yerlerde Stalin rejiminin Türk ve Müslüman soydaşlarımızın kurban edildiği trajik sonları yaşanırken milletimize yapılan bu katliam ve haksızlıkların öğrenilmesine bir şekilde imkân sağlanmamış, kimi zaman ise engellenmiştir.

Bizler bu noktada ecdadımız ve soydaşlarımızın çektiği acıları tanımalı ve yaşatmalıyız. Aksi takdirde milletimize sadece siyasi çıkarlar için bazı emperyalist güçler tarafından yalan ve pusularla dolu sözde Ermeni katliamı dayatmaları karşısında tamamen tarihi gerçeklere dayalı Türklere uygulanan katliamların varlığını önlerine koyarak duramayız.

Drau’da katledilen 7000 Müslüman ve Türk soydaşımızın kaderleri, Azerbaycan’da Hocalı katliamı, Nisan 2007’de bulunan ve açılan 1918 yılında silahlı Ermeni çeteleri tarafından yine Azerbaycan’ın kuzeydoğusundaki Guma bölgesinde katledilen Azeri Türkü soydaşlarımıza ait toplu mezarın dile getirmesinin zamanı ve önemi çok büyüktür. Türklere yapılan katliamlar elbette bunlarla sınırlı değildir. Bunlar sadece son yüzyılımızda yaşanan acıların bir kısmıdır. Bugün yine adından ve varlığından az bahsedilen bir katliamı sizinle paylaşacağız. Bu 1936–1937 Kırgızistan’da yaşanan Stalin rejimi tarafından yapılan “Ata-Beyit” (Baba mezarı) katliamı. Bu katliamın varlığı ne yazık ki 1993’te ortaya çıkarıldı ve sadece Orta Asya’da her yıl düzenlenmeye çalışılan anma günü ve Türkiye’de birkaç sayfalık makale dışında hakkında fazla bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. Yazılmamasının sebebi elbette yeterli bilgiye ulaşamaması veya gizliliğin devam etmekte olduğu değil, tamamen

orada ve buradaki araştırmacıların yeterli ilgiyi gösterememelerinden kaynaklanmaktadır.

Oralardaki yeni ve gündemde tutulması gereken bu soykırımlar için kimsenin çıkarlarına karşı gelerek gidip araştırmalar yapmıyor olmasının bir zararı ise yeni ve önemli bu konudaki bilgi ve belgelerin gerektiği şekilde koruma altına alınmayarak misyoner ve bazı yerli vatandaşlarca emperyalist ülkelere taşınıyor olması ki bu da emperyalistlerin ekmeklerine yağ sürmektedir.

Kırgızistan Cumhuriyetinde 1936–1938 yıllarında yaşananlara imkânlarımız doğrultusunda değinmeye çalışacağız. Bilindiği gibi Stalin rejimi Türklük ve Turancılık fikrine ve Türk coğrafyalarının bir çatı altında toplanmasına tüm SSCB cumhuriyetlerinde izin vermemiş bu davayı savunan ve yakınlık duyan tüm aydınları, dini ve milli liderleri topluca meşhur 58. maddeye istinaden toplu olarak katletmiştir. Daha önceki

yayınladığımız araştırmalar bu konudaki düşünce ve kanıtları desteklemektedir. Tüm Sovyetlerde yapılan bu katliamlar 1936–1945 yılları arasında değişik periyotlarla değişik ülkelerde uygulanmıştı. Bu katliamların ve cezalandırmaların başlıca aktörlüğünü Stalin adına NKVD, daha sonra da KGB istihbarat servisleri takip etmiş ve uygulamışlardır. Bunlardan yine günümüz de 1993 yılına kadar saklanabilen ve Kırgızistan başkenti Frunze yani bugünkü adıyla Bişkek yakınlarında bulunan “Ata-Beyt” toplu mezarlığıdır.

Ata-Beyt mezarlığında ortaya çıkarılan 138 kişiye ait toplu mezarda; içinde DNA testiyle doğrulanan Türk dünyasının güçlü yazarı Cengiz Aytmatov’un 9 yaşındayken son kez gördüğü 1937’de KGB ajanlarınca götürülen 38 yaşında öldürülen babası Törekel Aytmatov’a ait olduğu öğrenilmiştir. Yine ayrıca Kırgızistan milli alfabesinin mimarı ve doğu bilimleri âlimi Kasım Tınıstanov ve Orta Asya’nın yetiştirdiği en büyük âlim ve Turan Birliği’nin savunucularından olan Bayalı İsakeyev, A. Jienbayev, Abdıkadir Orazbekov, Erinbek Esenamanov ve niceleri de bulunmaktaydı.

1938 yılında kurşuna dizilerek öldürülen ve üzerleri toprakla kapatılan kurbanların -138 kişi-, çoğu Kırgız Türklerine ait 19 ayrı milliyete sahip oldukları da tespit edildi. Katliam bugünkü Bişkek şehrinin yaklaşık 30 km dışında bulunan Ala Dağların eteğindeki tuğla ocağında gerçekleştirildi ve 1938’deki bu katliamın bir de tanığı vardı. Tuğla ocağı bekçisi Hıdır Aliyev. Aliyev, gizlendiği yerde şahit olduğu ve yıllarca yüzlerce askerin gerçekleştirdiği bu katliamı, orada inleyerek can verenlerin çığlıklarını mezara kadar götürmek istemediğinden, ölmeden önce, bugün 80 yaşlarına gelmiş, Issık Göl’de yaşayan kızına şu sözlerle dile getirmiş: “Eğer zaman ve şartlar uygun olursa herkes bilsin. Kireç ocağında çok büyük olaylar oldu. Zamanı gelince herkes öğrenmeli!”

Hıdır Aliyev’in ölüm öncesi bir vasiyet gibi kızına verdiği bu sır, Kırgızistan Cumhuriyeti’nin 1991 yılında tam bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte kurulan ilk Kırgız Hükümeti’ne iletildi. Kırgızistan’ın ilk Cumhurbaşkanı, devrik lider Askar Akayev bu durumu bizzat görev edinerek 1993 yılında bir kazı başlatılması için gerekli izni ve kararı çıkardı. Kazılar sonucunda bulunan toplu mezar sadece Kırgızistan’ı değil tüm Orta Asya cumhuriyetlerinin kanını dondurdu. Toplu mezarda 138 ceset ve binlerce mermi kovani bulundu.

Bu durum karşısında devrik lider Akayev, 1936–1938 yıllarına ait tüm KGB arşivlerinin taranmasını emretti. Yapılan arşiv araştırmaları ve DNA testleri sonucunda iki kadın cesedi dışında herkesin isimleri belirlendi. Uzmanlar, mezarda; çoğunluğu Kırgız Türkü olmak üzere; Uygur, Tatar, Kazak, İranlı, Alman ve Çin asıllı, dönemin Sovyet vatandaşları olduğunu rapor ettiler. Hükümet komisyonu KGB arşivlerinden burada yatanların bazılarının neden ve ne şekilde cezalandırılarak öldürüldüğünü öğrendi ancak kimlik tanımlı yapılamayan bazılarının ismiyle iki kadın cesedinin isimlerine ulaşamadı.

Buna rağmen mezarda bulunan elbiselerin ceplerinden çıkan bir sararmış kâğıtta Sovyetlerin ünlü 58. maddesine istinaden yani Basmacılık, Turancılık, Irkçılık, Troçkistlik (ajanlık) ve Pan-Türkizm suçlamalarıyla ölüm emirleri ve isim listelerinin

bulunması birçok cesedin sahiplerini ortaya çıkardı.

İlginç olan ise; bu toplu mezarın 50 metre uzaklığında SSCB tarafından inşa edilerek bugünlere kadar kullanılagelen polis binasının ve lojmanlarının bulunmasıdır. Katliamın karşı tepkisinden korkan KGB, bir gece içerisinde orada katliamı gerçekleştirdi ve gömdü. Halkın bölgeden uzak kalmasını sağlayacak tek unsur olan polis binasını da oraya yanına inşa ettiler.

Bu acı olayın tamamlanan araştırmasının ardından devrik lider Akayev’in emriyle toplu mezarından çıkarılanlar ayrı tabutlarda isimlerinin yazılı olduğu yeni anıt mezarlığa defnedildiler. Dikilen büyük anıtta her kurbanın adı tek tek sıralandı. İçlerinde Gayrimüslimlerin de olması dolayısıyla anıtın yanına bir de çan konuldu. Anıtın adı bölgenin adını aldı; “Ata-Beyt Kurbanları Anıtı”. Bunca azaba maruz kalan ve orada yatan ecdadımıza Allah’tan rahmet diliyoruz.

Tanrı Türk’ü ve ülküsünü korusun!

Emir Sultan

Abdal Mehmet Türbesi

BURSA'DA TÜRKİSTANLI ALP ERENLER

İsmail CENGİZ

İslam dünyasında oluşan en eski tarikatların başında yer alan ve Hoca Ahmed Yesevi'ye nisbet edilen "Yeseviye Tarikatı"na mensup dervişler, Anadolu'nun fethiyle birlikte Türkistan'dan gelerek bölge insanına "İslam'ın evrensel mesajını, tasavvufun ılık nefesiyle birlikte sunmuş, adeta Buhara'nın manevi iklimini Bursa'ya taşımışlar" ve Anadolu'nun İslamlaşmasında büyük tesirleri olmuştur.

İznik'teki Manas'ın yiğitleri; Kırgızlar

Türkistan topraklarından sadece manevi destek gelmemiştir. Evliyalar, erenler, dervişler, abdallar her cephede ön saflarda savaşarak kardeşlerine destek olmuşlardır. Mesela, Manas Destanı'nın yazılmasına vesile olan Kırgız yiğitler, bir başka kahramanlık örneğini Anadolu Selçuklularının İznik'i fetihleri esnasında göstermişler ve kahramanca savaşarak şehit düşmüşlerdir.

Günümüzde; İznik'in güneyinde, "Yenişehir Kapısı"nın yakınında yer alan Kırgızlar Türbesi'nde; 11 yüzyılın sonunda İznik şehrinin fethine ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezinin kurulmasına katkı sağlayan bir grup Kırgız askerine ait kabirler

yer almaktadır. Kırkızlar, Üçkızlar, Hacı Camadan ve Camasa olarak da adlandırılan; tarihçiler ve mimarlar tarafından XIV yüzyıla, Orhan Gazi dönemine tarihlenen türbenin 1331 yılında şehitlerin anısına yaptırıldığı belirtilmektedir. Biri çocuk olmak üzere yedi lahitin bulunduğu türbe ve çevresinde rivayetlere göre çok sayıda Kırgız askerinin olması kuvvetle muhtemeldir.

Türkistan kökenli tarikatlar, tekkeler...

Bursa'nın manevi iklimini oluşturan Kazeruniyye, Kadiriyye, Rifaiyye ve Halvetiyye tarikatlarının dışında, Bursa'nın dışında tüm Anadolu'yu etkisi altına alan, Buharalı Bahaeddin Nakşibendi Hazretleri'nin kurucusu olduğu "Nakşibendiyye Tarikatı" ile Zeyniler semtinde faaliyet gösteren Horasanlı sufilerden Zeyneddin Hafi'nin kurucu olduğu Zeyniyye Tarikatı'dır. Yine başta Bursa olmak üzere Anadolu'da faaliyet göstermiş olan "Suhreverdiyye Tarikatı", "Kübreviyye Tarikatı" ve "Bektaşî Tarikatı"nın kurucuları da (Necmeddin-i Kübra, Şihabeddin Suhreverdi ve Hacı Bektaşî Veli) Yesevi ve Nakşibendi hazretlerinin müridleri, dervişleridir.

Osmanlı'nın kuruluşuna, Bursa'nın

fethine bakıldığında, Türkistanlı erenlerin kurdukları dergahlarda, tekkelerde yetişen veliler ve erenlerin yoğun katkıları görülür. Gerçekten de, Osmanlı Beyliği'nin cihan devleti olma projesi gibi kutlu vazifeye memur edilen Kayı'lar; Türkistan'dan gelen erenlerden, velilerden aldıkları desteklerle, Beylikten devlete geçiş sürecini tamamlamışlardır.

Türkistanlı evliyalar, dervişler...

Çin'den, Doğu Türkistan'dan başlayan İpek Yolu güzergahının Anadolu'daki en önemli yerleşim birimi olan Bursa, XI. asırdan İstanbul'un fethine kadar geçen süre içinde Türkistanlı evliyaların manevi koruması altında olmuştur. Şeyh Edebali, Ertuğrul Gazi ve kardeşleri Sungurtekin, Gündoğdu, Savcı Bey, Gündüz Alp, Akça-Koca, Saltuk Alp, Turgut Alp, Aykut Alp, Samsa Çavuş, Kara Oğlan gibi Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda rol alanlar; Ak Timur, Balabancık Gazi, Pars Beg Abdurrahman Gazi, Abdal Murad, Musa Baba gibi Bursa'nın fethine katılan Türkistan'dan gelen kırk derviş; Emir Sultan, Seyyid Usul, Tezveren Sultan, Seyyid Nasır, Seyyid Ali, Sancı Dede, Yar Ali Horasani, Zerde Dede, Şeker Hoca, Hatırhoş (Deveci) Sultan, Göbekatan Ethem Dede, Budala Bey, Buhari Ali Bey, Baba Zakir Dede, Ali Mest Edhemi, Molla Fenari gibi Bursa'da medfun Türkistan kökenli şahsiyetler, dervişler,

evliyalar Bursa'nın "ruhaniyetli şehir" olarak anılmasını sağlamışlardır.

Emir Sultan Hazretleri

Bursa'ya gelen evliyalar arasında şüphesiz en önemlisi, Yıldırım Bayezid döneminde, 1389 yılında Bursa'ya gelen Emir Sultan Hazretleri'dir. Çoğu kaynaklar ve rivayetler, Emir Sultan'ın Bursa'ya yalnız değil, beraberinde Hac dönüşünde kendisine eşlik eden birkaç Buharalı müridiyle geldiğini göstermektedir. Bağdat üzerinden Anadolu'ya geçen Emir Sultan; Karaman, Kütahya ve İnegöl üzerinden Bursa'ya gelerek, üçüncü ve son kandilin söndüğü Gökdere civarında, herkesten uzak bir mevkide yaşamaya başlamıştır. Hatta bu mevkiin bugünkü Işıklar Askeri Okulu olduğu, okulun bulunduğu yerde üçüncü kandilin söndüğü, bundan dolayıdır ki, bu mevkiye "Işıklar" adı verildiği rivayet edilmektedir.

Devrin en büyük dini otoritesi olan Bursa Kadısı Molla Fenari'nin ayakta saygı ile karşıladığı bu mübarek zat XIV. yüzyıl gibi zorlu tabiat şartlarının hüküm sürdüğü bir dönemde taa Buhara'dan kalkıp, aldığı bir işaretle neden Bursa'ya yerleştiğini sorguladığınızda, Bursa'nın neden manevi şehir olduğunu da anlamış olursunuz. Hiçbir kitap ve hiç bir not bırakmamış olan Emir Sultan'ın tek kitabı şüphesiz Kur'an-ı Kerim'di. O, verdiği vaazlar ve sohbetlerle, sürekli büyüyen Bursa'daki Osmanlı'yı mana yolu ile beslemek ve düzene sokmayı hedeflemişti.

Osmanlı'nın en büyük ve gelişen şehri olan Bursa, dönemin zenginlerine, şeyhlerine, alimlerine, diplomatlarına ev sahipliği yapmaktaydı. Dolayısıyla yalakalık, rüşvet, gambazlık, dalavere, kayırma gibi kötü şeylerin yaygınlaşmaya başladığı görülmekteydi.

Bursa'da; devrin Bursa kadısı Mevlana Şemsettin Fenari, Hacı Bayram-ı Veli, Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) ve Süleyman Çelebi gibi zatlar da vardı.

Ne var ki bu kötü gidişatı, hiç kimse Sırp kızı Despina ile nikah kıyan Hükümdar'ın karşısına çıkıp anlatamıyordu. Bu velileri bir araya getirmek, bir denge oluşturmak, topluma da bu denge içinde yeniden şekil vermek gerekmekteydi. Manevi varlığını işaretlerle Yıldırım Bayezid dahil herkese hissettirdi. İşte bunu sevgi yoluyla henüz yirmili yaşlardaki Türkistanlı Emir Sultan gerçekleştirmiştir.

Bursa'nın manevi mimarları

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş aşamasında, Gâziyân-ı Rûm ve Abdalân-ı Rûm dediğimiz manevi şahsiyetlerin önemli rolleri olduğu bilinmektedir. Abdal Musa, Abdal Murad, Doğlu Baba ve Geyikli Baba bu kimselerin en meşhurlarıdır fakat daha başkalarının olduğu da düşünülebilir. Abdal Murad'ın, Abdalân zümresinin ileri gelenlerinden olup hak rızası için gazâ edenlerden olduğu ve Bursa'nın kuşatılması esnasında gözcülük görevinde bulunduğu rivayet edilmektedir. Oğlu Abdal MEHMED ile Bursa'ya gelen Kırklar'dan olan Buharalı Abdal MURAD günümüzde Bursa'nın batı ucunda, Orhan Gazi tarafından yaptırılan tekkesinde nöbet tutmaya devam etmektedir.

Abdal MUSA da Bursa fethinde bulunan ve tarihe geçen abdallar zümresindendir. Onun da Tapduk Emre ve Yunus Emre ile ilgisi olduğu anlaşılmaktadır. Orhan Bey ile savaşa giderken bir askerden başındaki borkünü istemiş ve onun giydiği bork herkes tarafından kabul edilerek

yaygınlaşmıştır. Daha sonra yeniçerilerin Bektaşî tâcî dediği başlığın aslı işte bu Abdal Musa borküdür. (Yrd.Doç. Dr. Doğan Yavaş, Gaziyan-ı Rum ve Abdalan-ı Rum) Bektaşîler'e ait olan Abdal Murad Tekkesi ile Abdal Musa Tekkesi'nin kurucuları Türkistanlıdır. Ahmet Baba Efendi Dergahı'nın kurucusu da muhtemelen Türkistan'dan gelen Pars Bey'in evlatlarındandır.

Buhara, Bursa, Bosna yolunda oluşan tasavvufî kültürün en renkli temsilcilerinden biri olan Bektaşîlik tarikatının piri Hacı Bektaş-ı VELÎ de (ö.669/1271) birçok Horosan ereni ile beraber söz konusu topraklardan Anadolu'ya gelip dergahını kuran gönül adamlarının başında sayılmalıdır. (...) XVII. Yüzyılda Bursa ve İstanbul'un yakından tanıdığı en meşhur Buharalı derviş ise (Osmanlılar'da Müceddidi geleneğinin ilk temsilcisi olan) Murad-ı BUHARÎ'dir. (ö.1222/1710). (Geniş Bilgi İçin Bkz. Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler, s.145-146)

Bursa'da iz bırakan bir başka Türkistanlı derviş ise Seyyid USUL'dür. Adıyla anılan, günümüzde restore edilen Seyyid Usul Dergahı'nın kurucusu olan şahsiyet,

Emir Sultan ve Seyyid Nasır ile birlikte Bursa'ya gelen dervişlerdendir.

Buhara'dan aldığı tasavvufî zevkini Bursa'ya taşıyan XV. Asır mutasavvıflarından, dervişlerden Ahmet İLAHÎ'nin adı zikredilir. Günümüzde Çekirge'de Süleyman Çelebi'nin kabrinin bulunduğu yere defnedilmiş olan dervişin M.Kara Hocamın ifadesiyle bugün mezar taşına dahi sahip değiliz. Maalesef "Yoğurtlu Baba Haziresi" olarak kayıtlara geçen dergah ve hazirenin yerinde günümüzde "cafe" (!) faaliyet göstermektedir. Bursa Büyükşehir Belediyesi bu tarihi yanlış düzeltmeli, "cafe"nin yerinde olduğu ifade edilen mezarlık ortaya çıkarılmalıdır.

Bursa'da Pınarbaşı'nda faaliyet göstermiş olan "Gar-ı Aşikan Dergahı"nın bir diğer bilinen adı da "Buhara Kalenderhanesi"dir. Birinci postnişin Abdurrahman Baba, Türkistanlı Özbek Türkleri'ndendir. Yine bu dergahta postnişin olan Şeyh Abdurrahman Efendi (ö.1290/1873), Şeyh Abdulkadir Efendi (ö.1304-1886) ile Şeyh Seyfeddin Efendi (1313) de Türkistanlı dervişlerdendir.

Hasan Efendi Dergahı'nın kurucusu Hasan Efendi de, Türkistanlı Semerkandi şeyhlerinden İshak Efendi'ye intisab etmiş ve icazet almıştır. İzzeddin ve Aşur Efendi Dergahı da denilen "Özbekler Dergahı" da, muhtemelen Buhara'dan Bursa'ya gelenler tarafından kurulmuş olup, ilk postnişin olan ve tekke haziresine defnedilen Şeyh Said Can Efendi'nin de (ö.1290/1873) Özbek Türklerinden olduğu kuvvetle ihtimaldir.

Bursa'ya yerleşen Bektaşî dervîşi Şeyh Muslihiddin Tavi, Türkistanlı Ahmet İlahî ve Emir Ahmed Buhari'ye hizmet ederek hilafet almıştır. Bir başka Bektaşî dervîşi Şemseddin Efendi de Türkistanlı Emir Ahmet Buhari'nin

halifelerindendir. Bektaşî şeyhlerinden, Kaplıca Medresesi'nde müderrislik yapan Hızır Bey Efendi de Emir Ahmed Buhari'nin halifelerindendir.

Sühreverdiye/Zeyniyye tarikatı'nın pir-i olan Zeyneddin-i HAFÎ, Türkistan tasavvuf dünyasının yetiştirdiği mutasavvıflardandır. "İstanbul'un manevi fatihi kabul edilen Akşemseddin'in, Zeyneddin Hafi'ye intisab etmek üzere yola çıktığı da düşünülürse, O'nun anadolu için ifade ettiği mana daha açık bir şekilde anlaşılmış olur. (M.Kara, a.g.e. s.406)

Zeyniyye gibi Bursa'da tekkesi olup, günümüze ulaşmayan tarikatlardan biri olan Semerkandiyye Tarikatı'nın piri Ali SEMERKANDÎ (ö.860/1456) Türkistanlı olup, "Temenye Dergahı"nın kurucusu Hüsameddin Bursevi de bu tarikatın temsilcisidir.

"Ali Semerkandi'nin torunlarından Ahmed HİKMET, 1826'da Yeniçerilikle Bektaşîliğin yasaklanmasıyla birlikte bu tarikata ait olan Ramazan Baba Dergahı'na tayin edilen ilk Nakşibendi şeyhidir." (M. Kara, a.g.e. s.486)

Bursa'nın Acem Reis mahallesindeki Ali Mest Edhemi Zaviyesi'nin kurucusu Ali Mest EDHEMÎ, Buhara'dan gelen Türkistanlı dervişlerden olup, kabri Elmasbahçeler'dedir. Günümüzde müze olarak kullanılan Yenişehir ilçesindeki "Şemaki Evi Konağı", Türkistan'dan gelmiş olan Şemakizâdeler tarafından 18. yüzyılda yapılmıştır. Bu tarihi bina, içindeki orijinal eşyalarıyla birlikte müzeye dönüştürülmüştür.

Çin'e Gönderilen

Bursalı Hafız Hasan Efendi

Sultan II. Abdulhamid'in Uygurlar aracılığı ile Dunganlar olarak adlandırılan Çinli Müslümanlar ile bağlantı kurduğu görülmektedir. Dunganların da Abdulhamid'i "Halife" olarak tanımaları üzerine, Sultan Abdulhamid 1900 (1902)

yılında Muhammed Ali adında özel bir adamını gizlice Çin'e göndermiştir.

Kurulan bu ilk temasın ardından Pekin Camisi imamı Abdurrahman Wang, İstanbul'a gelerek Sultan Abdulhamid'i ziyaret etmiş ve Padişah'tan Çin'e "İslam Heyeti" göndermesini ister. Sultan Abdulhamid, 1903 yılında 2 kişiyi elçi olarak gönderir. Pekin'de Mevcad Camii'nde 120 öğrenciyi barındıran bugünkü Üniversitenin karşılığı olan "Hamidiye Medresesi"ni 1908 yılında inşa ettirir. Sultan'ın bu gayreti ile aynı yıl Çin'de "İslam Enstitüsü" ile yanında bir ilkokul kurulur. Çin'de, ilk defa Arapça dersler okutulmaya başlanır. Kur'an-ı Kerim ve Hadisler'in Çince tercümeleri ders programları içinde yer almaya başlamıştır.

Hamidiye Medresesi'nin kurulmasından sonra Osmanlı Devleti, Çinli Müslümanlara dini eğitim vermek üzere İstanbul'dan bölgeye din bilginleri dahi göndermiştir. Nitekim, Yıldız Saray-ı Hümayunu Baş Kitabet Dairesi tarafından kaleme alınan 8 Nisan 1907 tarihli belgeye göre; "Çin Müslümanları"na dini ve diğer ilimleri öğretmek üzere Fatih Camii dersiamlarından Ahmet Ramiz ve Hafız Tayip Efendiler ile ilköğretim müfettişlerinden Hafız Ali Rıza Efendi ve Bursalı Hafız Hasan Efendi'nin

gönderilmeleri, bunun için kendilerine üçer bin maaşla harcırah verilmesiyle ilgili alınacak müsbet kararın Padişahımız efendimiz hazretlerinin emir ve iradeleri gereğindedir" denilmiştir. Görüleceği üzere Çin'e gönderilen dini heyet içerisinde Bursalı Hafız Hasan Efendi adlı bir ilahiyatçı da bulunmaktadır. Bu tespitimizi, Bursa'nın, kendini besleyen manevi kaynağın merkezi olan Türkistan ile olan alakasının devam ettiğinin göstergesi olarak paylaşmak istedim.

Bursa'nın Türkistan coğrafyasına ilgisi sürüyor

Günümüzde de Bursa'nın Türkistan coğrafyası ile bağlantıları devam etmektedir. Türkistanlı Emir Buhari'nin türbesi ve camisi, Türkiye'de Eyüp Sultan'dan sonra ziyaret edilen ikinci veya üçüncü kutsal mekandır. Türkistanlı Seyyid Usul'un Tekkesi onarılmış olup, hizmet vermeye devam etmektedir. İznik'te bulunan Kırğızlar Türbesi onarılmış, türbe bahçesine Kırğızistan Devleti'nin katkılarıyla bir anıt dikilmiş olup, her yıl belirli dönemlerde Türkistan'dan gelen heyetler bu türbeyi ziyaret etmektedir. Kırğızistan Devleti'nin, Kırğızistan Büyükelçiliği'nin Bursa ile her alanda yoğun ilişkisi söz konusudur. Yıldırım Belediyesi, Kırğızistan'ın Özgen kentinde bir

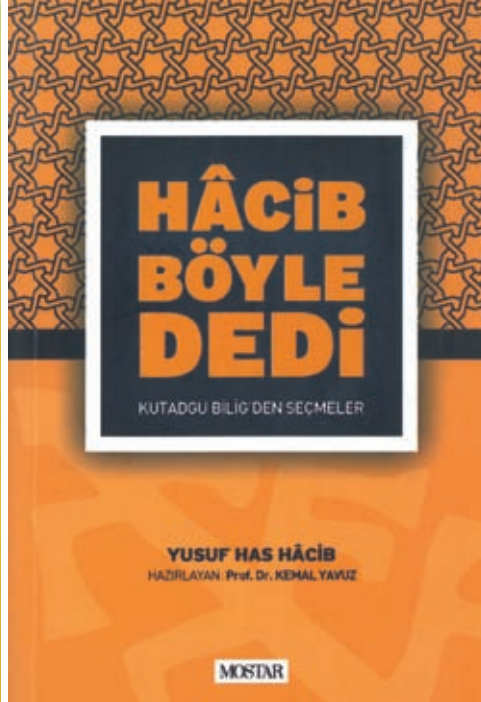
"Dostluk Parkı"nı ve Osmanlı Çeşmesi'ni hizmete sokmuştur. Özgen Şehri Belediyesi ile Yıldırım Belediyesi kardeş şehirdir. Nilüfer ilçesi Kazakistan'ın Sırderya şehri ile kardeş şehirdir.

Bursa kenti; Kazakistan'ın Kızılorda şehri ile, Doğu Kazakistan Bölgesi ile kardeş şehir olup, bu yıl Kırğızistan'ın Batken şehri ile kardeş şehir olması beklenmektedir. Bursa'nın Kazakistan, Kırğızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'a yönelik ticaretinde de gittikçe artan bir ilişki söz konusudur. Bursa Valiliği, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Sanayi ve Ticaret Odası yetkilileri düzenlenecek bir kampanya ile Bursa'yı, Türkistan coğrafyasının kültür, ticaret merkezlerinden biri haline getirebilirler Bunun alt yapısı Bursa'da mevcuttur ve böylesine bir oluşumdan Bursa her bakımdan kazançlı çıkacaktır...

KAYNAKLAR

Şinasi Çoruh, Emir Sultan, Tercüman 1001 Temel Eser Yayını, No:8, İstanbul
Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2012 Bursa
Yrd. Doç. Dr. Doğan Yavaş, "Gaziyan-ı Rum ve Abdalan-ı Rum", www.bursaevliyalari.com
Hasan Turyan, Bursa Evliyalari ve Tarihi Eserleri, Bursa 2001

KÜLTÜR VE MEDENİYETİMİZİN TEMEL ESERLERİNDEN BİRİ: KUTADGU BİLİĞ

Prof. Dr. Mustafa KARA

Türk Kültür ve Medeniyeti, Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgilenen herkesin öncelikle tanıdığı ve sevdiği dört kişi ve dört kitap vardır:

Yusuf Has Hâcib - Kutadgu Bilig
Kaşgarlı Mahmud - Divanu Lugati't-Türk
Yükneklî Edib Ahmed - Atabetü'l-Hakayık
Ahmed Yesevî - Divan-ı Hikmet

Birinci eser Siyasetname türünde olup devlet idaresinin temel ilkeleri üzerinde durur, yöneten ve yönetilen insanların özelliklerini mesnevi nazım şeklinde aruz vezniyle anlatır.

İlk Müslüman Türk devletlerinden biri olan Karahanlılar devrinde kaleme alınan Kutadgu Bilig 6645 beyit olup Hakan Bugra Han'a sunulur. İkinci eser Araplara Türkçe öğretmek için 1074 tarihinde kaleme alınan ilk Türkçe sözlüktür.

Üçüncü eser ise ahlak ve nasihat kitabıdır. Dördüncü eser dinî-tasavvufî ahlakî şiirle anlatan bir eserdir. Malazgirt Zaferi'nin arifesinde 1070'de Balasagun ve Kaşgar bölgesinde yazılan ve Mutlu Olma Bilgisi anlamına gelen eserin bölümleri şunlardır:

- Allah'ın, Peygamber'in ve Dört Halife'nin Övgüsü
- Güneşli Yaz Mevsimini ve Buğra Han'ı anlatır
- İnsanoğlunun Yücelik Ve Değerinin Bilgi ve Akıl Sayesinde Olduğunu Söyler
- Dilin Faziletini Ve Kıymetini Anlatır
- Kitap Sahibi Kendi Özrünü Söyler
- İyilik Yapmayı Över Faydalarını Anlatır
- Bilginin Aklın Ve Faziletin Faydalarını Anlatır
- Eserine Niçin Böyle Ad Verdiğini Bir de Kendi İhtiyarlığını Anlatır
- Söz Başı: Padişah Kün Togdı'yı Anlatır
- Ay Toldı Hükümdar Kün Togdı'nın

Hizmetine Geldiğini Anlatır

- Hâcib'in Küsemış'e Cevabı
- Hâcib'in Ay Toldı'ya Sorusu
- Ay Toldı'nın Hâcib'e Cevabı
- Hükümdar Ay Toldı'ya Adaletin Niteliklerini Anlatır
- Kutluluğun Süreksizliğini Ve Saadetin Vefasızlığını Anlatır

Yazar şu beyitlerinde kitabına niçin bu isimleri verdiğini açıklar:

Kitab atı urdum Kutadgu Bilig
Kutadbu okıgıka tutsu elig

Sözüm söyledim men bitidim bitig
Sunup iki ajunni tutgu elig

Kişi ik ajunni tutsa kutun
Kutadmiş bolur bu sözüm çın bütün

Bugünkü Türkçe ile şöyle diyor:
"Okuyanın elinden tutup yol göstermesi

onu kutlu kılması için bu kitabın adını Kutadgu Bilig koydum. Ben sözümü söyledim, el sunup okuyunca iki dünyayı da elde edecek kitap yazdım. Kişi iki dünyayı da saadetle ele geçirirse kutluluk bulur, mesut olur, bu sözüm dosdoğru sözdür.”

Hakan, vezir, kumandan, hâcib, mabeyinci, vezir, sır katibi, hazinedar, aşçıbaşı gibi görevlilerin dikkat etmesi gereken hususlar anlatılmış; çiftçiler, tacirler, şairler, seyyidlerden çocuk terbiyesine kadar pek çok konu hakkında bilgi verir.

Kutadgu Bilig Türk İslam Edebiyatının ilk klasiği olması sebebiyle kendinden sonraki edebî muhitleri derinden etkilemiştir. Onun beyitlerine benzer beyitleri, fikirleriyle örtüşen mısraları, daha sonra Yunus Emre’de Mevlana Celaleddin’de ve Aşık Paşa’da bulmak mümkün olmaktadır.

Yusuf Has Hâcib derdini anlatmak için dört kişiyi konuşturur ve her birine bir görev verir. Saadet ve mutluluğu Ay Toldı, kanun ve adaleti Kün Togdı, akı Ögdilmiş, akıbeti Odgurmuş temsil eder. Bilindiği gibi Türk Tasavvuf Edebiyatı’nın ilk büyük şahsiyeti Ahmed Yesevî’dir. Yesevî 1167’de vefat ettiğine göre Kutadgu Bilig’den etkilenenlerden biri de O’dur. Onların Türk manzum eserleri, şiirleri olmasaydı yeni Müslüman olmuş Türklerin bu yeni dine ısınmaları çok daha zaman alacak, çok daha zor olacaktı. Rahatlıkla söylenebilir ki, Kutadgu Bilig’in de temel örgüsü ahlaktır. Yüzyıllardan beri kültür ve sanat dünyamızın içinden akıp gelen bu eser için son yüzyıl itibariyle birçok ilim ve irfan insanımız emek vermiştir. Bunlardan birkaç tanesini anmak vefa borcudur: Reşit Rahmeti Arat, Halide Edib Adıvar, Tuncer Gülensoy, İbrahim Kafesoğlu, Besim Atalay, Abdulkadir İnan, Cemal Sofuoğlu, Semih Tezcan, Mustafa Koçalin, Ali Fehmi Karamanlioğlu.

Karamanlioğlu’nun talebesi Kemal Yavuz ise “Hâcib Böyle Dedi” adıyla ve “Kutadgu Bilig’den Seçmeler” alt

başlığıyla bu 1000 yıllık yadigarla ilgili şimdilik son çalışmayı yaptı(Semerkant Yayınları, 2013). Öbür aleme intikal edenleri rahmetle, yaşayanları hürmetle yad ederiz. İşte Kemal Yavuz’un sadeleştirmeleriyle bazı nasihatler, hikmetli sözler, derin düşünce ile örülen beyitler ve kullukla örtüşen bin yıllık dualar:

Senden öncekiler ölmüşlerdir, bunu gözler görüp durmaktadır; bundan büyük öğüt mü olur?

Hani o ülkesini az görüp başka ülkeleri almak için çırpınan açgözlü hükümdar nerede, ülkeleri aldı, fakat hükmedip elinde tutamadı.

O zor kullanarak insanları yerinden eden kimse nerede, şimdi bir kulaç yerde sesi çıkmadan bitkin ve eziyet içinde yatmaktadır.

O insanlara iftira eden, fitne çıkaran kişi hani, iftirası nerede kaldı, kara toprağa karışmadı mı?

Başkasına bir şey bırakmazcasına, o mal mülk, altın gümüş toplayan nerede; o da iki parça bez götürdü, başka bir şey dilemedi.

Sabır kılırsan sıkıntıdan kurtulur nimete kavuşursun, şükredersen nimetin artar, sen de böyle bil ve böyle söyle.

Vefa gitti, insanlar arasında cefa baş gösterdi, inanıp, güvenip dayanacak kimseler çok azaldı. Küçüklerde edep, büyüklerde bilgi kalmadı; temiz ve asil kimselerin yerini kaba ve kötü kişiler aldı.

İnsanların hepsi paranın pulun esiri oldular; gümüş kimde ise onun emrine girdiler.

Diller yumuşak söylese de gönüllerde merhamet kalmadı, doğruluğun kendisi var idi, şimdi kokusu kaldı.

Ey Allah’ım sözüm başından beri budur; Rabbim benim dileğimin ne olduğunu bilen sensin. Kendim için şan şöret, iyi ad istemedim; ben

yabancı olsun, dost olsun insanların faydasını istedim.

Okuyan okuyunca beni hatırlayıp bana bir dua kılacak diye ümit ediyorum.

İstedğim bu idi, umduğum da budur; okuyan bana bir Fâtiha gönderecektir.

Ben ölümlü günahkâr bir kulum, ey Rabbim, sen benim pek fazla olan bu günahlarımı bağışla.

Ey günahları affeden, Gafûr olan Rabbim! Beni affet ve günahlarımı bağışla.

Ben sana güvenirim, başka güvendiğim yoktur; ey kendisine güvenilen Allah, ben senden ümidimi hiç kesmem.

Ben günahlı kulunum, işlerim hep kötülüktür; sen vefalı, merhametli olan Rabbimsin, bana da vefa göster, merhamet et.

Ey Rabim kötülükten kötülük gelir; vefadan da vefadan başka bir şey geldiğini bilmiyorum.

Bütün inananları affet, benim günahlarımı da onların yüzü suyu hürmetine bağışla ve anadan doğma yap.

Benden, sevgili peygamberine o iyi, güzel kılavuz ve doğruyu bildiren Muhammed’e [sallallahu aleyhi vesellem] sayısız selam ulaştır.

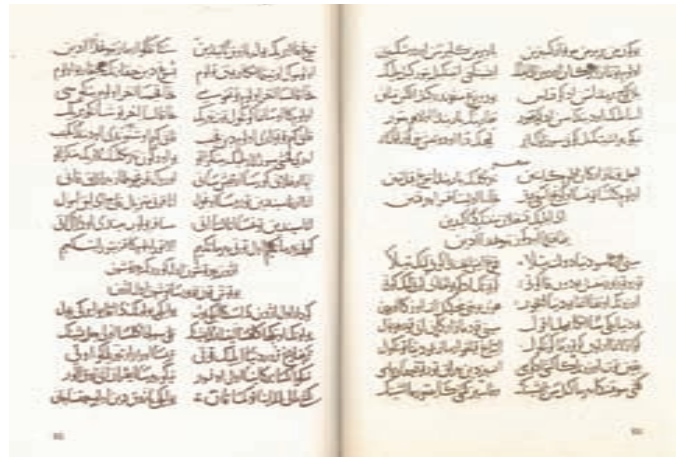
Ey ezelî olan Allah’ım! O’nun bütün arkadaşlarına, dört sevgili dostuna kesintisiz selamımı bildir.

Yusuf Has Hâcib’e Selâm olsun

Kaşgarlı Mahmud’a Selâm olsun

Yüknekli Ahmed’e Rahmet olsun

Yesi’li Ahmed’e Rahmet olsun!

HER TÜRLÜ CEFANIN VE GÜZELLİĞİN ŞEHİRİ BAHÇESARAY

Aziz ELBAS

Kırım denilince ilk aklımıza gelen göçler, göçlerle gelen tarifsiz acılar, ayrılıklar ve oradan oraya sürülen halkın dramı gelir. Bunlardan ayrı olarak da Bahçesaray şehri akla gelir. Türkiye Tarihi Kentler Birliği'nin Kırım Özerk

Cumhuriyeti'ne gerçekleştirdiği teknik gezi ve inceleme programı çerçevesinde yurdumuzun farklı bölgelerinden birçok belediye başkanımızla gerçekleştirdiğimiz gezi, turistik olmaktan çok o bölgelerle kültürel ilişkiler kurmanın alt yapısını oluşturmak üzerine oturtulmuş ve hedeflenmiş idi. Bu böyle de oldu

aslında. Akmesid(Simferepol), Akyar(Sivastopol), Yalta, Balaklava gibi kentlerin yanında bizim için çok daha anlam ifade eden Bahçesaray'ı görmek gezinin en önemli kazanımı olduğunu düşünüyorum. Gezdiğimiz her bölgede uzun yıllar Sovyetler Birliği bünyesinde kalmışlığının ve bu zaman diliminde

ezilmişliğin izlerini görmemiz mümkün. (Kültürel, sosyal ve ekonomik)

Ruslar tarafından ismi değiştirilmeyen tek kent olma özelliği taşıyan Bahçesaray, bu şansını ünlü Rus şair ve yazar Aleksandr Puşkin'in saray içinde yer alan çeşmeyi anlattığı ve adını verdiği şiirine borçlu olduğunu öğreniyoruz. Kırım Hanlığının kurucu başkentliğini yapan bu asude şehir, Giray Han tarafından 14. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş. 18. yüzyıla değin başkentliğini devam ettiren şehir, oldukça geniş ve tarıma elverişli topraklarıyla adeta bir tarım havzası.

Şehre adına veren saray bir mimarlık ve sanat tarihi harikası. Ahşabın bu denli orantılı ve narin kullanıldığı eserlerin sayısı çok fazla olmasa gerek. Süslemeler birbirinden şaheser. Türk İslam kültürünün abide eserleri arasında yer alan saray, Mengi Giray Han tarafından inşasına başlanmış bir külliye olarak zaman içerisinde eklenen yapılarla günümüz görünümünü almış. Topkapı sarayını andıran detaylarında mevcut olduğu saray içerisinde saray yapılarıyla birlikte, cami ve çeşmeler bulunuyor. Bu çeşmelerden en ünlüsü ise Göz Yaşı Çeşmesi adı verilen ve Puşkin'in şiirine konu olan çeşme ile muhteşem işçiliği ile dikkat çeken Altın Çeşmedir. Bir vadiye kurulan ve nehir yatağıyla çevrili saraya bir köprü vasıtasıyla girilmekte. Bahçesinde asırlık anıt ağaçlar bir başka güzellik katmakta.

Sarayda en çok görülmek istenen Göz Yaşı Çeşmesi ile ilgili anlatılan söylenceye göre, Mengi Giray Han ölen eşi Dilara Sultan adına mezarının başına konulmak üzere eşine duyduğu sevgisini ve aşkını yansıtacak bir mermer çeşme yaptırmayı arzu eder. Bunun en can alıcı noktasıysa ağlayan taş olması arzusudur. Han'ın bu isteği karşısında bocalayan mimarlar sonunda iki metre civarında yekpare mermerden bir çeşme yaparlar, Lotus çiçeği motifinin içinden damla damla akan su göz yaşını, suyun düştüğü yer kalbi, hemen altında yer akan iki küçük bölüm ise acının ilacının zaman

olduğu ve zamanla acıların hafiflediği, en son da bulunan büyük bölüm ise acılar hafiflese de hiçbir zaman kalplerden çıkmadığı ifade edildiği anlatılır. Günümüzde ziyaret edilen çeşmeye gül koyma geleneği yaşatılmakta. Mezar başına yapılan çeşme daha sonraki yıllarda Rus kraliçesi tarafından sayın bir bölümüne taşınır.

Şehrin 3 kilometre yakınında bir başka zenginlik sizi karşılıyor. Muhteşem bir vadi içinde yer alan Zincirli Medrese, Türbe ve mektep yapısı en dikkat çeken yapılar. I. Mengli Giray han tarafından bizzat inşaatında çalışarak yaptırdığı medrese Hanlığın Ruslar tarafından yıkılıncaya kadar ki süreçte asırlar boyunca, mantık, felsefe, hitabet, hukuk, matematik, astronomi dersleri verildiği, birçok değerli ilim insanının yetiştiği bir merkez olmuştur. İsmi giriş kapısının da bulunan zincirden alan medrese uzun yıllar harap bir vaziyette iken 2006 yılında Türkiye Cumhuriyeti TİKA tarafından başlatılan restorasyon sonrası 2009 yılında müze olarak hizmete sokulmuş. Günümüzde birçok eserin sergilendiği müze olarak ziyaretçilere hizmet veriyor. Restorasyon uygulamasının Bursalı bir müteahhit tarafından gerçekleştirilmiş olması ise bizim açımızdan sevindirici.

Salacı adı verilen bu bölgenin Kırım hanları tarafından ilk yönetim merkezlerini kurdukları alan yani saraylarının yer aldığı bölge olarak

kullanıldığını öğreniyoruz. Medrese'nin hemen yakında yapıla kazılar büyük bir yapının temellerini daha ortaya çıkarmış durumda. Burada en dikkat çekici yapılardan birisi de muhteşem mermer işçiliği göz kamaştıran türbe yapısı. Kırım Hanlığı'nın kurucusu Hacı Giray Han'a (ö:1466) atfedilen türbenin üzerindeki kitabeden dolayı I. Mengli Giray'a (ö.1514) ait olduğu yönünde görüşlerde bulunmakta. Evliya Çelebi'ye göre bu alanda birden fazla türbenin varlığından söz ettiğine göre yapılacak yüzey araştırmaları ve kazılarla diğer türbeler ortaya çıkartmak pekala mümkün. Türbe yanında bulunan ve birçoğu tahrip olmuş taşlarıyla harap vaziyetteki hazire alanı dikkat çekilmesi gereken bir başka detay. Yine medrese civarında yer alan eski mektep yapısı günümüzde Kırım kültürüne dair etnografik malzemelerin sergilendiği müze olarak hizmet vermeye başlamış olması sevindirici.

BURSA 2014'TE DÜNYA MİRASI OLMAYA RESMEN ADAY

Prof. Dr. Neslihan DOSTOĞLU
Bursa Alan Başkanı

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin koordinasyonunda, Bursa Hanlar Bölgesi (Orhan Gazi Külliyesi ve Çevresi), Sultan Külliyesi (Hüdavendigar, Yıldırım, Yeşil, Muradiye) ve Cumalıkızık Köyü tarihi alanlarını içerecek şekilde hazırlanan "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" isimli "Adaylık Dosyası" ve ekinde yer alan "Taslak Yönetim Planı", 24 Ocak 2013 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na teslim edilmiştir. Bakanlık tarafından UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne gönderilen dosya, 1 Mart 2013 tarihinde Merkez tarafından kabul edilmiş ve değerlendirilmek üzere ICOMOS uzmanlarına iletilmiştir. Böylece, Bursa'nın 2014 yılı için hedeflediği adaylığı kesinleşmiştir. Bu aşamada, hem masa başında, hem de yerinde tespit yapacak olan ICOMOS uzmanlarına gönderilen dosya, kapsamlı bir şekilde 2014 Mayıs ayına kadar incelenecektir. Aday gösterilen alanlarda yerinde incelemeler yapacak olan heyetin 2013 yazı sonunda Bursa'ya gelmesi beklenmektedir. UNESCO, incelemelerin tamamlanmasının ardından, değerlendirme sonucunu Haziran

2014 yılında gerçekleştireceği komite toplantısında açıklayacaktır.

Adaylık Dosyası'nın hazırlık sürecinde Bursa Büyükşehir Belediyesi, Etüd ve Projeler Dairesi Başkanlığı, Tarihi ve Kültürel Miras Şube Müdürlüğü'ne bağlı Bursa Alan Başkanlığı tarafından ilgili kurum ve paydaşların katılımıyla sekiz adet koordinasyon ve bilgilendirme toplantısı, atölye çalışmaları, UNESCO Paneli, UNESCO Türkiye Milli Komitesi Çalıştayı, toplam 220 kişi katılımlı iki arama toplantısı, iki adet Danışma Kurulu, üç adet Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu toplantısı ve onlarca Alan Başkanlığı ekip toplantısı gerçekleştirilmiştir.

UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmenin avantajı nedir?

UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmenin Bursa için en büyük avantajı, alanların tüm dünya tarafından tanınacak ve ortak dünya mirası kabul edilecek olmasıdır. Bununla birlikte bu alanlar koruma altına alınacak ve hazırlanan "Bursa (Hanlar Bölgesi-Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık" Yönetim Planı'yla yerelde de alanların korunmasının sürdürülebilirliği sağlanacak, kurumlar arası eşgüdümü

bir şekilde proje faaliyetleri devam edecektir. Ayrıca, UNESCO'nun da periyodik kontrolleri devam ettiği için bu alanlarda izinsiz ve korumaya aykırı herhangi bir yapılaşma ya da uygulama yapılamayacaktır. Diğer taraftan, Dünya Miras Alanı'nın dünyaca tanınırlığının sunduğu avantajla beraber gelişen "kültür turizmi" de ekonomiye katkı sağlayacaktır.

2014 yılı için "Kültürel Miras" alanında Bursa Hanlar Bölgesi (Orhan Gazi Külliyesi ve Çevresi), Sultan Külliyesi (Hüdavendigar, Yıldırım, Yeşil, Muradiye) ve Cumalıkızık Köyü tarihi alanlarıyla Türkiye'den resmi aday olan Bursa'da bu süreçten sonra Bursa Alan Başkanlığı'nın çalışmalarının yanı sıra alanlarda yaşayanlar ve çalışanların da yapması gerekenler bulunmaktadır.

Adaylık aşamasında Bursa Alan Başkanlığı'nın yaptığı tanıtım ve bilinçlendirme çalışmaları devam etmektedir. İlk olarak, başta Bursa Kent Müzesi olmak üzere Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne ait kültürel ve sosyal tesislerde "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" isimli UNESCO tanıtım filminin gösterimiyle ziyaretçiler bu konudan haberdar edilecektir. Ayrıca, bir yandan

Adaylık Dosyası'nın ismini taşıyan ve çeşitli mekanlarda dağıtımı yapılan Türkçe broşürlerle görsel açıdan tarihi alanlar tanıtılırken, diğer yandan Adaylık Dosyası'nın ekinde yer alan Yönetim Planı'nın içeriğinin açıklanabilmesi için herkes tarafından anlaşılabilir bir başka broşür daha hazırlanmıştır. Bu broşürün içeriğinde Yönetim Planı'nın tanımı, "Bursa (Hanlar Bölgesi-Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı"nın hedefleri ve eylemleri açık ve net olarak açıklanarak Bursalıların bilinçlendirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, ilgili yerlerde Bursa'nın UNESCO Adaylık Dosyası'nda geldiği aşamayı açıklayan sunumlar hazırlanıp süreç hakkında bilgi verilmeye devam edilmektedir.

Bu süreçte alanlarda yaşayan ve çalışan kişilerin de hazırlıklı olması gereken bazı konular vardır. Bunlardan en önemlisi, insanların yaşadıkları çevrede bulunan tarihi eserlerin farkında olmaları, tarihi özelliklerini bilmeleri, bunların yüzyıllardan beri miras şeklinde nesilden nesile ulaştığının bilincinde

olmalarıdır. Alanlarda yer alan somut ve somut olmayan değerleri korumak, sürdürülebilir bir şekilde yaşatmak, çevreye karşı duyarlı olmak herkesin görevi sayılmalıdır.

Artık dünyaca kabul edilen görüşe göre sadece anıtsal eseri korumak yeterli değildir. Tarihi eserin çevresinde yer alan peyzajı ve dokuyu bütüncül olarak korumak da önemlidir. Ayrıca alandaki sosyokültürel çevre de önem taşımaktadır. Tarihi doku orada yaşayan insanların yaşam biçimiyle değer kazanır. Bu noktada somut olmayan kültürel mirasın da önemi büyüktür. Alanlarda yaşayan kişilerin, esnaf ve sanatkarların birbirleriyle ilişkileri, ahilik kültürü, külliye çevresindeki mahallelerin eskiden beri kendi isimleriyle var olması ve komşuluk ilişkilerinin hala buralarda sürmesi Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi açısından önem taşımaktadır. Cumalıkızık'ta ise köy halkının oradaki yaşam tarzını yüzyıllardan beri aynı şekilde sürdürmesi somut olmayan kültürel miras bağlamında dikkat çekicidir.

Bursa Alan Başkanlığı

Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı "Bursa Alan Başkanlığı", Aralık 2011'de kurulmuş olup Bursa Büyükşehir Belediyesi Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı bünyesinde, Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bursa Alan Başkanlığı, mevzuat gereğince Alan Başkanı, koordinatör ile uzmanlardan oluşan çalışma ekibi ve ilgili kurullardan oluşturulmuştur. Bu kurullar, Danışma Kurulu ile Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'dur. Bursa Alan Başkanlığı;

- UNESCO Dünya Miras Listesi çalışmaları kapsamında sınırları belirlenmiş ve Bakanlık tarafından onaylanmış yönetim alanları için Adaylık Dosyası hazırlamak,
- Bu alanlar ile ilgili tüm paydaşlar arasında iletişimi sağlayacak bir eşgüdüm platformu oluşturmak,
- Kendisine verilen koordinasyon görevini yürüterek söz konusu yönetim alanlarının uluslararası normlarda hazırlanan Yönetim Planı çerçevesinde korunabilmesini sağlamak amacıyla çalışmalar yapmaktadır.

Yönetim Planı Nedir?

2000 yılından sonra UNESCO'nun, korunması gereken varlıkların ve alanların Dünya Miras Listesi'ne alınabilmesi için "Yönetim Planları"nın hazırlanması ve uygulanmasını bir ön şart olarak aramaya başlaması nedeniyle "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi"ne taraf devlet olan Türkiye'de de çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış, yalnız dünya kültür miras alanları için değil, sit alanları ve ören yerleri için de alan yönetim planlarının hazırlanması zorunlu hale getirilmiştir.

Yönetim Planı, yönetim alanının korunmasını, yaşatılmasını, değerlendirilmesini sağlamak amacıyla, işletme projesini, kazı planını, çevre düzenleme projesini veya koruma amaçlı imar planını dikkate alarak oluşturulan, koruma ve gelişim projesinin yıllık ve beş yıllık uygulama etaplarını ve bütçesini

de gösteren, her beş yılda bir gözden geçirilen, paydaş eksenli stratejik bir plandır.

Yönetim Planı'nın içinde geleceğe ilişkin vizyon, alanın korunmasına ve planlı gelişimine ilişkin ana hedefler, temel stratejiler, eylem ve projeler ve uygulama araçları yer alır. Alanın yönetim hedeflerini ortaya koyar, sorumluları ve sorumlulukları tanımlar ve kaynakları dağıtır. Bu süreç sürekli olarak izlenir, geri beslemelerle desteklenir ve güncellenir. Bu özellikleri ile Yönetim Planı operasyonel bir plan olma niteliği taşır ve geleneksel imar ve koruma planlarından ayrılır.

Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı Hazır

"Bursa (Hanlar Bölgesi-Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık" Yönetim Planı'nın konusu olan Bursa ve

Cumalıkızık yönetim alanı, kendinden sonraki Osmanlı-Türk kentlerine model olan Bursa'nın yüzyıllar boyunca süren ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel gelişimini simgeleyen kentsel ve kırsal yerleşimlerini kapsamaktadır. Bursa Alan Başkanlığı'nca, Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık Köyü'nün uluslararası normlara uygun bir şekilde korunmasını sağlamak üzere, tüm tarafların katkıları doğrultusunda Yönetim Planı hazırlanmıştır. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı, Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi ile Cumalıkızık Köyü alanlarını içermektedir.

Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı başlıca üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yönetim alanı tanımlanmıştır. İkinci bölümde kurumların çalışmalarında yol gösterici rol almak üzere katılımcı yöntemlerle hazırlanmış olan Yönetim Planı'nın vizyon, misyon, temel

ilkelerinden hareketle oluşturulan eylem planı tabloları ile planın uygulama, izleme, denetleme süreci, paydaş analizi ve alan yönetim modeli yer almıştır. Bu bölüm, yerel yönetimler, merkezi yönetimler ve diğer paydaşlar için Bursa (Hanlar Bölgesi-Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık alanlarının üstün evrensel değerlerinin sürdürülebilirliğini sağlayacak eylem önerilerini içermektedir. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı'nın ikinci bölümünde, "Yönetim (Yetki, Mevzuat, Organizasyon, Eşgüdüm, Katılım)", "Kültürel Değerler - Koruma ve Planlama", "Sosyal - Ekonomik - Çevresel Düzen - Yaşam Kalitesi", "Eğitim ve Bilinçlendirme", "Erişilebilirlik - Ulaşım, Turizm - Tanıtım - Ziyaretçi Yönetimi", "Acil Durum ve Afet Yönetimi"nden oluşan yedi ana başlık altında arama toplantılarıyla belirlenen hedefler doğrultusunda eylemler tanımlanmıştır. Eylemler, paydaşların katkılarının yönetimi, Alan Başkanlığı'nın görevinin özünü oluşturmaktadır. Üçüncü bölüm eklerden oluşmaktadır. Ekler bölümü, alanlardaki tescilli anıt eserlerin bilgileri, planlama süreci ve imar hareketleri ile alanlarda çalışma yürüten kurumların 2013 Mayıs ayı itibarıyla tamamlanmış, devam eden, yapılması planlanan ve periyodik olarak yürüttükleri çalışmaların tabloları ile yönetim planı sürecinde yer alan kişilerin isimlerinden oluşmaktadır.

Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı ilgili mevzuat gereğince 6 Haziran 2013 tarihinde Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu tarafından onaylanmıştır. Yönetim Planı'nın; uygulama, denetleme ve izleme süreçlerinde kurumlar arası koordinasyonunun daha güçlü ve etkin sağlanabilmesi için Meclis tarafından da onaylanması büyük önem arz etmekte olduğundan şu anda Büyükşehir Belediye Meclisi'nde onay aşamasındadır. Onaylanan Yönetim Planı Türkçe ve İngilizce olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na da iletilecek, ardından Bakanlık tarafından UNESCO Dünya

Miras Merkezi'ne ulaştırılması sağlanacaktır. Bursa'da Yönetim Planı'nın uygulanmasıyla birlikte Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık için eylem planları proje paketi olarak hazırlanmaya başlanacak, ileriki süreçlerde de Yönetim Planı'nın izleme, denetleme, gözden geçirme ve güncelleme aşamalarına geçilecektir.

Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı'nın amacı nedir?

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkentinde, kuruluş izlerini taşıyan Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık Köyü'nün somut ve somut olmayan tüm değerleri ile korunması, yaşatılması ve dünyaya miras bırakılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, Yönetim

Planı'nın amacı, Bursa (Hanlar Bölgesi - Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı alanı içerisinde bulunan somut ve somut olmayan tarihi, kültürel ve doğal mirasın;

- Planlanması, korunması, kullanılması, geliştirilmesi,
- Planlama ve uygulamada tüm paydaşların etkin katılımının sağlanması,
- Stratejik öncelikleri de dikkate alarak kaynak tahsis süreçlerinin yönetilmesi,
- Uygulamaların koordine edilmesi, denetlenmesi ve değerlendirilmesi,
- Alanlarda yaşayan paydaşlarının ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin yönlendirilmesi, alan için dengeli ve sürdürülebilir bir koruma sistemi kurulmasıdır.

19. YÜZYILDA MODERN KENTLER YARATMA TAHAYYÜLÜNÜN UYGULAMA ALANI OLARAK BURSA;

ARAF'TAKİ OSMANLI ŞEHİRİ

Doç Dr. Zeynep Dörtok ABACI

“Her şey birbirine karışır,
Ve böylece her şey dağılır,
Ve de: Tanrı yardımcımız olsun
Yoksa Şeytan parsayı toplar”

1785'te “Siyasi Barometre” adıyla elden ele dolaşan bir broşürden alıntılanan bu kapanış cümlesi, bir taraftan 18. yüzyılda Avrupa'daki siyasi konjonktür konusunda bir bilanço ortaya koyarken (1), diğer taraftan modern çağın başlangıcında yaşanan değişimin yarattığı, geçmişten, geleneksel kurum ve değerlerden kopuşla eş anlı olarak tezahür eden umut ve tedirginliğin gerilimlerini yansıtır. “Mürekkep lekeli yüzyıl” olarak tanımlanan aydınlanma çağında, akla, bilim, teknoloji ve ilerlemeye duyulan sarsılmaz güven artmış, ilahi ve gelenek kaynaklı her türlü tartışmasız otoriteye karşı yapılan pervasız ve aman vermeyen eleştiriler, önüne geçilemez ve geri döndürülemez bir hal almaya başlamıştır.

Kökenleri rönesansa kadar geri götürülebilecek Avrupa'nın toplumsal ve ekonomik dönüşümünü ifade eden, 18. yüzyıl sonundaki Sanayi Devrimi ve

Fransız İhtilali ile akıl ve bireyin zaferini taçlandıran aydınlanma hareketi, dünya tarihinin en hızlı ve radikal değişimlerinin yaşandığı modern çağın da başlangıcına tekabül eder. Bu anlamda modernizm Avrupa aydınlanmasının eseridir, her ne kadar gündelik hayatta yeninin ve yakın zamanın eş anlamlısı olarak kullanılsa da, modernizm sosyal bilimciler için Ortaçağ ve Rönesans'ın ardından gelen zamanlara (2) vurgu yapar.

Modernizmin çok boyutlu ve kapsayıcı nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu konuda oldukça geniş bir literatürün var olması şaşırtıcı değildir. Avrupa'da modernitenin gelişimini Bermann'dan ödünç alınarak yapılabilecek bir değerlendirmeye üç aşamada ele almak mümkündür. O'na göre 16. ve 18. yüzyıllar arasında, bireyleri geleneksel bağlarından koparılmış yeni bir hayat modelini tecrübe etmeye zorlayan modernliğin toplumsal formları gelişmiştir. İkinci aşamada Fransız Devrimi siyasal ve iktisadi olarak bu örneğe katkıda bulunmuş, bireylerin yeni ve bağlayıcı kimlikler edinmesini sağlamıştır. Son olarak, modernleşmeyle birlikte

kapitalizmin ve pazar ekonomisinin yayılması modern deneyimin nihai aşamasını teşkil etmiştir. Başka bir deyişle, modern toplum, geleneksel bağlarından kurtulmuş, eğitilerek kapasiteleri artmış, yurttaş kimliğine ve sorumluluğuna kavuşmuş bireylerin yaşadığı, kapitalist ekonomik ilişkiler içinde sanayileşerek inorganik enerji ve teknoloji kullanım oranlarının arttığı, hızla kentleşen, demokratik süreçler ve toplumsal sözleşmeye dayanan yeni bir yönetim anlayışıyla, iktidarın merkezine insan iradesi ve gereksinimlerini koyan bir toplumdur.

“İnsani olan hiç bir şey bana yabancı değildir” yaklaşımı ile bireyi ve insan aklını temel ölçüt olarak kabul eden, aynı zamanda nesnel geçerlilik ve evrensellik iddiasını da içinde barındıran modernizm, her türlü eşitsizliği ortadan kaldırma, insan mutluluk ve refahını sağlama ve sürekli ilerleme idealleri nedeniyle bir “proje” olarak da değerlendirilir. F. Bacon ve R. Descartes'ın ortaya koyduğu uygulamaya yönelik, faydayı merkeze koyan ve doğayı önce anlamak daha sonra da ona egemen olmak için bir araç olarak gören bilim anlayışını

ortaya çıkarmaya başlamıştır. Newton ile deneye dayalı, matematik formüller ve yasalar ile ifade edilebilen genel geçer bilgi üretim süreçlerinin gelişimi, sadece pozitif bilim anlayışını doğurmamış, aynı zamanda insan için “Tanrı’nın mükemmel tasarımı” olan evren ve doğayı, gizleri ve yasaları keşfedilip çözümlenmesi gereken bir “dev makine” olarak temel araştırma nesnesi haline getirmiştir. Ancak 17. yüzyılda yeşermeye başlayan insanın doğayı anlama ve egemen olma düşüncesi, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, aydınlanmanın ilerlemeci karakteriyle birleşerek, 19. yüzyılda Avrupa Devletleri’nin sömürgecilik yarışı ile “insanın-insana hakimiyeti” biçimi haline gelmiştir. Avrupa’da üretilen evrensel ve ideal oldukları iddia edilen modern değer ve kurumlar artık bir proje olarak Batı-dışı dünyaya sunulmaktan ziyade dayatılmaya başlanır. Öyle ki günümüzde tarihçiler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyanın herhangi bir bölgesinin tarihini dünya ekonomisi ve sisteminden ayrı olarak değerlendirmenin mümkün olamayacağı konusunda büyük ölçüde fikir birliği etmiş görünmektedir.

19. yüzyıldan itibaren modernizmin

evrenselci ve yayılmacı karakteri, kapitalist ve kapitalist olmayan ekonomileri, imparatorluklar ve ulus devletleri, geleneksel ve çağdaş toplumları karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı Devleti de coğrafi yakınlığı, özellikle hammadde kaynaklarının zenginliği, topraklarının genişliği ile güç kaybeden geleneksel bir sanayi öncesi imparatorluğu olarak cezbedici bir yayılma alanıdır.

Osmanlı İmparatorluğu yıkılana değin asla tek bir Avrupa Devleti’nin resmi sömürgesi olmamış, ancak emperyalistler arasındaki rekabet koşullarında, Avrupa ile aleyhine bozulan güç dengesinde, güçlü merkezi bürokratik yapısı ve topraklarının yaygınlığı nedeniyle her geçen gün daha fazla kaybeden taraf olmasına rağmen, uzun süre ayakta kalabilmiştir. İmparatorluğun hayatta kalmasını sağlayan patrimonyal özellikleri ve geleneksel iktisadi zihniyeti aynı zamanda Avrupa’dakine benzer topyekun bir modernleşme hareketini gerçekleştirmesini de engellemiştir.

Önüne kattığı her şeyi içine katıp yoluna devam eden, karşı durmak isteyenleri ise

yıkıp yok eden bir çığ misali ilerleyen Batı karşısında, modernleşmek ve çağa ayak uydurmak Osmanlı için bir tercih değil zorunluluktur. Bu sürecin ne zaman başladığı konusunda, çok sayıda araştırmacı tarafından muhtelif tarihlendirmeler yapılmasına karşın, eski ile yeni bir arada var etmeye çalışan, otoriter, tarihsel ve kültürel farklılıkları nedeniyle kendine özgü nitelikler taşıyan Rusya, Japonya ve Çin gibi alternatif bir modernleşme biçimi olduğu su götürmez bir gerçektir.

Osmanlı-Türk modernleşmesini Halil İnalcık, Kemal Karpat gibi tarihçiler Avrupa’daki fiyat devriminin Osmanlı Devleti’ne olumsuz etkilerinin hissedildiği, klasik dönem düzen ve kurumlarının bozulmaya başladığı, Osmanlı genişlemesinin sona erdiği 17. yüzyıla kadar geri götürmektedir. Şerif Mardin, Niyazi Berkes ve Bernard Lewis gibi araştırmacılar ise Lale Devri’ni (1718-1730) Batı’ya duyulan merak ve ilginin canlanması açısından milad olarak görürler. Osmanlı-Türk modernleşmesinin başlangıcı konusunda yapılan farklı tarihlendirmelerin sayısı ve örnekleri artırılabilir. Ancak tarihçiler arasındaki bu

farklılıklar araştırmalarındaki ana eksen ve hareket noktaları ile ilgilidir. Örneğin, anayasal gelişmelerin tarihi açısından konuya yaklaşan bir tarihçi için Sened-i İttifak (1808) bir milad teşkil ederken, daha kapsamlı idari, mali ve kurumsal yapılanma ve değişime odaklanan bir diğeri için Tanzimat Fermanı (1839) mihenk taşı olabilir.

Osmanlı modernleşmesinin kentlere etkileri ve kentlerin sosyo-ekonomik ve mekansal dönüşümünün başlangıcı açısından Tanzimat Fermanı ve sonrasındaki idari ve yasal düzenlemeler, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, dünya ekonomisi ile kurulan bağlar gibi genel etkenler dışında, daha özel değişkenlerin de belirleyici olduğu söylenebilir. Osmanlı kentlerinin hepsinin aynı oranda ve eş anlı olarak modernleşmeye başlamadıkları, bu konuda öncelikle başkent, Batı Anadolu, liman kentleri ve askeri ve idari merkez olma özelliklerine sahip şehirlerin daha avantajlı olduğu aşikardır.

Bursa Kenti'nin modernleşme süreci

Tanzimat ve sonrasında pek çok alanda yapılan ve imparatorluğun her bölgesine yaygınlaştırılmaya çalışılan genel reformların yanı sıra, Bursa kentinin

modernleşme sürecinin öncelikle 19. yüzyıl başından itibaren ürettiği koza ve ipek ipliği ile Avrupa pazarına açılmasıyla öncelikle iktisadi alanda başladığı değerlendirmesini yapmak mümkündür. 1828'te Fransa'nın Lyon kentinde, ipek üretiminde buhar gücü kullanılarak, ipek fabrikalarda (filatür-ipek ipliğinin çekildiği fabrikalara Fransızca'da verilen ad) çekilmeye başlanmış, üretimde makineleşme gerçekleştirilmiştir. Fabrikada ipek üretiminin Lyon'da ortaya çıkışından 10 yıl sonra Bursa'da da ilk filatür fabrikası açılmıştır. Bursa'da ilk filatürün kim tarafından açıldığı konusunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. 1324 (1908) Salnamesinde kentteki ilk filatürün 1838-9 yılında koza ve ipek ticareti ile uğraşan Ohannis Taşçıyan ve Bay oğlu Osib adlı tüccarlar tarafından inşa edilip üretime başladığı belirtilmektedir. Kısa süre sonra yerli tüccarlar Osman Fevzi ile Sâib Efendi, Avrupalı tüccarlar Mösyö Falkeisen ve Pirod kardeşler de Bursa'da ipek fabrikaları kurmuşlardır.

Bu süreçte Bursa'da kentte devlet tarafından da, ipek fabrikası yatırımları gerçekleştirilmiştir. 1852 yılında Sultan Abdülmecid tarafından İstanbul'daki Hereke fabrikasına (1840) hammadde sağlamak ve ipekçiliği desteklemek

amacıyla Demirkapı Mahallesi'nin aşağısında Çınar Önü denilen yerde "Harîr Fabrika-i Hümayunu" açılmıştır. Kısa süre içinde, Bilezikçi Kardeşler, Mustafa Nuri Paşa ve Pauvlaki gibi kişiler, birbiri ardına kentte yeni filatürler tesis etmişlerdir. Lyon ve Marsilya'daki ipekli kumaş dokuma fabrikaları, gerekli hammaddenin (ham ipek) büyük bir kısmını Bursa'dan karşılamaktadır. Bursa'daki İngiliz konsoloslu Maling 5 Ekim 1872 tarihli raporunda, kentte 1862 yılında 90 fabrika (bu sayılı oldukça abartılı görünmekle birlikte), bu fabrikalarda 4345 çıkırık bulunduğunu bildirmektedir.

1881 yılında Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkelerinden almış olduğu borçları ödeyememesi sonucu kurulan Duyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin el koyduğu gelirlerden biri de Bursa'da ipekböceği kozasından alınan ipek öşürüdür. Duyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin koza üretimini, dolayısıyla alacağı öşür gelirlerini artırmak için yaptığı çalışmaların, koza ve ham ipek üretiminin tekrar yükselmesine neden olduğu görülmektedir. Koza ve ipek üretiminin gelişmesinde, Duyûn-ı Umûmiye'nin çalışmalarının yanı sıra, o dönemde tüm dünyada ipek talebinin artması da önemli rol oynamıştır.

Bursa'da yabancıların, yerli Gayrimüslimler ve Müslümanların o dönemin koşullarında büyük sayılabilecek yatırımlar yapıp bunları uzun vadede devam ettirebilmeleri, Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği hukuksal ve idari düzenlemelerle de ilişkilidir. İlk olarak müsaderenin kaldırılması (1826), Müslüman ya da Gayrimüslim ölen her kişinin servetinin varislerine intikal etmesi olanağını sağlamıştır. Daha sonra yabancılara "tasarruf-u emlak" hakkı tanınmıştır (1856). Arazi kanunnamesiyle (1858) tapu kavramının getirilmesi ve sonrasında yargılama hukukunda yapılan düzenlemeler, Bursa'da yatırım ve ticaret yapacak yabancı, Müslüman ve Gayrimüslimlere devlet güvencesi sağlaması açısından kentin hızla sanayileşmesinde gerekli hukuksal zemini sağlamıştır. Değerlendirdiğimiz bu süreç Bursa'nın ürettiği koza ve ipek ipliği ile Avrupa pazarlarına olan bağlantısını ve kentteki ilk sanayi yatırımlarının nüvesinin oluşturulduğunu göstermektedir.

Bursa Kenti'nin "Janus" Yüzlü Yöneticisi Ahmed Vefik Paşa

Tek bedende her biri farklı yönlerde bakan iki ayrı yüze sahip Roma Tanrısı Janus, genelde Osmanlı modernleşme anlayışını, özelde ise reform yüzyılındaki

yönetici ve aydınların arada kalmışlığını anlatmak için en uygun metaforlardan biri olabilir. Dönemin önemli aydın ve bürokratlarından biri olan Ahmed Vefik Paşa da gerek fikirleri ve uygulamaları gerekse yaşam tarzıyla Doğu ile Batı arasında kalmışlığın yarattığı çatışma ve gerilimin izini sürebileceğimiz, bir tarafı hep geçmişe, geleneğe Doğu'ya dönük, diğer tarafı ise yeniye, modern olana ve Batı'ya meyleden her iki "yüzü" de kendinde barındıran ve 19. yüzyılın ikinci yarısında Bursa'yı yeniden şekillendiren özgün ve önemli bir figür olarak karşımıza çıkar.

Ahmed Vefik Paşa 1863 Mart'ından, 1864 Eylül'üne kadar, Anadolu Sağ Kol Ciheti müfettişliği görevinde bulunmuştur. Bu konumdayken paşanın görevleri arasında, yeni reformların uygulanması ile yol ve yapı projelerinin denetlenmesi yer almaktadır. Ahmed Vefik Paşa, 1854 ve 1863 yıllarında meydana gelen ve Gökdere'nin sol kıyısındaki Ermeni Mahallesi'nin büyük bir kısmını yok eden yangınlar ile 1855 depreminin kalıntıları üzerinde kenti yeniden inşa etme imkanı bulmuştur. 1854 yılında İngiltere'nin Bursa'daki konsolosu Mr.Sandison aynı yıl yanan Ermeni Mahallesi'nin çok kısa sürede yeni bir plana göre yeniden düzenlendiğinden

övgü ile bahsetmektedir. Özellikle büyük deprem sonrası kentin yeniden planlama, haritalama ve finansman hazırlıkları bittikten sonra Ahmed Vefik Paşa bu planların uygulayıcılığı görevini üstlenmiştir. Ahmed Vefik Paşa'nın hem Doğulu hem de Batılı bir karaktere sahip olması onun eğitimi ve yurt dışı tecrübeleri ile dönemin zihni iklimiyle ilişkilidir. 1863-1864 yılları arasında Anadolu Sağ Kol Müfettişliği yapmıştır. 1877'de Osmanlı Meclis-i Mebusan başkanlığı ve Edirne Valiliği görevinde bulunmuş, 4 Şubat 1879'dan Eylül 1882'e kadar Bursa valiliğini yürütmüştür. Ahmet Vefik Paşa babasının görevi nedeniyle, Paris'te üç yıl kalarak daha sonra İstanbul'a dönmüştür. Fransızca'yı bir Fransız kadar iyi konuşabilen, Fransızca'dan Türkçe'ye çevriler yapan Ahmed Vefik Paşa, 1853-1870 yılları arasında III. Napoleon ve onun atadığı Seine Valisi Baron Eugene Haussmann'ın kenarları ağaçlandırılmış, iki tarafında kafe ve mağazalarıyla geniş bulvarları, burjuvanın yaşam tarzına uygun yeni sosyalizasyon alanları, tren istasyonları, bakımlı ve temiz yolları, camın ve demirin ağırlıklı olarak kullanıldığı ön cepheleli yükseltilmiş görkemli yapıları, opera binaları, park ve bahçeleri ile düzenlenmiş ve standardize edilmiş Paris kentinin modernize edilmesi sürecinin de

canlı tanığı olmuştur. Paşa, anavatanına döndüğünde de modern Osmanlı kentleri yaratma tahayyülünün gönüllü uygulayıcısıdır.

Ahmed Vefik Paşa'nın kentteki ilk görevi sırasında, kentin doğusunda dikdörtgen planlı, üç katlı, tuğla, taş ve yalancı mermerden yeni bir Hükümet Konağı inşa edilmiştir. Valiliğin zemin kat ve birinci katı yargı mensuplarına (kadılara), ikinci kat dönemin Valisi Ahmed Vefik Paşa'ya tahsis olunmuştur. Aynı yıl, Hisar'dan gelip, Setbaşı'na kadar uzanan Saray Caddesi'ne "Hükümet Caddesi" olarak yeni bir işlev verilmiştir. Modernleşme sürecinin ilk kamusal yapısı olması nedeniyle, Bursa'nın kentsel gelişimi açısından önemli bir yere sahip olan bu Hükümet Konağı günümüze kadar varlığını devam ettirememiştir.

Ahmed Vefik Paşa'nın yaklaşık 3.5 yıl görev yaptığı ikinci görevi, Bursa valiliği sırasında kentsel dokuya kazandırdığı diğer bir yapı Belediye Binası'dır. Bursa kentinde belediye örgütü 1867 yılında oluşturulmasına karşın, kentteki belediye binası 1879 (1297) yılında inşa edilmiştir. Geçen 12 yıllık süre içinde belediye işlerinin nerede ve nasıl gerçekleştirildiği konusunda kaynaklarda aydınlatıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum imparatorluğun pek çok yerinde olduğu gibi Bursa'da da belediye seçimlerinin çok uzun süre yapılamamasından dolayı belediyenin işlerlik kazanmaması ve bu yüzden işlevini yerine getirmesinin geciktiğini düşündürmektedir.

Ahmed Vefik Paşa'nın inşa ettirdiği belediye binasının, yer seçimi geleneksel ile modernin, dünyevilik ile uhrevîliğin bir arada bulunması açısından önemli mesajlar vermektedir. Bina, Ulu Câmi, hanlar bölgesi ve Orhan Cami'nin hemen yakınına inşa edilmişti. Kentin geleneksel ticari ve dini merkezi olan bu bölge, artık aynı zamanda yönetsel işlevleri de yüklenen yeni bir konuma gelmiştir. Osmanlı modernleşme süreci açısından simgesel bir anlam taşımakla

birlikte, insanların alış veriş ve ibadet için kentin bu alanına sık sık gelmeleri yüzünden belediyenin kentin bu bölgesinde yapılması işlevsel bir özellik taşımaktadır.

Bursa Valisi olan Ahmed Vefik Paşa ile İstanbul Tiyatrosu yöneticilerinden Tomas (Thomas) Fasülyeciyan yollarının Bursa'da kesişmesi, kentte tiyatro kurma çabalarının başlaması için yeterli olur. Ahmed Vefik Paşa, Hükümet Konağı Caddesi'nin (bugünkü Ünlü Cadde) karşı tarafında yer alan kahvehanenin bahçesinde tiyatro binasını inşa ettirmiştir (1879).

Ahmed Vefik Paşa'nın valiliği döneminde tiyatro binası faal olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Tiyatro dokuz ay açık, yaz aylarında kapalıydı. Haftanın üç günü verilen temsillerin bazı günleri yalnızca kadınlara ayrılmıştır. Ahmed Vefik Paşa tarafından Türkçe'ye çevrilen Le Malade Imaginaire (Meraki) adlı eser tiyatronun ilk oyunu olur. Bursa Tiyatrosu'nda ayrıca Moliere'in Türkçe'ye çevrilen otuz dört piyesi oynanmış, yanı sıra başka çeviri oyunlar ve Türk tiyatro yapıtları da sergilenmiştir.

Ahmed Vefik Paşa'nın Bursa'daki diğer bir icraatı, 1879 yılında 60 yataklı olarak Gurebâ Hastanesi'nin yaptırılması olmuştur. Batılı tarzda bir hastane olan Gurebâ Hastanesi, yer seçimi ile tamamen Doğu'ludur, çünkü kente dışarıdan gelenlerin kolayca görebilecekleri şehrin eski merkezinde hakim bir tepede inşa edilmiştir.

Modern Eğitim Kurumları

Bursa'da ilk rüştiye, (ortaokul), Mahkeme Mahallesi'ndeki Mahkeme Hamamı karşısında inşa edilmişti. 1854'te askeri rüştiye olarak inşaatına başlanan okul, 17 Temmuz 1860 tarihinde (bu günkü Kız Lisesi'nin bulunduğu yerde) ulema, tekke şeyhleri ve vilâyet meclisi üyelerinin katılımıyla düzenlenen bir törenle açıldı. 1892'de Mekteb-i İdadi-i Mülkî ile birleştirilen rüştiye yeni

binasına taşınmış, eski bina Kız Rüştiyesi olmuştur.

1893'te yapımı tamamlanan Işıklar'daki (bugünkü Işıklar Askeri Lisesi) yeni yerine taşınmıştır. 1883'te Mekteb-i İdadi-i Mülki eğitime başladı (Veli Şemseddin Mahallesi'nde, bugünkü Erkek Lisesi). Bir yıl sonra İslahhane (sonradan Hamidiye Sanayi Mektebi, bugünkü Tophane Endüstri Meslek Lisesi) ve 1891'de Hüdâvendigâr Numûne Çiftliği Ziraat Mektebi (Hamitler Köyü'nde) açıldı. Sayıları giderek artan bu okullar için öğretmen de yetiştirmek gerekiyordu. Dârü'l-muallimîn (bugünkü Çelebi Mehmet Lisesi), 1884 yılında erkek öğretmen okulu olarak eğitime başladı. Bursa kentinde 1862 yılından sonra sıbyan mektepleri yerine "usûl-ı cedîd" (yeni usulde) eğitim yapan "iptidâ-i mektepler" (ilkokullar) açılmaya başlanmıştır. İslahat Fermanı ve sonrasında azınlık hakları konusunda yapılan düzenlemeler sonrasında 1899 yılına gelindiğinde, Bursa'da 5 Rum (800 öğrenci), 2 Ermeni (1200 öğrenci) ve 1 Yahudi okulu (250 öğrenci) bulunmaktadır. Okullar bu grupların yaşadığı mahallelerde açılmışlardır. 1881 yılında Osmanlı genelinde Duyûn-ı Umûmiye İdaresi tohumu üretilmesi ve Bursa'da bir Harir Darü't-talimi açılması kararlaştırıldı. 1894'te İpekçilik Caddesi'nin bitimindeki binasına 20 öğrenci ile faaliyetine başlamıştı. Kevork Torkomyan'a öğretim görevinde yine bir Osmanlı Ermenisi olan Yervant Beyazyan yardım etmekteydi. 1905 yılına kadar Harir Darü't-talimi'nde toplam 1234 kişi eğitim gördü. Mezunların içinde Hüdâvendigâr Vilâyeti dışından gelerek, böcekçilik konusunda eğitim görenler de vardı. Bu tarihte okulda 150 öğrenci bulunuyordu. Harir Dârü't-talimi pebrine hastalığının ortadan kaldırılması ve ipek böcekçiliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Bursa kent mekanına eklenen diğer modern yapılar (postane, bankalar, tiyatro ve oteller)

19. yüzyılın ikinci yarısında, gelişen ticaret hacmi ile kredi gereksinimi kentsel iktisadi yapıyı etkilemiştir. Depolama-konaklama gereksinimleri ve devam eden uzun savaşlar, ulaşım, haberleşme ve finans alanlarında yeni bir örgütlenme biçimini zorunlu hale getirmişti. Bu zorunluluk sonucunda, bankaların, demiryollarının ve telgrafın aynı dönemde kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

1863 yılında Bursa kentine telgraf hattı çekilmesi konusu gündeme geldikten sonra yapılan çalışmalar sonucunda, 1870 yılından itibaren kentte telgraf kullanılmaya başlanmıştır. Kentte postahâne-telgrafhâne Ahmed Vefik Paşa'nın ikinci Bursa valiliği sırasında 1879 tarihinden sonra inşa edilmiştir. İçinde telgraf ünitesinin de bulunduğu ilk postane binası, Ahmed Vefik Paşa Tiyatrosunun yanında yer almakta ve daha çok Osmanlı nitelikleri taşımaktadır.

Matbaa 18. yüzyılda İstanbul'da kullanılmaya başlanmasına karşın Müslümanlar arasında yaygınlaştırılamamıştı. Vilâyetlerin oluşturulması sürecinde her vilâyette bir matbaa kurulması düşünülmüştü. Valilik bünyesi içinde açılmaya başlanan matbaalarda, öncelikle kırtasiye işlerine ağırlık verilmiş, bunun yanı sıra salnâmeler (yıllıklar), takvimler, kitaplar ve resmi vilâyet gazeteleri de basılmıştır. Bursa'da ilk olarak Vilâyet Matbaası (resmi) Süreyya Paşa'nın valiliği sırasında 1283 (1868) yılında açılmıştır. Bu resmi matbaa dışında kentte, Ferâizcizâde Mehmet Şakir tarafından işletilen (1874) Ferâizcizâde Matbaası (Alaca Mescit Mahallesi) ve Murat Emri tarafından 1889'da Geyve Hanı içinde açılan Emri matbaası olarak iki özel matbaa daha bulunmaktadır.

Dünya ekonomisine eklemlenen Bursa kentinde finansal ihtiyaçları karşılayabilmek için bankalar da değişen mekandaki yerini alır. Ziraat Bankası şubesi Duyûn-u Umûmiye'nin kentteki temsilciliği İpek Hanı'nda bulunuyordu.

Bu konumlanma kent merkezindeki hanların değişen işlevlerini göstermesi açısından önemliydi. Hanlar, içinde tüccarların konakladığı malların dağıtımının ve satışının yapıldığı mekanlarken, artık içinde ofislerin bulunduğu, ithal malların satıldığı işyerleri durumuna gelmişlerdi. Örneğin İpek Hanı'nın 26 Numaralı dükkanında Mois Efendi, her çeşit saat, bilezik, yüzük gibi malları (veresiye olarak da) satarken, Rusya'dan özel olarak getirdiği çayları da müşterilerin beğenisine sunmaktaydı. Ancak, Bursa kentinin İstanbul'a yakın ve ulaşım olanaklarının o dönemin koşullarına göre rahat olması, kentteki geceleme süresini kısaltıyordu. Bursa'daki oteller daha çok Çekirge civarında yoğunlaşmıştı. Çekirge'de kentin ünlü kaplıca ve banyolarından faydalanmak olanağı da bulunduğundan yabancılar bu tarafı tercih etmekteydiler. Özellikle Mayıs ve Ekim aylarında, İstanbul ve Pera'nın seçkin aileleri kaplıcalara gelir ve kentte bir süre kalırlardı. Bursa'da 1893'de sekiz olan otel sayısı, 1907 yılında 21'e çıkmıştı. Toplam 345 odalık bir kapasite vardı.

Dönemin Bursa otelleri arasında en ünlüleri, Yahudilik Mahallesi'ndeki Hotel Bellevue (gecelik fiyatı 1905'te 9-12 frank arasındadır), Çekirge'de Ermeniler tarafından işletilen Splendid Oteli, aynı zamanda ipek fabrikası olan Madam Brotte'nin sahibi olduğu Hotel D'Anatolie (gecelik fiyatı 15 franktır, uzun süre kalınırsa fiyatta indirim yapılmaktadır), I. Murad külliyesi yakınlarındaki Ada Palas, Şifa Oteli, Atlas Oteli, Demirci Oteli, Özhayat Oteli, yine Çekirge'de Servinaz Hamamı civarındaki Hotel Continental, ve Setbaşı'ndaki Nuriye otelleridir. Kentteki otel ve misafir odaları Çekirge ve çevresinde yoğunlaşmıştır.

Açılan Yollar ve Kent İçi Ulaşımı

19. yüzyıl öncesinde Bursa kentinin sosyo-ekonomik yapısına uygun olarak sokaklar yalnızca insanların ve taşıt olarak kullanılan binek hayvanlarının geçeceği genişlikte yapılmıştı. Ayrıca

sokak ve yollar sık sık çıkmazlarla son bulmaktaydı. Bu açıdan kentte planlı ve birbirine bağlanan sokak ve caddelerden bahsetmek mümkün değildi.

Kent içi ulaşımını kolaylaştırmak için ilk olarak, Abdülaziz'in 1861'deki Bursa ziyareti sırasında Kaplıca Çekirge yolu genişletildi ve doğuya doğru 5 kilometre daha Kütahya yoluna kadar uzatıldı. Daha sonra Ahmed Vefik Paşa'nın valiliği sırasında Bursa-Gemlik yolu genişletildi (1865)

Ahmed Vefik Paşa Çekirge'yi Bursa kent yerleşim alanının bir parçası haline getiren Çekirge-Bursa yolunu yaptırdı. Kent içinde de Deveciler Mezarlığı'nı ikiye ayırarak, doğu-batı yönündeki caddeyle birleşen Gemlik Caddesi açıldı. Kent genelinde ana sokaklar genişletilip, çıkmazlar kaldırılarak geleneksel Osmanlı dokusunda değişiklikler meydana geldi. Daha sonra Bursa Valisi Nazif Paşa(1883-1885) tarafından Uludağ ve Mudanya yolları genişletilerek Geçit Köprüsü inşa edilmiştir. Vali Celaleddin Paşa (1889-1891) Acemler'den Karacabey'e giden yolu açmıştır. Vali Ahmed Münir Paşa da (1891-1897) Maksem Caddesi'nin yapımına başlamış ayrıca Ahmed Vefik Paşa döneminde başlanan ancak yarım kalan yolları tamamlamıştır. Bugün de yoğun şekilde kullanılan ulaşım aksları Fevzi Çakmak-Santral Garaj bağlantısı, Cumhuriyet Caddesi, Çakırhamam Stadyum arasındaki yollar Vali Mümtaz Paşa (1903-1906) döneminde yapılmıştır. 1862 Suphi Bey'in hazırladığı plan ile 1907 yılı haritası karşılaştırıldığında kent mekanına yapılan müdahaleler ve açılan yollar açıkça görülmektedir. Kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde birbirini kesecek şekilde açılan yollar kentin geleneksel dokusunu adeta parçalayarak birbirine bağlamaktadır. Yeşil-Setbaşı, İpekçilik ve Kayhan Çarşısı gibi yangınlar nedeniyle neredeyse yok olan mahalleler ızgara planlı olarak tekrar düzenlenmiştir.

1893 yılında Setbaşı Köprüsü'nden Çekirge'ye kadar 5 km'lik tramvay

hattı inşası için, Cemil Bey belediyeden imtiyaz talebinde bulunmuş, ancak hattın inşası konusunda mukâvelenâmenin bazı şartlarında anlaşılammış ve proje hayata geçirilememiştir. Kentin farklı mahallelerinden, Bursa ve Acemler tren istasyonuna ve semtler arasında arabaların çalışması, kent içi trafiğin giderek yoğunlaşmasına neden olmuştur. Yeni yolların açılması, var olan yolların genişletilmesi ve çıkmaz sokakların büyük ölçüde kaldırılması kent içi ulaşımını kolaylaştırarak, insanların mahalle ölçeği üzerinde, kent ölçeğinde bütünleşmesini sağlamaya yönelik girişimlerdir.

Bursa-Mudanya Demiryolu

Bursa-Mudanya demiryolu 1872-1873 (H.1290-1291) yıllarında bir metre açıklığında dar hat olarak inşa edilmişse de işletilememiş yaklaşık 18 yıl atıl durumda kalarak, ancak 12 Receb 1308 (22 Şubat 1891) tarihli bir ferman ile hattın onararak yeniden düzenlenmesi buyurulmuştur. Fermanla hazineye 30.000 Osmanlı altını vermek koşuluyla demiryolunun işletme hakkının 99 yıllığına Mösyö Jorj (George) Nagelmakers'ın şirketine verildiği

belirtlmıştır. Mösyö Jorj (George) Nagelmakers daha sonra, Mudanya, Bursa Bandırma ve Konya şimendifer hatlarının tümünün imtiyazına sahip olmuştur. Bu anlaşma çerçevesinde 26 Mayıs 1307 (8 Haziran 1891) tarihinde başlayan onarım çalışmaları 5 Haziran 1308'de (17 Haziran 1892) tamamlanmış ve Bursa-Mudanya demiryolu hattı, törenle hizmete açılmıştır.

1900'li yılların başında Mudanya'ya ve oradan demiryolu ile Bursa'ya gelen gezgin Richard Davey ahşap olarak inşa edilen Mudanya istasyonunun, Fransa'da her küçük kasabada bulunan basit ama sevimli tren istasyonlarına benzediğini, istasyonda, bir gazete bayi ve büfe bulunduğunu, ayrıca çeşitli ilanların da asılı olduğunu belirtir. R.Davey, sıkıntılı bir yolculuk geçirdiği için Osmanlı Devleti'nin eski başkenti olan Bursa'ya, tren yerine at ya da deve ile gitmeyi tercih edebileceğini kaydetmektedir. Bursa-Mudanya demiryolunun Avrupa Devletleri açısından en önemli işlevi, öncelikli olarak Bursa ve çevresinde üretilen, ham ipek ve (koza, ipekböceği tohumu gibi) yan ürünlerinin Mudanya Limanı'ndan Fransa'nın hatta Avrupa

ipek piyasasının merkezi olan Lyon ve Marsilya limanlarına akıtılmasını sağlamak olmuştur. Aynı zamanda krom ve borsit madeninin ve diğer ihraç ürünlerinin taşınması amacıyla yönelik olarak inşa edilen Bursa-Mudanya demiryolunun, inşa edilmesi planlanan Balıkesir-Bandırma, Bandırma-Karacabey ve Karacabey Bursa demiryolu hatlarına bağlanması düşünülmüşse de bu gerçekleştirilememiştir. Bursa-Mudanya demiryolu, Bursa'nın, bölgesel bir merkez haline gelmesinde ve diğer kentler ve ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin bir parçası olmasında bağlayıcı bir rol oynamıştır.

Denizyolu Ulaşımı

Bursa ile İstanbul ve Avrupa'daki limanlar arasında denizyolu ulaşımının sağlanması, kentten ve kırsal ard bölgesinden tarım ürünleri ile özellikle ipek ipliği ve kozanın taşınması için büyük önem taşımaktaydı. Bursa'nın iki önemli iskelesi Mudanya ve Gemlik ile İstanbul arasında düzenli vapur seferleri 1865 yılından sonra başlamıştır. Kentte ipek üretiminin artması ve yabancı tüccarlar ile kurulan ekonomik ilişkiler, İstanbul'dan Bursa'ya vapur seferlerinin

yapılmasını zorunlu hale getirmişti. Bu amaçla başlangıçta Gemlik-İstanbul arasında olmak üzere yolcu ve yük taşımak için, hisseleri halka da açık olan “Gemlik Körfezi Vapur Şirketi” (daha sonra Şirket-i Mahsusa) kuruldu. Şirketin başlangıçta 8250 Osmanlı altını sermayesi bulunmakta ve toplam 250 adet hisse senedi 33 Osmanlı lirasına satılmaktaydı. Yabancı (Fransız) sermaye ile kurulan şirketin yöneticiliğini Mösyö Goriero Pavlo yapmaktaydı. Bursa ile İstanbul arasında deniz yolu ulaşımının başlamasında Anadolu Sağ Kol Müfettişi görevi ile kentte bulunan Ahmed Vefik Paşa’nın çabaları etkili olmuştur.

Ahmed Vefik Paşa’nın bu arzından 1 yıl sonra Gemlik’ten İstanbul’a vapur seferlerinin yapılmaya başlanması, onun bu konudaki ikna ediciliği sonucu gerçekleşebilmiştir. Ayrıca, Gemlik Körfezi Vapur Şirketi vapurlarının Gemlik’ten hemen sonra Bursa’nın diğer limanı Mudanya’dan da taşımacılık yapmasının öngörülmesi ipek ticareti için deniz yolu ulaşımının gerekliliği konusunun Osmanlı yönetimi tarafından anlaşıldığını göstermektedir. Görüldüğü gibi, Tanzimat Fermanı ile başlayan Osmanlı Devleti’nin neredeyse tüm alanlarda gerçekleştirmeye çalıştığı reformlar döneminde, 1839 yılından itibaren kentte çok sayıda fabrika açılarak Avrupa’ya ipek ipliği ve koza ihracatı gerçekleştirilmiş, belediye, hükümet konağı, tiyatro, postane ve banka binaları gibi yapılar inşa edilmiş, Bursa-Mudanya demiryolu faaliyete geçmiştir. Bursa bahsedilen sosyal ve mekansal özellikleriyle, bir taraftan hala sanayi öncesi bir Türk-İslam kenti olma özelliklerini korurken, diğer taraftan sanayileşmeye ve modernleşmeye başlayan bir kent nitelikleri göstermeye başlamıştır. Çıkmaz sokakların kaldırılması ve kent merkezinin yeni işlevler üstlenmesiyle, geleneksel mahalle ölçeği dışında kentli olma bilincinin oluşumunun ilk adımları atılmıştır.

Genel Kaynakça

- Aksoy, Necip, “Ahmed Vefik Paşa”, Uludağ, C.III, Sayı 37, Bursa, 1941, ss.17-26.
- Aktar, Ayhan, “Bursa’da Devlet ve Ekonomi”, Bir Masaldı Bursa, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996, ss.119-143.
- Aktüre, Sevgi, 19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, 2. baskı, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yay., Ankara, 1981.
- Batkan, Önder, “Bursa Kentsel Gelişim ve Planlama Süreci”, Bir Masaldı Bursa, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996, ss.247-259.
- Berkes, Niyazi, Türkiye’de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yay., İstanbul, 1973.
- Berman, Marshall, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, 9. Baskı, çev.Ümit Altuğ-Bülent Peker, İletişim Yay., İstanbul, 2005.
- Blaisdell, Donald, C., Osmanlı İmparatorluğu’nda Avrupa Malî Denetimi, Osmanlı Dünyası Umumiye İdaresi’nin Anlamı, Kuruluşu ve Faaliyeti, çev.Ali İhsan Dalgıç, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1979.
- Çadircı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.
- Çiğdem, Aydın, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yay., İstanbul, 2009.
- Davey, Richard, The Sultan and His Subjects, London, 1907.
- Dostoğlu, Türkün, Neslihan, Osmanlı Döneminde Bursa, 19.Yüzyıl Ortalarından 20.Yüzyıla Bursa Fotoğrafları, AKMED Yay., Antalya, 2001.
- Dutemple, Edmond, En Turquie d’Asie; Notes de Voyage en Anatolie, Paris, 1883.
- Erder, Leila, The Making Of Industrial Bursa: Economic Activity and Population in a Turkish City 1835-1975, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ph.D.), Princeton University, 1976.
- Eryılmaz, Bilal, Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, İşaret Yay., İstanbul, 1992.
- Fesch, Paul, Constantinople Aux Derniers Jours d’Abdul-Hamid, Paris, 1907.
- Hof, Ulrich I., Avrupa’da Aydınlanma, Literatür Yay., İstanbul, 2004.
- Işın, Ekrem, “19.Yüzyılda Modernleşme ve Gündelik Hayat”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, C.II, İstanbul, 1985, ss.538-563.
- Karpat, Kemal, Osmanlı Modernleşmesi, Toplumsal, Kuramsal Değişim ve Nüfus, çev. Akile Zorlu-Kaan Durukan, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Kazancıgil, Ali, “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Modernizm”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, ed.Ali Yaşar Sarıbay-Ersin Kalaycıoğlu, Alfa Yay., İstanbul, 1981, ss.137-154.

Laurent, Beatrice, St., “Bir Tiyatro Amatörü: Ahmed Vefik Paşa ve 19.Yüzyılın Son Çeyreğinde Bursa’nın Yeniden Biçimlenmesi”, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, ed.Paul Dumont-François Geogron, 2.baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, ss.79-90.

Laurent, Beatrice, St., Ottomanization and Modernization, The Architectural and Urban Development of Bursa and the Genesis of Tradition 1839-1914, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ph.D), Harvard University, 1989.

Lewis, Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, TTK Yay., Ankara, 1991.

Macfarlane, Charles, Turkey and Its Destiny: The Result of Journeys Made in 1847 and 1848 to Examine into the State of That Country, C.I, London, 1850.

Mardin, Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yay., İstanbul, 2008.

Ortaylı, İlber, İmparatorluğun En uzun Yüzyılı, Alkım Yay., İstanbul, 2006.

Pınar, İlhan, “Yüzyılın Başındaki Bursa”, Bursa, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s.166-169.

Tansel, F., Abdullah, “Ahmed Vefik Paşa”, Belleten, Sayı 109, Ankara, 1964, ss.117-139.

Tekeli, İlhan, “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişmesi Konusunda Bir Üst Anlatı”, Modernleşme ve Batıcılık, C.III, İletişim Yay., İstanbul, 2002, ss.19-23.

Türkcan, Ergun, “İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre Ondokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Bursa”, Toplum ve Bilim, C.IV, Sayı 34, Ankara, 1985, ss.386-391.

Dipnotlar:

- (1) Aynı broşürde Osmanlı Devleti’nin 18. yüzyılda Avrupa karşısındaki durumu “Osmanlı Devleti her şeye hayret eder” cümlesiyle ifade edilmiştir.
- (2) Sanayileşmenin insan hayatı üzerindeki olumsuz etkileri, ortaya çıkardığı sefalet, yoksulluk, kentlerdeki işçi mahallelerinin içler acısı durumunu anlatan, akıl hastanelerinden, hapishanelere kadar modern ıslah ve aynılaştırma kurumlarına ince gönderme ve eleştirilerin yer aldığı Charlie Chaplin filmi Modern Zamanlar’ı (1936) anmadan geçmek olmaz.

DAĞLIK BURSA'NIN ARKEOLOJİK YÜZÜ

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Son yıllarda yaptığımız araştırmalar ile Bursa'ya ilk insanların yaklaşık olarak İ.Ö. 200.000 civarında geldiklerini biliyoruz. Bursa'da yerleşim insanların ilk geldikleri yıllardan başlayarak günümüze kadar aralıksız olarak devam etmiş olsa da, bölge ihmal edilmiş ve kültür varlıkları hak ettikleri oranda henüz araştırılmamıştır. Özellikle Uludağ bölgesi birkaç araştırma dışında

günümüze kadar en ihmal edilen alandır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile Uludağ Üniversitesi'nin adına Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından desteklenen "Bursa ve Çevresi Arkeolojik Kültür Envanteri: Keles-Orhaneli-Harmancık-Büyükorhan" isimli proje ile 2011-2012 yılları arasında Uludağ ilçelerinden Keles, Orhaneli ve Harmancık'da yüzey taraması yapılmıştır. Bu makalede salt Keles ilçesinde yaptığımız araştırma ile ilgili

bilgilere yer verilecektir. Diğer ilçeleri de kapsayan detaylı bilgilerden oluşan kitap kısa bir süre içerisinde yine Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin desteği ile yayınlanacaktır. Destek ve yardımlarından dolayı başta Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Recep Altepe olmak üzere çalışma arkadaşlarına teşekkür ederim.

Proje kapsamında ilk ziyaret ettiğimiz ilçe Keles olmuştur. Keles, dağlık Bursa'da en fazla kültür varlığına

Dedeler köyünde ise Selahattin Buhari'ye ait olduğu sanılan bir yataının içinde adeta türbenin “Kült Eşyası” olarak kullanılan yılan şeklinde bir sunak ve üzerinde mermerden yuvarlak bir masa tablası bulunmaktadır. Yataının halen alternatif tıp kapsamında sağlık bulmak isteyen vatandaşlar tarafından ziyaret edilmesi ve burada antik çağın sağlık tanrısı Asklepios'a ait bir sunağın bulunması tesadüfle izah edilemeyecek oranda gelenekselliğin bir göstergesidir.

rastladığımız ilçedir. Karışıklığı önlemek için, ilçe kendi içinde “Merkez”, “Dağlık Keles” ve “Vadilik Keles” olmak üzere üç ayrı araştırma bölgesine ayrılmıştır. İlçedeki kültür varlıklarının taranmasına Keles Merkezden başladık. Bu güne kadar Alman Epigraf Elmar Schwertheim dışında ziyaret edilmemiş olan Keles, etrafı Uludağ, Dümen Dağı ve Sorgun Dağları ile çevrili, vadilerle parçalanmış bir çanak içinde yer almaktadır. İlçe merkezinin de içinde bulunduğu vadinin tam ortasından Keles Deresi geçmektedir. Modern ilçe derenin etrafındaki düzlüklerden başlayarak yamaç boyunca yükselerek yayılmaktadır.

Keles isminin kökeni ile ilgili olarak Schwertheim iki olasılık üzerinde durmaktadır: Bunlardan birisi ismin “Kilise” kelimesinden türetildiğidir (Schwertheim 1987: 139). Bu konuda çıkış noktası, Keles isimli yerlerin çoğunda Bizans dönemine kadar geri

giden eski bir kilisenin bulunuyor olmasıdır. Philippson'un Anadolu haritasında ise Keles, “Kelles” olarak gösterilmiştir. Schwertheim'a göre, bu ipucu Bizans yazılı kaynaklarında sık sık zikredilen “Kellia”nın burası olduğuna işaret etmektedir. Schwertheim her iki olasılığın da mümkün olduğunu, ancak Keles merkezde herhangi bir in situ kültür varlığına rastlamadığı için, lokalizasyon yapamadığını ifade etmektedir. Buna karşın, bizim, Keles merkezde yaptığımız incelemelerde yer yer yapılan temel hafriyatlarında antik döneme ait mermer mimari malzemelerin açığa çıkartılmış olduğunu tespit ettik. Örneğin Sofular Mahallesi'nde, su şebekesi için açılan kanaldan iri boyutlarda mermer mimari malzeme bulunmaktadır. Bunun yanı sıra muhtelif kazılarda bulunan ve çeşme gibi değişik yapılarda tekrar kullanılan yazıtlı veya yazıtsız mermer bloklar da dikkat çekmektedir. Yine ilçe merkezinin dış mahallelerine doğru üç

adet tümülüsün varlığı belirlenmiştir. Yüzeye çıkmış durumda duran mermer plakalar bu tümülüslerden birisinin defneciler tarafından açıldığına işaret etmektedir. Bunun yanı sıra ilçe merkezinin yer aldığı çanağın kuzey düzlüklerinde, Kocayayla'ya giden yolun sol tarafında bulunan iri boyutlu ve muhtemelen bir mezar yapısının üst örtüsüne ait olabilecek mermer bloklar dikkat çekmektedir. Ayrıca aynı alanın kuzey doğusunda, Kocayayla yolunun yapım çalışmaları esnasında ortaya çıkan mezarlara ait izler hala görülebilmektedir. Hem ilçe merkezinde bulunan çok sayıda antik döneme ait mermer mimari malzeme, hem de çok geniş bir alana yayılan nekropol sahası Keles ilçe merkezinin antik bir yerleşimin üzerine kurulmuş olabileceğine işaret etmektedir.

Bu durumda henüz lokalize edilememiş olan “Kellia” kentinin burası olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu yerleşime

Baraklı köyündeki harabeler köyün yaklaşık 1 km kuzeybatısındaki Asartepe'de yer almaktadır. Köy içindeki evlerde de devşirme olarak tekrar kullanılmış birçok antik kalıntı bulunmaktadır.

ait mermer mimari malzemeler, çevrede yaptığımız incelemelere göre, olasılıkla ilçe merkezinin kuzeyinde, yaklaşık 2 kilometre mesafede bulunan ve Akçaalan olarak isimlendirilen mevkideki taş ocağından getirilmiş olmalıdır.

İlçe merkezindeki incelemelerimizi tamamladıktan sonra Keles'in kuzeyinde kalan dağlık kesimde çalışmalarımıza devam ettik. Bu bölgede kültür varlığı bulunan yerleşim yerleri Baraklı, Pelitören ve Boyalıca, Düvenli, Çayırören, Kocakovacık ve Sorgun'dur. Bu köyler Uludağ boyunca bir yay çizecek şekilde uzanmaktadır. Bu yerleşimler içinde Baraklı, Pelitören ve Boyalıca harabeleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Diğer köylerde ise buralardan taşınmış olan mimari malzemeler bulunmaktadır.

Dağlık Bursa'nın diğer bir önemli yerleşim alanı bugünkü Baraklı Köyü'nün civarında yer almaktadır. Keles'e yaklaşık 7 km mesafede yer alan Baraklı köyündeki harabeler köyün yaklaşık 1 km kuzeybatısındaki Asartepe'de yer almaktadır. Köy içindeki evlerde de devşirme olarak tekrar kullanılmış

birçok antik kalıntı bulunmaktadır. Bu alanda yaptığımız yerinde incelemede apsis kısmının temelleri açık bir şekilde izlenebilen bir kilise belirledik. Yüzeyde ayrıca kilisenin giriş bölümü, narteks kısmına ait duvar temelleri ve kapı eşiğine ait mermer bloklar da görülebilmektedir. Korunan temellere göre yapının ölçüleri 14,80 x 17 metredir. Kilisenin çevresinde yaptığımız incelemelerde mermer mimari bloklara da rastadık. Schwertheim, daha önce yaptığı ziyarette bu alanda köylüler tarafından İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen antik yapı kalıntıları açığa çıkartmış olduklarından bahsetmektedir (Schwertheim 1987:137 vd.). Ayrıca açığa çıkartılan mimari malzemeler arasında sütunlar, sütun kaideleri ve işlenmiş mermer blokların bulunduğu altını çizer. Bu bloklar arasında özellikle üzerinde konsol geison bulunan bezemeli sima bloğu dikkat çekmektedir. Çok iyi durumda korunan bloklar İ.S. 1. yüzyılın stilistik özelliklerini yansıtmaktadır. Mimari blokların yanı sıra çevreye gelişigüzel dağılmış şekilde yine Roma İmparatorluk çağına işaret eden çok sayıda yazıtlı taş ve stel de

bulunmaktadır. Yazıtlı taşlar arasında özellikle Bretos Lejyonu yazısı bulunan blok kayda değerdir (Auzepy vd. 2009: 455 Fig. 38). Üzerinde yazıt bulunan bu stel ve sunaklar burada Bizans dönemi kilisesinden önce de bir tapınağın olabileceğine işaret etmektedir. Alan üzerine dağılan seramik parçaları burada Roma ve Bizans dönemlerine işaret eden diğer önemli bir belgedir. Asartepe kökenli çok sayıda mermer eser değişik zamanlarda köylüler tarafından Baraklı Köyü'ne taşınmıştır. Bunlar arasında üzerinde bir Zeus kabartması bulunan adak levhası veya üzerinde büyüğü sepet bulunan sunak kayda değerler arasında yer almaktadır. Schwertheim sunak üzerinde yer alan yazıttan dolayı burada Asklepios ve Hygieia adına bir tapınak bulunduğunu düşünmektedir (Schwertheim 1987: 16 vd. ve 138 Nr. 16 Taf. 5).

İlk Bizans kaynakları Apollonia ad Rhynadum ve Hadrianoi arasında Neokaisareia adından bir kentten söz etmektedir. Schwertheim, Baraklı yakınındaki Assartepe'de yer alan kalıntılardan hareketle Neokaisareia'yı

buraya lokalize etmek istemektedir (Schwertheim 1987: 139).

Mimari kalıntı bulunan bir diğer yerleşim yeri Pelitören'dir. Pelitören, Keles'in kuzey doğu yönünde 10 km mesafede yer alan Gelemiş Köyü'nün bir mahallesidir. Köy sakinleri özellikle yaz aylarını buradaki bahçelerin arasında bulunan bağ evlerinde geçirmektedirler. Bahçelerde yaptığımız incelemelerde kaçık kazılar neticesinde ortaya çıkartılmış duvar kalıntılarına ve çok sayıda mimari malzemeye rastladık. Özellikle üzerinde haç motifleri bulunan sütun başlıkları buradaki yapı kalıntısının da bir kilise ait olabileceğine işaret etmektedir. Sütun başlıkları ve taş blokları üzerinde kısmen korunan sıva kalıntıları yapıda bulunan freskolara işaret etmektedir. Yine yapının çevresinde yaptığımız incelemelerde üzerinde Yunanca yazıt bulunan mermer bir stele rastladık. Üzerindeki aşınma ve oyuklar orijinali Roma İmparatorluk çağına ait bu stelin kilisede kapı eşiği olarak tekrar kullanıldığını göstermektedir. Eğer bu stel başka bir yerden buraya nakledilmedi ise, burada, yine Asartepe'de olduğu gibi erken tarihli bir tapınağın üzerine sonradan inşa edilen bir kiliseden söz etmek mümkün olacaktır.

Dağlık Keles'de yer alan bir diğer önemli ören Boyalıca'dır. Keles'in en uzak köyü olan ve merkezden 37 km mesafede bulunan Düvenli Köyü'nün 10 km batısında yer alan bir yerleşim alanıdır. Burada yaptığımız incelemelerde kaçık kazılar neticesinde etkili şekilde tahrip edilmiş bir yapı kalıntısı ile karşılaştık. İzlerden anlaşıldığı kadarı ile burada iki farklı duvar söz konusudur. Bunlardan ilki batı tarafta yer yer izlenebilen yerli taştan büyük kesme bloklarla örülmüş temel ya da teras duvarıdır. İkincisi yine batı tarafta gözlemlenebilen ve teras duvarlarının doğusuna gelecek şekilde uzanan ve daha küçük taşlarla örülmüş duvar kalıntısıdır. Bu durumu ya farklı yapı evreleri, ya da iç içe farklı yapılar şeklinde açıklamak doğru olacaktır. Alanda yaptığımız incelemelerde yerli taşın yanı sıra mermerin de yoğun bir şekilde kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bunlar arasında özellikle Bizans çağına ait mermerden kolosal taşıyıcı elemanlar sayıca fazladır. Yerli taşın kesildiği taş ocaklarını yakın çevrede görmek olasıdır. Ancak mermerin nereden getirildiği konusunda henüz bir fikir sahibi değiliz. Daha kolay bulunan yerli taştan mimari malzemeyi yakın çevreye dağılmış bir şekilde görülebilirken, mermer olanların büyük bir çoğunluğu Düvenli ve Çayören

köylerine dağılmıştır. Bu nedenle mermer mimari parçalar Boyalıca'da yok denecek kadar az miktarda kalmıştır. Yapının hemen doğusunda defineciler tarafından açılan bir mezara ait kalıntılar dikkat çekmektedir.

Keles ilçesinin vadiden kalan bölümü ilçe merkezinin güneyinde Ryndakos ırmağı boyunca uzanan parçalanmış düzlüklerden oluşmaktadır. Bu bölgede Tazlak Tepe, Kovanlık, Kemaliye, Kızılkilise, Karaardıç Kalesi, Köprübaşı, Belenören, Akçapınar, Haydar, Menteşe, Uzunöz, Gelintaşı ve Alpagut yerleşimleri ziyaret edilmiştir. Özellikle Tazlak Tepe, Kovanlık Mevkii, Kemaliye, Karaardıç Kalesi, Köprübaşı ve Gelintaşı ön plana çıkan ören yerleridir.

Bu sayılanlar arasında en önemlisi Tazlaktepe'dir. Tepenin bulunduğu konum hem Ryndakos'un aktığı vadinin en hâkim noktası, hem de Uludağ'ın en iyi görülebildiği yerdir. Dolayısı ile Keles vadisinin her noktadan görülebilen hakim bir noktasında yer almaktadır. Bu kadar görünür olmasına karşın bugüne kadar Schwertheim dışında ziyaretçisi olmamıştır (Schwertheim 1987: 139 vd.). Tazlaktepe'nin konumu buraya özel bir anlam katarak, Keles'in en önemli

Menteşe Köyü, çevresindeki hem yerleşimleri hem de nekropollerini ile Keles'in köyleri içerisinde en fazla kültür varlığına sahip yerleşimler arasında yer almaktadır.

kalıntılarının burada olabileceğini işaret etmektedir. Tepe, Keles ilçe merkezinin yaklaşık 13 km güneyinde yer almaktadır. Güney yamaçta tatlı bir eğimle ulaşılabilen tepenin kuzeyi oldukça diktir. Tepe üzerinde yaptığımız yerinde incelemelerde bazı Roma dönemi seramik parçalarından başka hiçbir kültür varlığına rastlamadık. Buna karşın hem yamaçta yaptığımız incelemeler, hem de Akçapınar, Belenören ve Haydar gibi çevre köylere buradan dağılan mimari malzemeler, burada bir yapının olduğuna işaret etmektedir. Çiftçiler köylerine naklettikleri antik taşları toprağın derinlerinden çıkardıklarını anlatmaktadırlar. Yamaçta gözlemlediğimiz kültür varlıkları arasında mermer heykellere ait parçalar ve mimari malzemeler dikkat çekmektedir. Mermer buluntular arasında yer alan çok sayıda Yunanca yazıtın bir bölümü daha önce E. Schwertheim tarafından tercüme edilerek yayınlanmıştır (Schwertheim 1987: 140 Dn. 33). Bu yazıtlara göre burada Zeus Kersoulos'a ait bir tapınağın, bir kehanet yerinin ve bu tapınağa ait bir odeonun bulunduğu anlaşılmaktadır (Schwertheim 1987: 40 Nr. 46 Taf. 13). Bunlardan en azından kehanet merkezi

İsadan önceki dönemde bölgeler üstü bir öneme sahip olmuştur. Çünkü burdaki kahinlerin Octavian'ın Actium'daki zaferini önceden haber vermiş olduğu bilinmektedir (Schwertheim 1987: 21 vd. Nr. 24 Taf. 7). Bu durum da, tepenin önemini bir kat daha artırmaktadır. Burada gözlemlediğimiz bir diğer özellik ise Bizans çağına ait herhangi bir buluntuya rastlanmamış olmasıdır. Bu durum Tazlaktepe'yi Keles yöresindeki diğer örenler arasında farklı bir konuma sokmaktadır.

İlk defa araştırma ekibimiz tarafından keşfedilen Kovanlık mevki yerleşimi, Menteşe ile Uzunöz köyleri arasında olup, Keles'in yaklaşık 16 km güneydoğusunda bulunmaktadır. Bugüne kadar bu alanda herhangi bir araştırma ve inceleme yapılmamıştır. Köylülerin yer göstermesi üzerine tespit ettiğimiz örende, yine bol miktarda mermer mimari malzemeye ve yapı temeli kalıntısına rastlanmıştır. Bunun yanı sıra yüzeyde bol miktarda ince seramik bulunmaktadır. Tepenin doğu yamacı boyunca ana kayaya oyulmuş mezar yapıları da dikkat çekmektedir. Bunlardan üç tanesi kaçak kazılar neticesinde açılmıştır. Mezarların

bulunduğu alanda bir adet de kaya sunağı bulunmaktadır. İki kişinin oturabileceği şekilde biçimlendirilen kaya, benzer örnekleri Frig kültüründe çok sayıda görülen Kybele - Attis kaya sunaklarına benzemektedir. Buradaki yerleşim, iki önemli ticaret yolunun kesiştiği noktada yer almaktadır.

Yollardan birisi Kotyaion/Kütahya'dan Tavşanlı üzerinden Harmancık'a gelir, buradan Karaardıç Kalesi, Karakabaç Deresini takip bu noktaya ulaşmaktadır. Diğer ise Orhaneli (Hadrianoi) istikametinden Köprübaşı nekropolü, Kaynarca mevki ile gelen yoldur. Kovanlık mevkiinde buluşan her iki yol, Tazlaktepe'den geçerek Baraklı Asartepe'ye doğru ilerler ve sonunda Nilüfer vadisine inerek Prusa ad Olympum'a varır. Harmancık istikametinden gelen ve Karakabaç deresini takip eden yolun eteklerinde, Kovanlık yerleşiminin tam doğusuna gelecek şekilde, yine kaçak kazılar neticesinde açılmış çok sayıda mezar dikkat çekmektedir. Düzgün kesme taşlarla inşa edilen mezarlar daha sonra toprak ile örtülmüştür. Benzer mimari Köprübaşı nekropolünde de karşımıza

çıkılmaktadır. Bu benzerlikten hareketle Kovanlık mezarlarının Köprübaşı nekropolü ile çağdaş olabileceğini savlamak mümkündür.

Vadilik Keles'in coğrafyasını belirleyen en önemli unsur kuşkusuz Ryndakos Irmağı olmuştur. Bu nehir bir taraftan derin vadilerde verimli tarım arazilerine imkan tanırken, diğer yandan Aizanoi'den gelen ve Hadrianoi, Miletopolis, Apollonia ad Ryndakum üzerinden denize ulaşan doğal bir yol güzergâhı olmuştur. Keles'e 25 km uzaklıkta olmak üzere güney sınırında yer alan Köprübaşı, Ryndakos vadisine en hâkim noktada yer almaktadır. Burada yaptığımız incelemede herhangi bir yerleşim izine rastlayamadık. Ancak kuzey ve kuzeydoğu yamaçlarda kaçak kazılarla açılmış üç adet mezar ve risk altında bulunan çok sayıda tümülüs bulunmaktadır. Defineciler tarafından açılan mezarlara göre burada mezarlar düzgün kesme taşlarla örülmüş oda mezarlardan veya tek sıra taş plakalar ile oluşturulmuş basit mezarlardan oluşmaktadır. Mezar odalarının üzeri yumruk büyüklüğünde moloz taşlarla konik şekilde örtülerek piramit şeklinde bir görünüm verilmiştir. Pseudoisodomik taş örgüsü nedeniyle Hellenistik döneme ait olduğunu düşündüğümüz mezarların yerleşim yerlerine uzak bir şekilde inşa edilmesini açıklamak şu an için oldukça güç gözükmektedir. Özellikle bu alanın güney doğusunda yer alan ve yaklaşık 10 m yüksekliğe sahip tümülüs, bu bölgenin özellikle nekropol alanı olarak hizmet gördüğüne işaret etmektedir. Ağır iş makineleri kullanılarak açılmaya çalışılan tümülüs, definecilerin Uludağ yöresinde ulaşmış oldukları cesarete ve pervasızlığa güzel bir örnektir. Geniş bir alana yayılmış olan nekropol sahası Aizanoi'yu Hadrianoi'ye bağlayan vadi üzerinde yer almaktadır. Aynı zamanda Büyükorhan'dan gelen antik yol buradan geçerek Tazlaktepe'ye doğru devam etmektedir. Tazlaktepe'de bulunan adak yazıtları çok geniş bir coğrafyadan gelen ziyaretçilere işaret etmektedir.

Bu vadinin yaklaşık 2 km doğusunda yüksek bir kayanın en uç noktasında, Harmancık istikametinde vadiye giriş yapan yolun kontrolünü sağlamak için inşa edildiğini düşündüğümüz Karaardıç Kalesi yer almaktadır. Kuleler ile birlikte sur duvarlarının bir bölümü korunmuştur ve iç bölümde bir sarnıç yer almaktadır. Kalenin güney yamacında, oldukça sarp bir noktada yer alan kaya kütesine oyulmuş mağaralar bulunmaktadır. Mağaralar birbirine geçilebilen odalardan oluşmaktadır. Odalarda yaptığımız incelemelerde yer yer saman katkılı sıva izlerinin korunduğu duvarlar tespit edilmiştir. Sıva üzerinde yer yer fresko izlerine de rastlanmaktadır. Ancak, ne yazık ki, freskolar defineciler tarafından etkili şekilde tahrip edilmiştir. Mağaranın duvarlarında bulunan freskolar ve mağara içinde bulunan sırlı bir seramik parçasına göre mağaranın Hristiyanlık döneminde kullanıldığını düşünüyoruz. Kale ve mağaraların bulunduğu mevki günümüzde halen halk ağzında "Kervan Geçidi" olarak anılmaktadır. Bu isimlendirme

tesadüfen olmamalı, antik çağlardan günümüze geleneksel yollardan ulaşan bir terim olarak, Karaardıç Kalesi'nin bu geçiş noktasını kontrol etmek amacıyla inşa edildiğini diğer bir açıdan belgelemektedir.

Keles'de bulunan tek tekfurluk merkezi, günümüzde Kemaliye olarak anılan, ancak daha önce "Kızılkilise" veya "Kızıkse" olarak adlandırılan köydür. Köy, Keles'in yaklaşık 16 km güneyinde ve Ryndakos'un hâkim bir noktasında yer almaktadır. Verimli arazilere sahip olan köyde "Kızılkilise" olarak anılan bir mevkii yer almaktadır. Köylüler tarafından gösterilen alanda kiliseye işaret edebilecek herhangi bir minari kalıntıya rastlayamadık. Ancak alanın çevresinde yaptığımız incelemelerde bir kiliseye işaret eden mermerden mimari yapı malzemeleri gördük. Bu kalıntılar ve yer adları bize bu köyde de bir kilisenin bulunduğunu düşündürmektedir.

Kızıl Kilisenin belirsizliğine karşın, Kemaliye Köyünün Ryndakos'a bakan

hâkim yamaçlarının birisinin üzerinde, Kemaliye Bükleri olarak adlandırılan mevkiide Taşdeğirmen olarak anılan ve köye yaklaşık 7 km güney mesafede yer alan başka bir kilise saptadı. Definecilerin ve yakın köylerde yaşayan insanların tahribatına rağmen yapının apsisi ve duvarlarından bir bölümü hala ayakta. Örneğin Karaardıç köyünde yaptığımız incelemelerde, cami avlusunda bu kiliseden taşınmış olan mermer mimari bloklar yöre halkının tahribatına en güzel örnektir.

Keles yöresinde bir diğer önemli durağımız Gelintaşı olarak anılan mevkiidir. Menteşe köyünden güneybatıya doğru ilerleyen vadi 2 km takip edildiğinde buraya ulaşılmaktadır. Burada, çok sarp bir kayanın yamacına teraslar şeklinde kayaya oyulmuş küçük bir kilise yer almaktadır. Kilisenin apsisi halen korunmakta olup, yapının büyük bir bölümü ne yazık ki defineciler tarafından dinamitle havaya uçurularak etkili şekilde tahrip edilmiştir. Kaya yüzeyinde yer yer fresko kalıntıları halen görülebilmektedir.

Menteşe Köyü, çevresindeki hem yerleşimleri hem de nekropollerini ile Keles'in köyleri içerisinde en fazla kültür varlığına sahip yerleşimler arasında yer almaktadır. Çevredeki bu zenginliğe rağmen köyün içerisinde çok fazla kültür varlığına rastlanmamıştır. Köyde bulunan nadir kültür varlıklarından birisi bir mezara ait ince kristalli beyaz mermerden düzgün kesilmiş bir mimari parçadır. Bize bildirildiğine göre, köy meydanındaki düzenleme çalışmaları esnasında tekrar açığa çıkan blok uzun yıllar önce Menteşe nekropolünden buraya getirilmiştir. Ancak köyde tam olarak nereden alındığını hatırlayan birisini bulamadık. İki parçadan oluşan mermer bloğun ölçüleri 28x177,5x29 santimetredir. Köylülerin ifadesine göre, çok uzun bir süre önce bu bloklar Menteşe Nekropol sahasında bir yerlerden getirilmiştir.

Keles yöresinin tekil tümülüslerinden birisi Alpagut Köyünün girişinde yer alan ve adını köyden alan tümülüstür. Alpagut köyü yolunun Kıranışıklar Köyü yolu ile kesiştiği kavşakta, köyden yaklaşık 100 m mesafede yer alan tümülüs, yaklaşık 9 m

yükseklığe sahiptir. Şimdilik bu noktaya en yakın yerleşim yerinin Keles merkez olduğu düşünülmektedir. E. Schwertheim yörede daha önce yaptığı araştırmalarda Zeus Kersoulos'a giden yollardan birisinin buradan geçtiğini saptamıştır. Tümülüs bu yol güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Tümülüs çevresinde yaptığımız incelemelerde definecilerin burada da kazı yaptığını gördük. Ancak mezar odasına ulaşım ulaşılmadıkları konusunda yüzeyde bir ipucu mevcut değildir.

Davutlar köyü Keles ilçe merkezinin yaklaşık 7,5 km güneyinde yer almaktadır. Köyün hemen girişinde uzanan Kaleler mevkiinde yüzeyde fazla olmasa da seramik parçaları bulunmaktadır. Bu alan adını tepenin etrafını çepeçevre kuşatan ve yer yer horasan harcı da kullanılarak örülmüş olan duvar kalıntılarından almaktadır. Yüzeyden toplanan seramik parçalarının tarihlendirmesine göre, bu yerleşimin Hellenistik dönemden Bizans çağına kadar kullanıldığını anlaşılmaktadır.

Keles civarında yoğun seramik buluntusu veren alanlardan bir diğeri Kocapınar mevkiidir. Yaklaşık 1 dönümlük alana yayılmış seramikler daha çok Roma ve Bizans dönemlerini işaret etmektedir. Kocapınar'da ziyaret edilen bir diğer yer Yığılı Çakıl mevkiindeki ormanlık alanın en üst noktasında yer alan tümülüs olmuştur. Civarda herhangi ipucu verecek bir kalıntıya rastlanmadığı için tümülüsün dönemi hakkında bir yorumda bulunmak mümkün olmamıştır.

Zengin mimari elemanların bulunduğu yerleşimlerden birisi de Kıranışıklar köyüdür. Köy mezarlığında bulunan Şahinbaba Türbesinin onarım çalışmalarında devşirme malzeme olarak çok sayıda Bizans dönemine ait mimari parça kullanılmıştır. Köy merkezinde yer alan caminin bahçesinde de iki adet sunağa rastlanması bu mimari malzemelerin köyde tesadüfen

bulunmadığına işaret etmektedir. Mezarlık alanında iki adet de su kuyusu bulunmaktadır. Kuyu bilezikleri her iki kuyunun da antik olabileceğine işaret etmektedir. Bu alanın antik dönemde de kullanılmış olabileceğini, yine mezar alanı içerisinde geçen ve izleri halen görülebilen eski yol kalıntısı da göstermektedir.

Menteşe köyünde köylülerin gösterdiği alanlardan bir diğeri Kaynarca mevkidir. Burada yapılan incelemede yüzeyde bol miktarda İlk Tunç Çağı'na ait seramik kırıklarının bulunduğu bir höyük keşfedilmiştir. Yüzey buluntuları arasında yer alan en ilginç eser küçük bir sürtme taş balta olmuştur. Burada yapılan incelemede ayrıca Bizans dönemine kadar değişik dönemlere ait seramik parçalarının bulunduğu gözlemlenmiştir. Hellenistik ve Roma dönemine ait yüzeyde yoğun bir şekilde seramik parçaları bulunan bir diğer yer Belenören sınırları içerisinde kalan Alfan Düzlüğü'dür. Burada yüzeyde çok sayıda seramik kırıkları bulunmasına karşın herhangi bir mimari kalıntıya rastlanamamıştır.

Keles ilçe sınırları içerisinde uğradığımız son köyler Harmanalanı ve Dedeler'dir. Harmanalanı'nda köy camisinin bahçesinde bir blok üzerinde sergilenen ince kristalli mermerden bir adet İon tarzı sütun başlığı ve caminin hemen karşısında bulunan köy kahvesinde bir adet yazıtlı sunak tespit edilmiştir.

Dedeler köyünde ise Selahattin Buhari'ye ait olduğu iddia edilen bir yatırın içinde adeta türbenin "Kült Eşyası" olarak kullanılan yılan şeklinde bir sunak ve üzerinde mermerden yuvarlak bir masa tablası bulunmaktadır. Yatırın halen alternatif tıp kapsamında sağlık bulmak isteyen vatandaşlar tarafından ziyaret edilmesi ve burada antik çağın sağlık tanrısı Asklepios'a ait bir sunağın bulunması tesadüfle izah edilemeyecek oranda gelenekselliğin bir göstergesidir

(Schwertheim 1987: 15 vd. Nr. 14 - 15).

Sonuç olarak, Keles merkezde yapılan muhtelif hafriyat çalışmalarında ortaya çıkan çok sayıda mermer mimari yapı malzemesi, ayrıca araştırmalar neticesinde belirlediğimiz 3 adet tümülüs ile birlikte nekropol alanı Keles merkezde de antik çağa geri giden bir yerleşim alanının olduğuna işaret etmektedir. Dağlık Keles'te, Baraklı, Pelitören, Boyalıca, Düvenli, Çayırören, Kocakovacık ve Sorgun köyleri ziyaret edilmiştir. Düvenli, Çayırören, Kocakovacık ve Sorgun köylerinde ise bu üç merkezden dağılan yapı malzemeleri bulunmaktadır. Vadilik Keles'te ise Tazlak Tepe, Kovanlık, Kemaliye, Kızılkilise, Karaardıç Kalesi, Köprübaşı, Belenören, Akçapınar, Haydar, Mentese, Uzunöz ve Alpagut köylerine uğranmıştır. Yakın köylerde ise buralardan taşınan değişik boy ve özelliklere sahip mimari malzemeler yer almaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

M.-F. vd. Auzepy, "Campagne de prospection 2008 de la mission Marmara", Anatolia Antiqua XVII (2009), 449 vd. E. Schwertheim, Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia, I.K. 33 (1987).

BURSA'DA GAYRİMÜSLİMLER

Doç. Dr. Ali İhsan KARATAŞ
U. Ü. İlahiyat Fakültesi

Bursa'nın en büyük özelliklerinden biri yüzyıllarca farklı din ve etnik unsurları bir arada barındırmasıdır. Zira fethinden itibaren halkının büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu şehirde başta Rum, Ermeni ve Yahudiler olmak üzere farklı din ve ırklara sahip çok sayıda gayrimüslim de yaşamıştır.

Bursa'nın eski sakinleri olan Rumların oturduğu mahalleler çoğunlukla Hisar'dan Muradiye'ye kadar olan

kısım ile Çakırhamam'dan Altıparmak'a kadar olan bölgede yer alan Demirkapı, Kayabaşı, Balıkpazarı ve Kırkmerdiven mahalleleri idi.

Çelebi Sultan Mehmet zamanında Bursa'ya gelen Ermeniler ise daha ziyade Setbaşı, Mollaarap, Çobanbey, Namazgah, Karaağaç ve Kurdoğlu mahallelerinde yoğunlaşmışlardı. Sonraki dönemlerde Rumlar ve Ermeniler yukarıda adı geçen mahallelerin dışında, Müslümanların çoğunlukta bulunduğu mahallelerde de ikamet etmişlerdir. Rum ve Ermenilerden başka diğer gayrimüslim bir grup ise

Yahudilerdi. Daha önceden de Bursa'da oldukları söylenen ancak kuşatma sırasında şehri terk eden Yahudiler, fetihten sonra Orhan Gazi'nin daveti üzerine tekrar Bursa'ya geldiler.

Bursa'ya gelen Yahudiler Orhan Gazi'nin özel izniyle bir mahalle kurdular, ayrıca mahallelerine bir de sinagog inşa ettiler. 1492 yılında İspanya'dan sürülen ve Osmanlı ülkesine kabul edilen Yahudilerden bir kısmı da yine Bursa'ya yerleştiler. Bursa'da Rumlara ait üç kilise vardı. Rumların kiliseleri Kırkmerdiven, Demirkapı ve Kayabaşı

mahallelerinde idi. XVIII. yüzyıla kadar Setbaşı Mahallesi'nde bir kiliseye sahip olan Ermenilerin XIX. yüzyılda kilise sayısını ikiye çıkardıkları görülmektedir. Fetihten sonra Yahudilerin bir sinagogları vardı. İspanya'dan gelen Yahudilerin farklı cemaatlerden olmaları sebebiyle her cemaate yeni bir Sinagog yapılmasına izin verilmişti. Böylece dört sinagog oluştu. Zimmî mabetlerinin yönetimi tamamen kendi din adamları tarafından gerçekleştiriyordu.

Gayrimüslimlerin din liderleri olan ve İstanbul'da bulunan Patrikler ve hahambaşılar, kendi sorumlulukları altındaki zimmîlerle irtibatlarını bölgelere tayin ettikleri metropolitler aracılığıyla sağlamaktaydılar. Metropolitler patrikten sonraki en büyük dinî liderler idiler. Bursa'da Hristiyanların en büyük dinî yetkilisi metropolit, Yahudilerin dinî lideri de hahambaşı idi.

Osmanlı toplumu içerisinde yer alan gayrimüslimler, kilise ve havralarında rahat bir şekilde ibadet etme haklarına sahiptiler. Din adamlarına verilen beratların tamamında zimmîlerin ibadetlerini rahatça yapabilecekleri, yönetici veya halk tabakasından hiç kimseye ibadetleri konusunda müdahale edilmemesi gerektiği açıkça belirtilmiştir. Meselâ 1755 tarihinde Rum metropolitine verilen bir berat bunun açık örneklerindendir: "...ve papaz ve keşiş tâifesinden ba'zıları metropolitleri ma'rifetiyle zimmî tâifesinin hânelerine varub âyinlerini icra eyledikte ve kadîmden âyinleri üzere mâbeynlerinde nizâm ve intizâmılarına kudât ve nüvvâb ve mütesellimler ve voyvodalar ve mütevelliler ve subaşılar ve sâir ehl-i örf tâifesi taraflarından muhâlefet olunmaya..."

Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerinde olduğu gibi Bursa'da da gayrimüslim mektepleri vardı. Tanzimat'tan önceki okullar daha çok cemaatlara ait mabetlerin yanında açılmakta ve haham, metropolit gibi cemaatin yetkililerince

idare edilmekteydiler. Bu hususta tam bir hürriyete sahiptiler ve devletin koruması altındaydılar. Buralarda çocuklara temel dini bilgiler öğretilmekteydi.

XIX. yüzyılda ülke genelinde olduğu gibi Bursa'da da gayrimüslimler arasında okullaşma oranı artmıştır. Ayrıca bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan istifade eden yabancı ülkeler de misyonerlik ve benzeri amaçlarla okullar açmaya başlamışlardır.

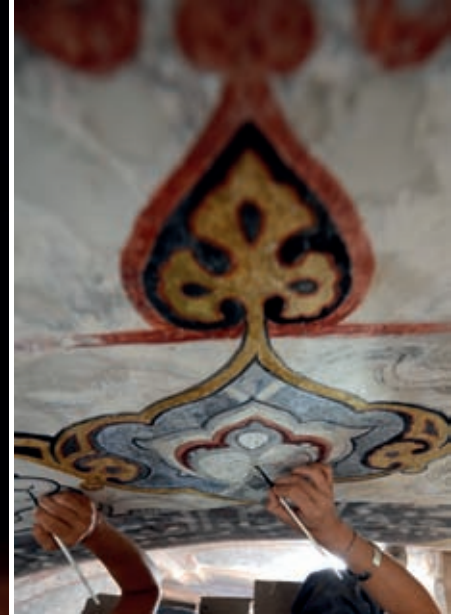
Bursa'daki Müslüman ve gayrimüslimler çoğunlukla iç içe yaşamaktaydılar. Aralarındaki ilişkiler, komşular arasındaki münasebetler nasıl olması gerekiyorsa öyleydi. Gündelik hayatta ihtiyaç duydukları şeyleri birbirlerinden alıyorlar, karşılıklı ziyaretlerde bulunuyorlar, iyi ve kötü günlerinde birbirlerinin yanında oluyorlar, birbirlerinden borç alıp-veriyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerinde olduğu gibi Bursa'daki gayrimüslimler de kanunlar karşısında Müslümanlarla eşit haklara sahiptiler. Aynı şehri paylaşan, komşuluk yapan, birbirlerinden mülk alıp-satan ve ortak ticarî faaliyetlerde bulunan insanların aralarında zaman zaman anlaşmazlıkların çıkması tabiidir. Bu durum Müslümanlarla gayrimüslimler arasında olabileceği gibi aynı dine mensup insanların kendi aralarında bile olması kaçınılmazdır. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında dava konusu olan anlaşmazlıklarda kadıların, ırk ve din ayrımı yapmadan, yürürlükte olan hukukun dışına çıkmadan, adalet prensipleri içerisinde hareket ettikleri ve hakkın hak sahibine teslim edilmesi anlayışı gereği birçok davada onların lehine karar verdikleri görülmektedir. Nitekim Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki davaların bir kısmında Gayrimüslimlerin mahkûm edildikleri gözlenirken diğer bir kısmında ise Müslümanların mahkûm edildikleri görülmektedir. Bursa tarihi için en önemli kaynak

olma özelliğine sahip olan şer'iyye sicilleri'nde şehirdeki gayrimüslimlerin gerek Müslümanlarla gerekse kendi aralarında olan münasebetlerini gösteren binlerce belge bulunmaktadır. Söz konusu kayıtlardan gayrimüslimlerin, Bursa'nın sosyo-ekonomik hayatının her alanında aktif şekilde yer aldıkları, Müslümanlarla birlikte aynı mahalleleri paylaştıkları, karşılıklı ziyaret, şahitlik, vekillik ve kefillik gibi komşuluk ilişkilerinde bulundukları, mülk alım satımı, borç alıp-verme gibi her türlü ticarî ve ekonomik faaliyetin içinde yer aldıkları görülmektedir. Nitekim Müslümanlarla gayrimüslimler arasında meydana gelip mahkemeye intikal eden davalarda Müslüman şahitlerin, Müslüman davacı ya da davalı aleyhinde, gayrimüslimin ise lehinde şahitlik ettikleri veya gayrimüslimlerin kendi dindashları olan davacı ya da davalı aleyhinde, Müslümanın ise lehinde şahitlik ettiklerini gösteren yüzlerce belge bulunmaktadır. Ticaret, borç alma, mülk alım satımı ve işlediği bir suç sebebiyle ceza almaktan kurtulmak gibi kefil gerektirecek hususlarda Müslümanlar, gayrimüslimlere kefil, aynı şekilde gerek mahkemelerde gerekse mahkeme dışında gerçekleşen ve vekillik gerektiren uygulamalarda da yine Müslümanlar gayrimüslimlere vekil olmuşlardır.

Günümüzde dahi dünyanın pek çok yerinde farklı etnik grup ve din mensupları arasında çıkan anlaşmazlıklar, kendinden olmayanlara karşı gerek halk gerekse yönetimler eliyle yapılan haksız uygulamaların ne kadar yaygın olduğu herkesin malumudur. Buna karşın asırlar öncesi Osmanlı uygulamasına baktığımızda günümüz dünyasındaki anlayışlardan çok daha ileri seviyede olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu anlayışın tatbik edildiği en önemli merkezlerden birisi de Bursa'dır. Zira Bursa'da günümüz modern toplumlarında dahi başarılabilen beraberce yaşama becerisi, en üst seviyede, adeta bir sanat haline getirilerek uygulanmıştır.

MURADIYE NAKIŞ GİBİ İŞLENİYOR

Osmanlı'yı kuran Bursa'nın en önemli manevi odak noktalarından biri olan Muradiye'de sürdürülen restorasyon çalışmaları büyük bir titizlikle sürdürülüyor. Restorasyon sırasında ortaya çıkarılan, Barok desenlerle kapatılmış kubbe ve cepheler tümüyle elden geçirildi. Osmanlı motifleri üzerine kaplanmış sıvalar büyük bir özenle kaldırılıyor. Altından çıkan yüzeyler önce dolgu işlemiyle dolduruluyor, ardından organik kök boya ile kaybolmuş desenler tamamlanıyor.

Restorasyon çalışmalarının en yoğun ilerlediği türbelerden biri II. Murad

Türbesi. Burada yapıyı koruma altına almak amacıyla temel duvarı bitim hizasında drenaj çalışmaları tamamlandı. Tüm dış cephe derzleri sökülerek çimento sıvalardan arıtıldı, sonrasında açığa çıkan statik anlamda problem olan çatlakların dikişleri tamamlanarak tüm dış cephe derzleri yapıldı ve duvar yüzeylerinin temizliği tamamlandı. İç mekanda iskele kurulduktan sonra mekana ait nitelikli avize koruma altına alındı. İç duvarların tamamında kalemişi araştırmaları için itinalı badana raspa çalışmaları tamamlandı.

Şehzade Mahmut türbesinde de dış

cepheler temizlendi, çimento derzlerden arındırıldı, özgün yapım tekniğine uygun bir şekilde derzleri tamamlanıp, cephe temizlikleri yapıldı. Dış hava koşullarından etkilenmesini önlemek amacıyla kurşun örtüsü yenilendi, yapının temel duvarlarında drenajı yapıldı. Giriş kısmında bulunan ahşap saçakta temizlik işlemleri tamamlandı. Yapıya ait ahşap pencere kanatlarının konservasyonuna başlandı. İç kısımda tüm yüzeylerde itinalı badana raspa yapıldıktan sonra erken döneme ait bezeme tespit edilen noktalarda alınan kararlar doğrultusunda sıva raspa ve temizlik işlemleri tamamlanarak kubbe ve alt kısımlarda

1850'li yıllarda Barok üslupla kapatılan kubbenin henüz sıvaları kaldırılmamış hali.

15. yüzyıla ait desenler ortaya çıkarıldı. Mikro enjeksiyon ve dolgu yöntemleriyle bu desenler sağlamlaştırılıyor.

Restorasyon kapsamında Şehzade Mustafa Türbesi'nin de dış cepheleri temizlendi, çimento derzlerden arındırıldı, özgün yapım tekniğine uygun bir şekilde derzleri tamamlanıp, cephe temizlikleri yapıldı. Dış hava koşullarından etkilenmesini önlemek amacıyla kurşun örtüsü izabe edilip yenilendi, yapının temel duvarlarında drenajı yapıldı. İç kısımda tüm yüzeylerde itinalı badana raspaşı ile çini yüzeylerdeki temizlik işlemlerine devam ediliyor.

Şirin Hatun Türbesi'nde dış cepheleri temizlendi, çimento derzlerden arındırıldı, özgün yapım tekniğine uygun bir şekilde derzleri tamamlanıp, cephe temizlikleri yapıldı. Dış hava

koşullarından etkilenmesini önlemek amacıyla kurşun örtüsü izabe edilip yenilendi, yapının temel duvarlarında drenajı yapıldı. Yapıya ait ahşap pencere kanatları konservasyonuna başlandı. İç kısımda tüm yüzeylerde itinalı badana raspaşı yapıldıktan sonra erken döneme ait bezeme tespit edilen noktalarda alınan kararlar doğrultusunda sıva raspaşı ve temizlik işlemleri tamamlanarak Kubbede ve alt kısımlarda 15. yüzyıla ait desenler ortaya çıkarıldı.

Muradiye'deki restorasyon çalışmalarının en yoğun sürdüğü türbelerden biri de Gülrüh Hatun Türbesi. Yapının dış cepheleri temizlendi, çimento derzlerden arındırıldı, özgün yapım tekniğine uygun bir şekilde derzleri tamamlanıp, cephe temizlikleri yapıldı. Dış hava koşullarından etkilenmesini önlemek amacıyla kurşun örtüsü izabe edilip

yenilendi, yapının temel duvarlarında drenajı yapıldı. Yapıya ait ahşap pencere kanatları konservasyonuna başlandı. İç kısımda tüm yüzeylerde itinalı badana raspaşı yapıldıktan sonra erken döneme ait bezeme tespit edilen noktalarda alınan kararlar doğrultusunda sıva raspaşı ve temizlik işlemleri tamamlanarak kubbede ve alt kısımlarda 15. yüzyıla ait desenler ortaya çıkarıldı. Bu desenler üzerinde gerekli kalem işi ihya çalışmaları tamamlandı. Kalem işi bezemelerin eksik kalan kısımlarında desen uygulaması tamamlandı, renklendirme aşamasına geçildi.

Restorasyon kapsamında; Mükrime Hatun, Gülşah Hatun, Gülbahar Hatun, Huma Hatun, Şehzade Ahmet ve Cem Sultan Türbeleri ile Saraylılar türbesi de elden geçiriliyor.

“Dedi Cem bu şi’ri Sultan Bayezidın yadına

(Dedi Cem bu şiiri Sultan Bayezit için)

Anıcak ol meclisi akan gözünden kandır

(Anınca o meclisi gözünden akan kandır)

Cem Sultan

HEMAN NASİB-İ CEM AHIR DUA İMİŞ İY DOST

Cem’in nasibi sonunda dua imiş ey dost

Sultan Bayezid’in kardeşi Cem konusunda, ihtiyat kadar dikkati ve endişeyi de içeren özel bir politikası vardı. Kişisel hususiyetlerinden çok, dönemin koşullarından beslenen bu politikayı Cem’in Rodos’a kaçtığını öğrendiği andan başlayarak Muradiye’de tazimle toprağa verildiği güne kadar sabır ve kararlılıkla sürdürdüğünü söylemek gerekir. Bunu da, Bursalı Veliiüddinoğlu Ahmet Paşa gibi özel olarak görevlendirdiği, yeteneklerine ve sadakatlerine tam güven duyduğu kişiler aracılığıyla yürüttü.

Hacı TONAK

Cem Sultan’ın, Fatih Sultan Mehmet’in üzerine titrediği şehzadesi olduğunda birleşiyor: On yaşında sancağa çıktı. Zamanının mümkün olan en iyi eğitimini aldı. On sekiz yaşında, Osmanlı için hep sorunlu olan sancakta, Konya’daydı. Orada olduğu yıllar içinde Karamanoğlu’nun il’inde ne ayaklanan oldu, ne kervan vurup asi gelen! İyi şair, iyi asker, iyi yönetici ve silahşordu: Mızrak savurmada, yay gerip ok salmada, Osmanlı palasını sağ ve sol eliyle aynı maharetle kullanmada üstüne yoktu. En çok da, demir halkalar eklenerek özellikle ağırlaştırılmış gürzüyle ünlüydü.

Karaman ilinin özgürlük tutkunu Türkmen boyları şahsında sağlam bir idarecinin, merhametli bir sultanın vasıflarını

görmekteydi. Yöre için önem taşıyan bir özellik daha: Şanı tüm memleketlere yayılmış güreşçiydi. Yalnızca eğitilmiş bedeninin ve kaslarının gücüyle değil, tekniği, oyun kurma ve uygulamadaki sporcu zekasıyla da zamanının nice pehlivanını yıldırmaştı; karşısına çıkmayı göze alacak rakip kolayından bulunamıyordu. Sarayda, yalnızca babasının değil iyiden iyiye bir alim olan veziriazam Rum Mehmet Paşa’nın, yalnız döneminin değil Osmanlı tarihinin en maharetli komutanlarından kaptanıderya Gedik Ahmet’in, uçlardaki beylerin ve beylerbeylerinin de gözdesiydi. Sultan Mehmet için bir gün olur da hak vaki olursa tahta kimin geçeceği ne zaman bu çevre içinde usullacık konuşulacak olsa yanıt hiç değişmiyordu: Elbette Cem Sultan! Ama büyük şehzade Bayezid, bu öngörüye boşa çıkartıp babasının yerine Osmanlı tahtının sahibi olacaktı.

Tarihte, neden öyle değil de böyle olduğu hep karşımıza çıkan sorudur. Cem Sultan, kişisel özellikleri bir tarafa, babasının çevresi tarafından bunca tutulmasına karşılık ağabeyi karşısında neden kaybetti? Fatih Sultan Mehmet, yerine geçecek şehzadeyi neden tartışmaya yer vermeyecek şekilde önceden belirlemedi ya da belirleyemedi?

Cem Sultan, ne oldu da Anadolu’da, Suriye’de ve Mısır’da bağlaşıklarını bırakıp Rodos’ta Sen Jean tarikatına sığınmayı kabullendi? Meslekten tarihçi değilsek bu soruların yanıtları kimimize göre olgularda, kimimize göre rastlantılarda aranmalıdır...

Olayların gelişimini iç bağlantıları ve farklı yönleriyle anlamaya çalışanların, “olgu” ve “kanıt” diye ileri sürülenlerden kuşkuya düşmemeleri beklenemez. O kadar ki Fatih Sultan Mehmet’in

Gebze'de veya Maltepe'de ölümüyle sonuçlanan amacı kapalı son seferine oğlu Bayezid'i ortadan kaldırmak için çıktığı ve onun adamları tarafından ilk molasında zehirlendiği varsayımı, zamanın tarihçisinden günümüze kalanlardan daha az veya daha çok "doğru" görünmez. "Rastlantıya" gelince, o da muğlaklığı içinde olsun "tatmin edici" diyememek bile, yatıştırıcı olmaktan hayli uzaktır. Zaten "rastlantı" dediğimiz, nedenselliğin karmaşık işleyişini bilemeyişimizden başka neyin açıklaması olabilir ki? Hiçbir şeyin!..

Niçin kıydı bana hekimler?

Sultan Bayezid ile Cem Sultan arasındaki taht mücadelesinin hikayesinden önce, Aşıkpaşazade'nin Fatih Sultan Mehmet'in beklenmedik ölümü ile ilgili söylediklerine bakalım: "Sultan Mehmed Han Gazi'nin vefatına sebep ayağındaki zahmetti. Doktorlar tedavisinde aciz kaldılar. Sonunda toplandılar, görüş birliğiyle ayağından kan aldılar. Zahmet daha da arttı. Acısını hafifletmek için şerbet verdiler. Allah'ın rahmetine vardı." Ne var ki şunları da eklemekten geri durmaz: "Tabipler şerbeti verdi han'a/O han içti şerbeti kana kana//Ciğerini doğradı şerbet o han'ın/İçince inetti yana yana//Dedi niçin kıydı bana hekimler/ Boyadılar ciğerimi kana"... Pekiyi, hekimler niçin kıymıştı Sultan'a?

Fatih Sultan Mehmet söz konusu olduğuna göre, tahtın iki varisinin gizli açık çekişmesinden başka birçok sebebi olabilir bunun. Edirne'de iki kez babasının yerini almış, iki kez uzaklaştırılmıştı. Bey ailelerinin nüfuzu ve etkinliğinde görüyordu bunun nedenini. İstanbul'un fethinin ardından veziriazam Candarlı Halil Paşa'yı Yedikule zindanına hapsedti. Ordu ve halk kutlamalarla meşguldü; Halil Paşa'nın tutuklanması, ardından Edirne'ye gönderilip Bizans'tan rüşvet aldığına dair söylentiler arasında idam edilmesi çok fazla dikkat çekmedi. Osmanlı tarihinde ilk kez bir veziriazam idam ediliyordu oysa ve o veziriazam sıradan bir kul değil

kurucu ailelerden birinin başıydı. Candarlı ailesinin yaşadıkları ve sonrasındaki uygulamalar öteki bey ailelerini İstanbul'a fazla karışmadan uçlarda işlerine bakmak zorunda bıraktı. Artık, birbirinin yerini daha sıklıkla ele geçiren veziriazamlar güçlü ailelerin desteğine sahip beyler değil, gerçek iktidarın sahipleri de olsalar Sultan'ın yetenekleri ile gözünü dolduran köleleriydi. Padişahın vurucu gücü yeniçerilerin durumu belki en düşündürücüyüdü. Fatih'in, tahtın biricik varisi olmasına karşılık cülus bahşişi vermeye mecbur bırakılması unutulacak gibi değildi. Karşı önlemlerini almakta doğal olarak gecikmedi. Açık homurtulara aldırmandan yöneticilerinin bir kısmını tasfiye etti, kışkalarına çeki düzen verdi ve Candarlıların tasfiyesiyle de ocağın, bu aile olan geleneksel bağını ortadan kaldırdı.

İstanbul'u yeniden yapılandırırken gösterdiği kararlılık da pek çok şikayetin ve sızlanmanın nedeniydi. Müslüman ahalinin muhalefetine karşılık şehrin Rum halkına eski mülklerini iade etti; ayrıca bunların zenaatkar ve elinden iş gelen takımına iş sağladı. Türk ve Müslüman ahaliye zorunlu göç uyguladı, bir kısmını da fethedilen topraklara yerleştirdi.

Bunların yanında, İstanbul'da yerleşmiş bir patrikliğin başkanlığında Ortodoksları merkezi bir örgütlenmeye kavuşturdu. Rum ahali için bunu, İstanbul'u fetheder etmez; Ermeniler için 1461 yılında Yuvakim'i patrik atayarak yaptı. Devlet boyutunda tutarlı bir sistem kurmanın kararlılığını ifade eden bu uygulamaları gerçek o ki, Müslüman toplum bakımından iyi karşılanan, iyi anlaşılan işlerden olmadı.

Ünlü Kanunname'si için de aynı şey söylenmelidir. Ceza hukukuna, mali rejime, tımar sahiplerinin yükümlülüklerine, uyrukların statüsüne vb., ayrılan bu derleme II. Mehmet'in saltanatı süresince yayımladığı kanunların yanı sıra, öncesindeki düzenlemelerden

ve fethedilen ülkelerdeki kanunlardan da yararlanmaktaydı. Bu kanunname ile de kendisinden sonra tahta çıkacakları, tahtın öteki varislerini ortadan kaldırma yetkisi ile donatıyordu. Yüzyıllardır süren bir ayıplama ve kınama konusu olmasına karşılık Fatih'in bu yasa ile yaptığı, gerçekte o güne değin uygulanmakta olana meşruiyet kazandırmaktan ibaretti.

Sorunsuz olmayan bütün bu işlerinin içinde savaşı ve fethi asıl görmesine bağlı olarak aldığı tedbirleri de hatırlamak gerekir. Ordularının savaşma yeteneğinden endişeleniyor değildi, ama başkentin çok uzağında girilen seferler için bu, işin yalnızca yarısıydı. Diğer yarısını sağlama almak üzere, bir enflasyon politikası uygulamaya girişti. Darphane, yeni basılan paraların maden değerini düzenli olarak düşürdü. İmparatorluk halkına da, ellerindeki eski paraları yenileriyle değiştirme yükümlülüğü getirdi.

Önemli siyasi sonuçları olan bir başka iktisadi önlem de, çok tepki gören bir tür toprak reformu oldu. Babıali'nin gelirini arttırmayı amaçlayan bu uygulamada kişilerin elindeki özel topraklar ile vakıflara ait mülklere el kondu ve bunlar tımar sahipleri arasında yeniden bölüştürüldü. Hayli pervasızca ve kimi durumda da sertlikle uygulanan bu iktisadi önlemlerden özellikle ikincisi, tarikatların ve dervişlerin gücünü zayıflatan sonuçlar verdi ve bu kesimlerde büyük hoşnutsuzluk yarattı.

Fatih Sultan Mehmet, 4 Mayıs 1481 günü öldüğünde içerde ve dışarıda çok sayıda düşmanı vardı; üstelik iki padişah namzedi kıyasıya bir yarış içindeydi yerini almak için. Bu yüzden ölümünde, eğer bir suikast söz konusu ise bunu kuşkusuz sayılan tüm bu etkenlerle birlikte düşünmek gerekir.

Öyle veya böyle: geriye daha güçlü, daha geniş ve daha iyi örgütlenmiş bir devlet bırakıyordu; ancak yorgun bir ordu, sıkılıp suyu çıkarılmış hoşnutsuz bir halk ve şiddetle bölünmüş bir saray çevresi

Cem'in zehirlenmesine kanıt olarak II. Bayezid'in, Papa Borgia'ya yazdığı mektup gösterilir. Sultan Bayezid bu mektubunda, "Papa hazretleri onu (Cem Sultan'ı) bu yıllanmış çileden (Kafirlerin arasında yaşamak çilesinden) kurtarıp daha iyi bir dünyaya geçmesini sağlayabilirler" demek ve naaşını getireceklere elden üçyüz bin duka verileceğini vaat etmekteydi.

de gerçektir. Cem Sultan'ın kaybetmesi, Bayezid'in kazanması tam olarak bu nedenlerle ilişkilidir.

Bayezid iktidara hazır

Dört Mayıs 1481 günü büyük şehzade Bayezid Amasya'da, küçük şehzade Cem Konya'daydı. Veziriazam Mehmet Paşa, Sultan'ın ölümünü ordudan ve halktan gizledi ve iki şehzadeye durumu açıklayan birer mektupla ulaklar gönderdi. Bu arada Yeniçerileri Anadolu yakasında bırakmış ve Avrupa yakasına geçişlerini engellemek için bütün deniz araçlarına el koymuştu. Şehzade Bayezid'in damadı Sinan Paşa Anadolu Beylerbeyi idi; Cem için yola çıkan ulakları İshak Paşa'dan haber alıp Bursa'da yakalattı ve başlarını vurdurttu. İshak Paşa Yeniçeriler üzerinde egemendi ve ikinci vezirdi. Padişah'ın uygulamalarından veziriazamı sorumlu tutuyor, ayağını kaydırmak için fırsat kolluyordu. Şehzade Bayezid, ayrıca tarikatların (özellikle Halvetiler) ve dergahın desteğine sahipti; Amasya'daki sarayı ne zamandır babasının politikalarından hoşnut olmayan bütün kesimlerin ittifak merkeziydi.

Cem, kamuoyunun belli kesimlerinde cana yakın, babası gibi cesur ve aynı zamanda alim ve şair görülüyordu. Ancak düzenli orduya ve güçlü dayanaklara sahip ağabeyinin iyiden iyiye yekpareleşmiş güçleri karşısında onun dayanağı, yeniçerilerin ve halkın dış gıcırdattığı bir veziriazam ile

ordu diye merkezi iktidara iyi gözle bakmayan yerel yeniçerilerle, bu konuda onlardan geri kalmayan üstelik savaş disipliniyle başları hoş olmayan Türkmen aşiretlerinin dağınık kuvvetleri vardı. Cem'in, çok önemseydiği bir dayanağı da bu sıralar İtalya seferinden dönmekte olan Kefalonya ve Otranto fatihi Gedik Ahmet Paşa'ydı. Ne var ki iyi bir kurmay olan Paşa, o aşamada Bayezid'e karşı koymanın Cem'i tahta geçirmeye yetmeyebileceğini açıkça görebiliyordu.

Cem, ordusunu ve taraftarlarını toplayıp menzil menzil büyütmeyi de başararak Bursa'ya doğru ilerlerken, Yeniçeriler ayaklanıp Gebze ile Maltepe arasındaki kızaklarda ne kadar deniz aracı varsa el koyup İstanbul'a geçmiş, karşılarına kim çıkarsa kılıçtan geçirip veziriazam Rum Mehmet Paşa'yı da öldürmüşlerdi. İshak Paşa, Yeniçerileri durdurmanın yolunu Bayezid'in saraydaki rehin oğlu Korkut'u 4 Mayıs günü tahta geçirmekte buldu. Genç şehzade, babası İstanbul'a ulaşınca da değin ortalığı yatıştırmak için elinden geleni yaptı. Ardından 22 Mayıs'ta Bayezid yetişip duruma el koydu, Yeniçerilerin desteğini çok yüksek cülus bahışı ile pekiştirdi. Orduyu yeniden düzene soktu ve ola ki kardeşi engelleri aşip gelirse diye İstanbul çevresinde güçlü savunma hatları kurdu.

Bursa Cem'den yana tutum alıyor

Sultan Cem, bu arada Bursa'ya ulaşmıştı. Ağabeyinin, kenti ele geçirip Cem'e karşı korusun diye gönderdiği Ayas Paşa

ile iki bin yeniçerisi Bursa kapılarında beklemekteydi. Cem'in, Nasuh Gedik Paşa komutasındaki öncü kuvvetleri de gelip Atıcılar'da karargah kurmuştu. Bursa önlerindeki çatışmada Nasuh Gedik Paşa, Ayas Paşa'nın yeniçerilerini kılıçtan geçirdi; Ayas dahil aman dileyenleri esir alıp Yenişehir'e gönderdi. Bursa, Nasuh'un bu küçük zaferinden de etkilenerek kapılarını Cem'e açtı. O da, Ulucami'de adına hutbe okutarak ve darphanede sikke bastırarak Bursa'da sultanlığını ilan etti. Ne var ki yalnızca 18 gün sürecekti sultanlığı; Yenişehir önlerindeki savaşta Yakup başta olmak üzere bazı komutanlarının saf değiştirmesi ve durumu parlak görmeyen Karamanoğlu'nun meydanı terk etmesiyle kesin bir yenilgiye uğrayacak, Bursa'yı da sağlığında bir daha dönmek üzere ardında bırakacaktı.

Aşıkpaşazade, bu olaylar için şöyle yazıyor: "Sultan Cem'i, Karaman'ın alçak adamları kandırdılar. Sultan Cem'i alıp Bursa'ya gelmek için yola çıktılar. Sultan Bayezid'e durum bildirildi. İki bin yeniçeri gönderdi. Deniz tarafından vardılar. Mudanya'dan Bursa'ya ulaştılar. Cem de onlarla aynı zamanda ulaştı. Bursa halkı Sultan Bayezid'in kendisinin

de geleceğini umuyorlardı. Yeniçerilerin yalnız gelmesinden çekindiler. Zira yeniçeriler İstanbul'da kendi adlarına yakışmayacak şeyler yapmışlardı. Ayrıca Sultan Cem de kendi padişahlarının oğluydu. Onun için Cem tarafını tuttular. Ayrıca bundan önce yalancı münneçimlerin de bir yanlışı kanaatleri vardı. Babasından sonra padişahlık Cem'indir, derlerdi. (...)

Bu tarafta Sultan Bayezid Han, Sultan Cem'in üzerine varmak için büyük bir orduyla İstanbul'dan Anadolu'ya geçti. Yolda Selçuk Hatun gelip Bayezid'le buluştu. Dileğini söyledi ve cevabını aldı. (Bu cevap Cem'i Bursa'dan çıkartıp Yenişehir'e götürttü. Sultan Bayezid de Cem'in üzerine yürüdü. Karaman kargaları ve kuzgunları Sultan Bayezid'in şahinlerini görünce dağıldılar, kaçtılar. Cem de Sultan Bayezid'in gücüne dayanamayıp başını alıp kaçtı. Padişahın kulları yeniçeriler erişip bütün gelen azap askerlerini kırdılar. Cem'in ordusunda hayli torlak ve ışık dervişleri de vardı, onları da kırdılar ve "siz madem dervişsiniz, bu padişahzadeler arasında ne arıyorsunuz" dediler. Sultan Cem, Yenişehir'den Konya'ya altı günde vardı. Anasını ve bazı cariyelerini alıp oradan doğru Mekke tarafına gitti.

Bursalı Selçuk Hatun kimdir?

Aşıkpaşazade'nin sözünü ettiği Bursalı Selçuk Hatun, Sultan Mehmet Çelebi'nin Bursa'da pek çok güzel ve hayırlı işe imza atmış varlıklı, saygın, akılla şehire yol gösteren büyük kızından başkası değildir. İki şehzade arasında birinden birinin mahvına sebep olacak savaş kaçınılmaz görüldüğünde, bir orta yol bulma telaşıyla öne atılır. Önce Cem'le görüşür, onayını alır. Ardından bir kurul oluşturup Bayezid'e karşı çıkar. Büyük şehzade, elçileri geri çevirmek isterse de Selçuk Hatun direnir ve Cem'in önerisini açıklamadan oradan ayrılmayacağını bildirir. Bayezid, büyük halasını saygıyla ve nezaketle kabul eder. Ona, "İmparatorluğun lütfu paylaşamayacak bir gelin olduğu" yolundaki beylik sözü

yinelerse de, belki büyük halasının hatırına açık kapı bırakmadan da edemez: "Kardeşi, eğer Kudüs'e gidip orada sessizce yaşamayı kabul ederse, kendisine Karaman'ın tüm geliri tahsis edilecek, karısı ile çocuklarını da yanına alabilecektir!"

Cem, bu öneriyi kabul etmedi ve ertesi gün Yenişehir ovasında iki ordu karşılaştı. Düzenli, disiplinli ve üstün deneyimli Yeniçeriler ile Gedik Ahmet Paşa'nın kumandanlık yeteneği ve Astinoğlu Yakup'un ihaneti Bayezid'in hizmetinde idi; Cem yenildi, yaralı ve perişan, çok az sayıdaki adamıyla gece gündüz at sürerek Eskişehir üzerinden Konya'ya güçlüklerle ulaşabildi. Bu arada Bursa'nın, Cem'e destek vermesinin bedeli olarak yağmalanması söz konusuydu. Sultan Bayezid'in ordunun karşısına geçip; "Cesur muharibler! Bu şehri bana bağışlayasınız!" demesine karşılık askerler yağmaya icazet talep etmekte direndi, hatta ayaklandı. Hammer, "Her söz tesirsiz kaldı; her yeniçeriye bin akçe ihsanı suretiyle belde için fidye-i necat verilmedikçe intizamın iadesi kaabil olamadı" diye aktarır olayın sonunu. Selçuk Hatun'un Cem'in önerisinin şekillenmesinde etkisinin olduğu öne sürülürse de, bunu doğrulayacak herhangi bir vesika yoktur. Bilinen, Cem tarafından çok sayılıp sevildiği ve el üstünde tutulduğudur. Aynı saygıyı ve sevgiyi Bayezid'den de gördüğü ona yazdığı mektuplarından anlaşılır. Bir hanım sultandan günümüze kalmış ilk mektuplar olması bakımından da önemlidir Selçuk Hatun'un mektupları. Fatih Sultan Mehmet de, pek çok yararlı işine katkıda bulunmak için ona çiftlikler ve köyler temlik etmiştir. Sonsuzluk uykusunu Bursa'da, Yeşil Türbede babasının yanı başında uyur. Üzeri nakışlı sandukasında "15 Şevval 890 Pazartesi günü" vefat ettiği yazılıdır. Bursa ile Edirne'de adıyla anılan birer mahalle bulunmaktadır. Bursa'nın batı çıkışında Mihraplı adıyla bilinen köprü (günümüzde bir ayağına ait kalıntı görülebilmektedir), Selçuk Hatun'un

Bursa'daki ilk hayratıdır. Kayan semtinde Irgandı köprüsü yakınlarında yaptırdığı camisi, Hicri 854/Miladi 1450 tarihini taşımaktadır. Caminin 1483 tarihli vakfiyesinde Hacı Seyfeddin köprüsü yakınlarında olduğu, aynı yerdeki iki cepheli çeşmesinin de cami ile birlikte hizmet verdiği belirtilmektedir (Kazım Baykal, cami avlusunun batı dışında yan yana büyük kemerli iki çeşmeden söz ederek bunlardan birinin günümüze kalmadığını kaydeder).

Selçuk Hatun imareti ise İsabey Mahallesi'ndedir. Selçuk Hatun, bir sofa, büyük ve küçük birer oda, üç hücre, üç ahır, hela ve bir çeşmeden ibaret bu imareti evini vakfederek kurmuştur. İmaretin, büyük olasılıkla bir yangın sonucunda yok olduğu sanılmaktadır. Selçuk Hatun'un imareti, camisi, çeşmesi (olasılıkla bir de medresesi) için vakfettiği varlığı Bursa'dan Manyas'a kadar uzanan birçok köyü ve çiftliği, kent içinde boyahaneleri, kasap dükkanlarını, konutları ve bahçeleri ihtiva eden uzun bir liste oluşturmaktadır. Vakfiye İsfendiyoğlu İbrahim ile Mahmut Çelebi'den olma çocuklarının, torunlarının ve azatlı kölelerinin yoksulluk yaşamamasını da güvenceye almaktadır.

Cem'in ikinci kalkışması ve Bursalı diplomat Ahmet Paşa

Cem Sultan Mısır'da 4 ay süreyle ağırlandıktan sonra Mekke ve Medine'yi ziyaret ederek, hanedanın hac görevini yerine getiren ilk (ve tek) üyesi oldu. Kahire'ye döndüğünde Karamanoğlu Kasım Bey'in gönderdiği ulaklarla karşılaştı. Kasım Bey, talihini bir kere daha denemesini talep ediyor, Osmanlı'nın ülkesinde koşulların buna "pek müsait" olduğunu öne sürüyordu. Fatih Sultan Mehmet'in Yeniçeri ağalarından Ankara sancak beyi Mahmut veya Mehmet Bey (Trabzonlu Mahmud Beğ. Sadeddin), gibi çok sayıda bey ve tımar sahibinin aynı doğrultuda telkinleri söz konusuydu. Cem, durumu yakından anlamak üzere Halep'e geldi.

Fatih Sultan Mehmet'in Gebze'de ölümü, büyük oğlu Bayezid ile tarihçiler arasında veliaht seçtiği yönünde neredeyse görüş birliği bulunan küçük oğlu Sultan Cem arasında, Cem'in yurtdışında yaşamını yitirmesine değin süren amansız bir savaşın başlangıcı oldu. Cem'in yıllar sonra nakledilen kemikleri Muradiye'de Şehzade Mustafa için inşa edilmiş türbede defnedildi.

Kasım Bey, Mahmut Bey ve Osmanlı ordusundan (Gedik Ahmet Paşa'nın Karaman'a çekidüzen vermekle görevli kuvvetlerinden) firar etmiş çok sayıda komutan onu bekliyordu. Adana'da Kasım Bey ile Bayezid'e galip gelmesi halinde hizmetlerinin karşılığı olarak babası zamanında alınmış tüm topraklarını iade edeceğine dair bir anlaşma imzaladı.

Cem'in ordusu, başarılı bir takım çarpışmalar yürüttüyse de, Mahmut Bey'in Ankara'da öldürülmesi ve aşiret askerlerinin beklediği gibi hızlı bir zaferin ufukta görünmemesi nedeniyle dağılmaya başladı. Cem, önce Ereğli'ye, oradan da Taşeli'ne çekildi. Sultan Bayezit, elçiler gönderip Kudüs'e yerleşmesi konusundaki eski teklifini bir kez daha yineledi ve Cem'in Anadolu yakasını istemeye devam etmesi üzerine Hersek Ahmet Paşa'yı üzerine gönderdi.

Hammer, Sadeddin'e dayanarak Kasım Bey'in, Cem'e Osmanlı Avrupası'na geçmesini önerdiği, Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi'nin bu bölgedeki başarısını da örnek gösterdiğini aktarmaktadır. Öyle veya böyle; Cem, Süleyman adındaki elçisini (Hammer, bir Frenk olduğunu belirtmektedir bu elçinin) Rodos'a gönderip oraya kabulünü ve Avrupa'daki Osmanlı topraklarına geçişinde yardımcı olunmasını istedi. Sen Jean tarikatının büyük üstadı Pierre d'Aubusson başkanlığındaki bir kurul, Osmanlı imparatorluğu ile barışı bozmadan Cem'in kabul edilmesine ve

Taşeli sahilinden (Anamur) alınması için bir donanma gönderilmesine (bir Osmanlı baskını olasılığına karşı) karar verdi.

Tarikat her konuda son derece dikkatliydi. Örneğin, Cem'i almaya gelen tekneler, "Osmanlı makamlarından alınmış geçerli bir izin belgeleri olmadığı için" onu açıkta beklediler. Öyle anlaşıyor ki Balkanlar ve Rumeli'den gerçekleştirilecek bir çıkışın başarısına yalnız Kasım Bey değil, Cem Sultan da inanıyordu. Frenk Süleyman'ın şövalye tarikatına ilişkin kuşkularını ısrarla ifade etmesine karşılık üzerinde hiç etkili olmaması bununla açıklanabilir. Her ne kadar Hersek Ahmet Paşa'nın süvarileri kasabanın limana hakim tepelerinde görünmeye başlamışlarsa da, onları uzun süre oyalayabilecek gücü vardı. Ayrıca, Rodos'a ulaşmasından hemen sonra üstad-ı azam d'Aubusson'u adına görüşmeler yapmaya yetkili kılması, acelesinin nedeninin salt sıkıştırılmak olmadığını gösterebilir (Rodos'ta hepi topu 18 gün kalmıştı). Özellikle bu sonuncusunun, Sultan Cem'in elimizdeki portresine katıksız bir serüveninin gölgesini düşürdüğüne kuşku yok; ne var ki bağlaştığı ve dostu Kasım Bey'in vermesi olası bir takım güvencelerin (Rodosluların ticaretini engellemek, Mısır ve Macaristan nezdinde girişimlerde bulunmak, vb. gibi) bunda payı olmalı.

Cem, kıyıdaki bir tekneyle Rodos amiral gemisine geçtiğinde tarih, 1482 Ağustos'u'nun son gününü göstermekteydi

ve aynı gün, Tarikat'ın elçileri Gui Montarnauld ile Leonard Duprat Osmanlı sarayı ile barış anlaşmasının yenilenmesi için yola çıkıyordu. Gerçekte Cem'in durumu, öncesinde başlamış barış görüşmelerini kösteklemek yerine hızlandırıcı bir rol oynadı. O sırada Karaman'da bulunan Gedik Ahmet Paşa'nın emrindeki bir subaşı (Baçın Subaşı) veya benzer rütbelerdeki kişilerle yürütülen ve ilk sonuçların alındığı görüşmeler, Edirne ve İstanbul saraylarına uzanan bir diplomasi trafiğine doğru hızla gelişti. Bu ilk süreçte, Rodos elçileri (d'Aubusson bunları 'sıradan Rumlar' olarak tanımlıyor) Cem Sultan konusunda tamamen ketum davranıyor, çok zorlandıklarında bu konuda konuşmaya yetkili olmadıklarını söylemekle yetiniyordu. Karşılıklı ticareti, korsanlığa karşı kimi önlemleri ve esirlerin değişimini esaslara bağlayan genel hükümlerden başka Sultan Bayezid, doğrudan kendisinin müdahil olduğu Cem'e ilişkin anlaşmaya geliyordu sıra. Sultan Bayezid, başlarda bu iş için "sadık adamlarından" olduğu özenle vurgulanan Veliyüddinoğlu Bursalı Ahmet Paşa'yı görevlendirmişti. Bu tarihte Bursa Sancak Beyi olan Bursalı Ahmet Paşa Ege alt kıyısında gerçekleştirdiği çeşitli

görüşmelerden sonra 1482'nin Eylül ayının başlarında şu raporu gönderiyordu Padişah'a: Biraderinizi bir köke'ye bindirdiler ve gönderdiler. Nereye gittiğini bildirmiyorlar. Rodos elçisi şöyle dedi: Saray dışında bir yere bilgi vermeye izinli değilim... Burada sizin niyetleriniz konusunda konuşup tartışmanın mümkün olmadığını gördüm ve ona şöyle dedim: Bana sizinle müzakere etmemi emir buyurdular. Madem ki malumat vermek istemiyorsunuz, ben de çekiliyorum: Gidip bu meseleyi Saray'da halledin... Neticede bana bütün söyledikleri Cem'in kafir hükümdarın muhakeme sahasında bulunduğuydu. Bu şahsın iktidarının dışında bulunmuyor. Onu başka birine göndermemişler. Elçi, kendi lisanındaki bir yeminle bu doğrulamanın hakikate uygun olduğunu temin etti.

(...) Muhtemelen elçinin önce bizzat şövalyelerle alakalı bir mutabakata varması talep ediliyor (Rodos'ta). Maksadı, bundan sonra sizi biraderinizle bir mutabakata vardırarak..." Veliyüddinoğlu Bursalı Ahmet Paşa'yı merak etmemek imkansız! İsabetli gözlemleri çok geçmeden açık seçik doğrulanacak olan bu diplomat paşa kimdi; ve Cem'i adım adım akıbetine götürecek yoldaki ilk girişimleri başlatacak kadar Sultan Bayezid'in güvenine mazhar olması, dahası gizli bir işini buyurduğu bir sırdaşı yahut istihbaratçısı olması nasıl açıklanabilirdi?

Onun, Bursa ile ilgili herhangi bir Ahmet Paşa değil Esat Ağabey'in, Esat Uluumay'ın büyük sabır ve emekle kurup kotardığı günümüz Bursa Etnoğrafya Müzesi'nin bir güzel yerleştiği Ahmet Paşa Medresesi'nin eski ve ebedi mukimi ünlü şair Ahmet Paşa olduğuna şaşırılabilir; ama odur!

Muhatabı olan Rodoslular da, Paşa'nın kimliğini öğrendiklerinde şaşırılmışlar ve Sultan Bayezid tarafından onurlandırıldıklarını düşünmüşlerdi. Hakikaten sıradan Rodos elçileri için Osmanlı Padişahı'nın çok yakınındaki bir

devlet adamıyla yüz yüze görüşebilmek, hele görüşmenin uzaması için üstelemesine tanık olmak beklemedikleri bir durumdu ve böylesi hiç şüphesiz onlara büyük onur kazandırıyordu. Ne var ki Paşa da, Gedik Ahmet'in görevlendirdiği komutanlardan farklı olarak Padişah'a karşı sorumluydu ve bu elçilerden Cem'in Rodos'tan ayrıldıktan sonraki yolculuğunun yönü ve amacı konusunda en sağlıklı bilgiyi edinmek zorundaydı.

Bayezid'in dikkatli politikası ve Cem Sultan'ın encamı

Ahmet Paşa'nın raporunda özetlediği belirsizliğin, bazı yönleriyle şövalyeler Montarnauld ile Duprat'ın İstanbul'a gelip veziriazam Gedik Ahmet Paşa ve ikinci vezir Mesih Paşa ile görüşmelerinden sonra da sürdüğü anlaşılıyor. O kadar ki sabırsızlanan ve veziriazamını tutumunda "uzlaşmaz" bulan Sultan Bayezid, onu geriye alıp kilit rolü Mesih Paşa'yı verecek, ayrıca Cem Sultan'la ilgili müzakerelerle de bizzat kendisi ilgilenecekti.

Sultan'ın, Cem konusunda aslında çoğu zaman vezirlerle ve divanla paylaşmak gereğini duymadığı, ihtiyat kadar dikkati ve endişeyi de içeren özel bir politikası vardır. Kişisel hususiyetlerinden çok, dönemin koşullarından beslenen bu politikayı Cem'in Rodos'a kaçtığını öğrendiği andan başlayarak Muradiye'de tazimle toprağa verildiği güne kadar sabır ve kararlılıkla sürdürdüğünü eklemek gerekir. Bunu da özel olarak görevlendirdiği, yeteneklerine ve sadakatlerine de tam olarak güven duyduğu kişiler aracılığıyla yürütmüştür: 1482'den itibaren Veliyüddin Ahmet Paşa ve sonrasında Paleologos hanedanından bir mühtedi Hüseyin Bey ve Hayreddin Bey ile, son olarak da 1490 yılında Mustafa Ağa ile...

Bursalı Veliyüddin Ahmet Paşa, durumun nezaketini yeterince anlamamış görünen büyük vezir Gedik Ahmet Paşa'nın Cem Sultan konusunda devre dışı kalmasını sağlamıştı. Hayreddin Bey,

anlaşmanın koşullarını d'Aubusson'a sunmak bahanesiyle, ama aslında Cem konusunda özel görüşmeler yapmak üzere Rodos'a gönderilmişti. Cem'in Fransa'da olduğundan emin olmak ve buradaki ilişkilerini gözlemleyebilmek için Palailogos hanedan soyundan Hüseyin Bey, iki kez görevlendirilmişti. Aynı Hüseyin Bey bu görevlerinin bir parçası olarak Limni adası merkez olmak üzere imparatorluğun ciddi gereksinim duyduğu bir istihbarat ağını örgütlemiş ve Cem'in Roma'ya gönderilmesi sonrasında da hem tarikat lideriyle görüşerek, hem de Mustafa Ağa'nın Papalık nezdinde Osmanlı elçisini olmasını sağlayarak önemli diplomatik hizmetlerde bulunmuştu.

Sultanın bu arada, çok sıra dışı bir örnek olarak 1484 yılında Osmanlı donanmasının Çanakkale boğazına inmesini savaş nedeni kabul edeceğini bildiren d'Aubusson'un özel elçisi Perpiano'ya, vezirlerini toplantıya çağırma gereğini duymadan, ama onların önünde bu koşulu kabul ettiğini bildirdiğini belirtelim. Çünkü zaten donanma için Karadeniz'de, Tuna deltasında biçtiği bir görev vardı ve Akdeniz'e göndermeyi hiç düşünmüyordu. Bütün bunlar, Sultan Bayezid'in, özellikle Sen Jean şövalye tarikatına sığınmasından sonra Cem Sultan'ın kendini tümüyle kaptırdığı anlaşılabilir serüveni yolun imparatorluğa en az zararlı savuşturulmasında gösterdiği yoğun çabayı özetlemektedir.

Sultan Cem'in Rodos'a ayak basmasından Napoli'de zehirlenerek öldüğü 1495 yılına kadar geçen 13 yıllık sürgün yaşamında nice sıkıntıyı göğüslemek zorunda kaldığı, birçok kez de öldürülmek istendiği biliniyor. Fatihin sevgili şehzadesinin, dünyanın doğusu ile batısını aynı ölçüde kendine çeken benzersiz trajedisi, tarihçiler kadar halkçı edebiyatın önemli önemsiz çok sayıdaki yazarının da bu konuya eğilmesine neden olmuş ve bu alanda çok sayıda kitap, araştırma ve inceleme yayımlanmıştır.

Cem Sultan yalnız iyi bir asker değil hem iyi bir şair, hem de şairlerin iyi bir koruyucusu olarak tanınıyordu. Balkan ve Rumeli’de halk şiirinin sözlü örneklerinin derlenmesini sağlayarak bu konuda da ne denli uzak görüşlü olduğunu ortaya koymuştu. Rodos’a gitmesi ile birlikte vatan toprağından kopsa da ölünceye değin şiir yazmayı sürdürmüştü.

Hammer, Cem’in ölümünü şöyle anlatır: İtalyanların rivayetine göre Şehzade’nin kullanmayı i’tiyad ettiği şekere beyaz bir toz karıştırmakla zehirlenmiştir. Borciya, kardinallerini bu suretle yolcu ettiği gibi kendisini de o toz ile zehirlenmiştir. Türk müverrihleri ise bilakis zehirli bir usturanın açtığı bir çizikten zehir telkih edildiğini zannederler. Cem’in berberini Mustafa namıyla isimlendirirler ki, Rum’dan dönme olup Papa tarafından satın alınmış ve bu adam o vakitten itibaren hareketini Bayezid’e takdir ettirerek, derece derece vezir-i azamlık mesnedine kadar çıkmıştır (...).

28 Şubat 1495 pazartesi akşamı Salı gecesi son nefesini verdi. Mabeyncileri Sinan ve Celal Beğler derhal cenazeyi yıkayıp dualar okudular; elim akibetine cidden esef eden Fransa Kralına na’sını baharat ile tahnit ettirerek defnettirdi. (...) Bayezid, Cem’in irtihali sırasında na’sının İslam toprağına defnedilmesi hakkında vasiyetini dindarca icra etti. Bir Türk sefareti Aragon Kralı Frederik’ten Şehzade’nin cenazesini istemeğe geldi; na’s Gelibolu’ya, oradan da –II. Murad’ın kabrine defnolunmak üzere- Bursa’ya nakledildi. Fatih Sultan Mehmet’in ikinci Şehzadesi Cem’in netice-i hali işte budur; otuz altı yaşında on üç sene esaretten sonra -el birliğiyle zevaline yeminli olan Türk ve Hristiyan siyasetinin, Dö Busson’un gösterdiği hıyanetin, VIII. Şarl’ın istila tasavvurlarının, VI. Aleksandr’ın para hırsının ve vahşetinin kurbanı olmak üzere- vefat etti. (...)

Cem’in üç oğluyla iki kızı vardı. Oğullarından Şehzade Abdullah ve kızlarından Ayşe Sultan, küçük yaşta öldüler. Büyük oğlu Oğuz Han babası sürgündeyken İstanbul’daydı ve 1483 Şubat’ında daha dokuz yaşındayken amcasının emriyle boğduruldu. Mısır’da yaşayan kızı Gevher Melike ise 1505’te İstanbul’da öldü. Cem’in hayatta kalan tek oğlu Murad, babasının Sen Jean tarikatının Fransa’daki topraklarında sürgünde iken Rodos’a yerleşti. Osmanlılar aleyhine harekete geçirilmek üzere Azerbaycan’dan Mısır’a ve Karamanoğlu’na kadar o kadar uğraşıldı ki, belki de salt bu sebepten, yani tahrikçilerine hiçbir umut vermemek için Müslümanlığı bırakıp Hristiyan oldu. Rodos’un 1522 yılında Türklerin eline geçmesinden sonra, 27 Aralık günü 48 yaşında iken boğduruldu. Bu acıklı hikayede son satırı belki de “Cem’in berberi Mustafa”ya ayırmak yerinde olur: Hammer, bu Mustafa’nın, sonradan büyük vezirlik makamına kadar yükselen ve oradan boynu vurularak indirilen Koca Mustafa Paşa olduğunu belirtir. Hammer Mütercimi, Ayvansaraylı Hüseyin Efendi’nin 1768 yılına kadar İstanbul’da yapılmış camiler ile bunların hikayesini anlattığı Hadikatü’l-Cevami’sinden İstanbul’da bir semt ile iki camiye adı verilmiş bu meşhur paşa hakkında şu bilgiyi aktarır: Efrenciyü’l-asıldır. Devr-i Bayezid’de saray gulamlarından iken baş tıraş etmekte mahareti olduğundan Şehzade Cem’in i’damına müteahhid olup ala-rivayetin kapucı-başı olduktan sonra “ruyini muydan ari iderek hey’et-i efrenci” üzere daramaya (Roma) gitdi

ve Şehzade’nin hizmetine girdi. Lisan-i Efrenc’e dahi vakıf idi. Az müddetde ser-terasiplik hizmetine nail olarak Şehzade’yi zehirli ustura ile tıraş etti. Müteakiben kaçıp İstanbul’a geldi İhbar-ı hal itdiği sırada Şehzade’nin vefatı haberi de Efrenc tarafından vasıl oldu. Sonra Rum-ili eyaletine, daha sonra vezir-i azamlığa tayin olundu. Cülus-i Selim Hani’de Şehzade Ahmed’i iltizam etmiş bulunduğu için cinayet-i sabıkası da buna munzam olarak Bursa’da i’dam olundu. Mezarı.....

Kaynaklar

- 1-Hammer (Baron Joseph Von Hammer Purgstall), Büyük Osmanlı Tarihi 3. Cilt
- 2-Ahmet Necdet. Bugünün diliyle Divan Şiiri Antolojisi
- 3-Halil İnalcık. Devlet-i ‘Aliyye I.cilt
- 4-Nicolas Vatin. Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar
- 5-Aşık Paşazade. Osmanoğulları’nın Tarihi
- 6-İlber Ortaylı. Üç Kıta Osmanlılar

FOTOĞRAFIN PEŞİNDE BİR ÖMÜR

Bursa, tarihinin her döneminde; yazar, sanatçı, edebiyatçı ve seyyahların yakın ilgi duyduğu bir kent oldu. Kente gelen her sanatçı veya gezgin, zamanı aşır yüzyıllar sonra bile okunduğunda, incelendiğinde zevk alınan, haz duyulan eserler bıraktı. Bir kısmı tarihin tozlu raflarında bekleyen, bir kısmı ise gün ışığına çıkarılmış, onlarca şiir, resim ve fotoğraftan yola çıkarak kentin geçmişine dair hayaller kurarız. Bugün bu hayallerimizi biraz daha zenginleştiren bir ismi daha ekledik Bursa belgeliğine; Mehmet Tevfik...

Yeğeni Gürol Duranberk'in anlattığına göre Mehmet Tevfik 1928 yılında askeri okula kaydolur. İlk zamanlarda Bursa Işıklar askeri lisesinde okumuş olması da muhtemeldir. 1930 yılında ise bir fotoğraf makinesine sahip olur. Nasıl mı? Anlatalım; Dedesi Beyazıt ders-ü-

am'larından Osman Efendi, 1921 yılında vefat ettiği zaman, o günkü kurallara göre (muhtemelen Şer'îye Vekaleti tarafından) yetimlere 50'er lira veriliyordu. Ancak bu parayı alabilmeleri için 18 yaşını doldurmaları gerekiyordu. İşte Mehmet Tevfik de 1930 yılında 18 yaşını doldurdu. Ancak zaman, pek çok şey gibi parayı da değersizleştirmişti. Tahakkuk ettirildiği zaman 50 altın lira olan bu para daha sonra kağıt para olmuş ve epeği değer kaybettiğinden ancak bir fotoğraf makinesi alabilecek bir değere düşmüştü. O da böyle yaptı. Kendine bir fotoğraf makinesi aldı ve çektiği resimleri sakladı. Sadece Bursa değil elbette; Eskişehir, Tokat, Ankara, az bir miktar İzmir, Giresun ve Ordu'ya dair fotoğraflar çekti ve sakladı.

Kitap dergi ve resimlerine çok düşkündü. Askerlik mesleği gereği çok yer dolaşmış

ve bu seyahatlerde eşyasının en büyük kısmını da kitap sandıkları oluşturmuştu. Mehmet Tevfik 1968 yılında İstanbul'da öldü ve ne yazık ki bu dokümanların çoğu kayboldu. Birkaç fotoğraf dışında.

Ailenin duyarlı fertlerinden Gürol Duranberk, aile resimlerini toplamak, derlemek ve kendi çocuklarına derli toplu bir şekilde bırakmak için kolları sıvadığında, başka şehirlerde işe yarayacağını düşündüğü bu fotoğrafları buldu. Bursa'ya dair olanları Bursa'ya, Eskişehir'e, Tokat'a ve diğer şehirlere dair olanları da o şehirlere gönderdi. Elimize ulaşan bu fotoğraflardan bir kısmını paylaşırken, Gürol Duranberk'e ve merhum Mehmet Tevfik'e şükranlarımızı sunuyoruz.

KAZIM BAYKAL:

“İNŞALLAH BİR GÜN BİRİLERİ ÇIKAR DA BU İŞLERİ YAPAR”

Ö. Erhan YILDIZALP

Musa Kazım Baykal hoca 1905 yılında Hoca Hasan Mahallesi'nde doğdu, iki yaşında iken babası İbrahim efendi vefat etti, annesi tarafından büyütüldü ve 1915 yılında Darülhilafe Medresesi'ne girdi. 1923 yılında mezun oldu, 1924 yılında Bursa Darülmualim Medresesi'nden ehliyetname aldı, aynı yıl İstanbul'a giderek Darulfünun'un İlahiyat Fakültesi'ne girdi. 1927 yılında da burasını bitirdi, aynı zamanda Darulfünun Felsefe Bölümü'ne ve Yüksek Muallim Mektebi'ne devam etti, buralarını da 1928 yılında bitirerek üç tane yüksek okul diploması sahibi oldu.

Kazım hoca çok sevdiği öğretmenlik mesleğine girdi ve ilk olarak 1929 yılında Kayseri Lisesi'ne, 1931 yılında Sivas Kız Muallim Mektebi'ne tayin oldu, aynı yıl askerlik görevine gitti ve bu görevini de 1933 yılında bitirdiğinde Niğde Ortaokulu öğretmenliği ve Maarif Müdürlüğü'ne, 1936 yılında Diyarbakır Lisesi'ne, 1942 yılında Kütahya Lisesi'ne ve 1945 yılında da Bursa Erkek Lisesi'ne tayin oldu.

Kazım Hoca'yı ilk defa 1955 yılında Molla Gürani Mahallesi, Güranlı Sokak'ta emekli öğretmen Hilmi Erözdem'in evinde tanıdım. Hilmi hoca Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun kurucularından olup en yaşlı kişi idi, pazar günleri öğle namazından sonra, yöneticiler ile anıt eserlere yakınlık gösterenleri evine çağırır, Bursa'nın tarihi, anıt eserleri hakkında görüşmeler yaparlardı, bu toplantılar bir yerde Kurum Yönetim Kurulu'nun toplantısı gibi olurdu, konuşulanlar deftere yazılırdı. Babam da Hilmi hocanın arkadaşı idi, kurumun kuruluşundan beri de toplantılara gidiyordu. 1955 yılı Mayıs ayında bir Pazar günü yapılan toplantıya beni de götürdü. Ben orada Kazım Hoca'yı, Naci Kurtul ve diğer kurucu yöneticileri tanıdım. Bu toplantılara 1957 yılı Mart ayına kadar her pazar günü devam ettim, askere gidişim nedeniyle bir daha gidemedim. 1971-1981 yıllarında Pınarbaşı'ndaki Osmangazi ve Bursa Akşam Orta Okulları Koruma Derneği'nin başkanlığını yapmakta idi, 1974 yılı Haziran ayında idi, okulun bahçesinde eski yıkık bir kubbealtı vardı, ne olduğu

bilinmiyordu, hocaya anlattım, orası Tekke-i Kalenderiye imiş. 'Restore edelim' dedim, 'para bul' kalanı bana ait dedi, çalışmaya başladık, üç ay araştırma kazıları sürdü, tekke büyük bir alana sahip imiş, biz de ancak kubbenin olduğu kısmı kurtardık ve okulun kütüphanesi yaptık.

Hoca ile evlerimiz aynı mahallede ve aynı sokakta olduğundan, bazı ben onun evine giderdim, bazen de o benim evime gelirdi, konuşmalarımız hep anıt eserler üzerinde olur ve ben onu hep dinledim, zaten bir soru sorsam en az üç tane cevap verirdi, samimiyet hep devam etti ve vefatına kadar ondan çok şeyler öğrendim.

Kazım hoca bir hatırasını anlatmıştı, Diyarbakır Lisesi'nde öğretmenlik görevinde iken talebelere ders olarak Diyarbakır Kalesi hakkında yazı yazmalarını söyler ve bir hafta süre tanır, o akşam evine gidince düşünmeye başlar "ey Kazım sen talebelere Diyarbakır kalesi hakkında yazı yazmalarını söyledin ama sen bu kale hakkında ne biliyorsun, talebeler yazılarını getirince nasıl not

vereceksin” diye düşünmeye başlar ve o gece düşünmekten uyuyamaz. Ertesi gün okula gider ve ders bitiminde kaleye gider, gezer, bilenlerden bilgi alır hepsini not eder, sonraki gün Kütüphaneye gider yine kale hakkında bilgi toplar. Talebeler yazılarını hazırlarken Kazım hoca da kendini hazırlar, bir hafta dolar, talebeler yazılarını verirler, hoca değerlendirir.

Kazım Hoca devamla “İşte Diyarbakır kalesi için edindiğim bilgiler benim tahsil hayatım kadar değerli oldu, o günlerden sonra bir anıt eser görünce daha fazla ilgilenmeye çalıştım, Allah ömür verir de Bursa’ya gittiğimde anıt eserlerin korunması için çalışacağım” dedim.

1945 yılında Bursa Erkek Lisesi’ne tayin olunca Bursa’yı sokak sokak gezen Kazım hoca “anıt eserlerin o harap halini görünce içim sızladı, ata yadigarı olan bu vakıf eserlerin tamamen yok olmasını önlemek için bir cemiyet kurulması gerektiğine karar verip hemen çevrede bu işlere meraklı kişilerle görüşmeler yaptım, Abdülkadir Keskin, Hilmi Erözdem, Hulusi Köymen, Ahmet Muhtar Aykut, Hüseyin Kocabaş, Rıza İlova, Necip Kartalkaya, Vecdi Kalyoncuoğlu ve Neşet Köseoğlu ile bir müteşebbis heyet kurup, Bursa Müzesini adres göstererek 11 Şubat 1946 tarihinde Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu’nun kurulmasına öncülük yaptım. Bu Kurum 11 Aralık 1947 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile –Menafii Umumiyye Hadim Cemiyet- vasfını kazandı” demektedir. 47 yıl süren kurum çalışmasından başka, Bursa Anıtları, Tarihte Bursa Yangınları, Bursa’da Ulu Cami, 2000 yıllık Bursa Belediyesi, Hikmet’i Teşri, Irgandı Köprüsü, Hizmet Albümü isimli kitapları, ayrıca Bursa Halkevi’nin neşrettiği Uludağ dergisinde, muhtelif gazetelerde makaleler yazarak edindiği bilgileri anlatmıştır.

Kazım hoca, Osmanlıcaya vukufiyeti ile yıllarca Bursa Müzesi’nde olan Kadı sicillerini okumuş, bir çok önemli bilgiler elde etmiş, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyonu Enstitüsü üyeliğine tayin edilmiş, burada verdiği konferanslarda yarının mimarlarına bilgilerini aktarma imkanı bulmuştu. Bursa Uludağ Üniversitesi tarafından kendisine –Bilim Doktoru- ünvanı verilmiş, Bursa Erkek Lisesi’ndeki talebelerinin isteği üzerine bu Lise’nin bahçesine daha sağlığında büstü konmuş, daha sonra da Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından Çakırhamam’ın yanındaki caddeye adı verilmiştir.

87 yıllık ömrünün 47 yılını Bursa’daki anıt eserlerin korunması ile geçiren hoca, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu olarak yapılan işler şöyledir: Yeni yapılan 3 tane cami, 2 tane altı havuz üstü mescid, 3 tane türbe, 2 tane cami kapısı. Restorasyonu yapılan 32 tane cami, 4 tane minare, 1 tane altı havuz üstü minare, 3 tane türbe, 5 tane medrese, 1 tane tekke, 2 tane han, 3 tane hamam, 4 tane çeşme. Tamir edilen 38 tane cami, 2 tane minare, 10 tane türbe, 3 tane mezar, 2 tane tekke, 1 tane yurt binası, 4 tane havuz ve çeşme. Ayrıca, 4 tane satın alınan yapı, 3 tane proje yaptırılması, 6 tane muhtelif işler, 6 tane yarım kalan işler.

Kazım hoca, toplantılarda sık sık şöyle derdi “bu yapılanlar, konuşulanlar havada kalmamalı, Kazım Hoca’da fani bir gün olacak ölecek, sizler bu işleri devam ettirmelisiniz, yapılanları yazmalısınız” derdi, işte bunun için de gücü yettiği kadar yazdı, Kurumun bazı genel kurullarında faaliyet raporunu broşür haline getirmiş, bu incecek olan broşürler aslında çok şey ifade eden bilgilerdir, yine basında yazdığı yazılarda görülen özellik, anıt eserlerin bilinmeyen yönlerinin açığa çıkarılmasıdır.

Broşürlerinin 1. sayısında şöyle demektedir “14.cü yüzyılın başından beri Bursamız, Türk-Osmanlı devlet ve medeniyetine merkezlik etmiş. İlk padişahlar, vezir, başvezir, emir, komutan, bilgin, nihayet servet sahibi zatlar sosyal hayatımıza hizmet uğrunda servetlerini bağışlamışlardır. Okumak isteyenlere okul ve medreseler, hastalara şifahaneler, camiler, ticaret yerleri (hanlar) muhtaçlara rahat yemek yeri imaretler yapmışlardır. Böylelikle şehrimizde tarihi, mimari değerli anıtlar vücuda gelmiş ve yaptırımlarla beraber yapan mimar ve mühendisler, hattat, nakkaş, çinici gibi sanatkarların adları ebedileştirilmiş oldu. Bir millet, atalarını anıtları ile anar ve tarihi değerini onunla tanıtır”

Ve her fani gibi Musa Kazım Baykal Hoca da vefat etti ve 27 Temmuz 1993 günü Emirsultan mezarlığına defnedildi, mekanı cennet, kabri nur dolsun.

Sonuç olarak; Kazım hoca anıt eserlerin korunması için çok çalıştı ama bazı işlerin yapılmasında çıkarılan zorluklarla nasıl mücadele ettiğini gördüm, başta Ördekli Hamamı ve Irgandı Köprüsü olmak üzere bir şey yapamamanın sıkıntısını çekiyordu “İnşallah bir gün birileri çıkar da bu işleri yapar” demişti. İşte bugün hocanın isteği yerine geldi, birileri çıktı o işleri yapıyor. Büyükşehir Belediyemiz ile ilçe belediyelerimizin anıt eserleri koruma çalışmalarının ne kadar önemli ve memnuniyet verici olduğunu ben bilirim.

Bir zamanlar adları bile unutilan yapılar bugün su yüzüne çıkıyor, ben de Allah’tan başarıların devamını diliyorum.

KAZIM BAYKAL İLE MUHTEŞEM BİR ÇALIŞMA: IRGANDI

Şaziye SEZGİNER

Sayın Kazım Baykal ile yollarımız 1998 yılında Irgandı Köprüsü'nde kesişti. Eski Eserleri Sevenler Kurumu Başkanı olarak belediyeye Irgandı Köprüsü'nü restore ettirmek istediklerini ve resmi işlemlerin başlatılmasını isteyen bir yazı idi. Zamanın Fen İşleri Müdürü Sn. Basri Sönmez iyi ki o dilekçeyi bana havale etmiş. Çalışmalarımıza başladığımızda onlarca kitap yazmış, heyecanlı, inatçı, araştırmacı, bir derya ile çalışma şansını yakaladım. Belki de bir kültür mirasına mimar olduğum halde dışarıdan değil içeriden en alttan bakmasını, araştırmayı, doğruya ulaşmayı Kazım Hoca'dan öğrendim. Irgandı'da çalışmalarımıza başladığımızda köprü içinde ve dışında araştırma yoklama hafriyatlarına başladık. Elektrik – su gibi altyapı borularının köprünün mimari öğelerini nasıl hunharca yarıp geçirildiğini gördük, üzüldük.

Daha birçok bilinmeyenleri bilindir kıldık.

Köprünün üstünde bir araştırma kazısı yapıldığı sırada Gökdere'nin içinde araçların sürüklendiği sel felaketi oldu. Köprüde koruma yapmıştık ama felaket büyüktü. Sabah fırlayıp Irgandı'ya gittim ki Sn. Kazım Baykal o yaşı ile benden önce gelmiş, burnunun üstünden yağmurlar süzülerek Irgandı Köprüsü'nün başında idi. Çok duygulandım. Sevgili hocam ile o kadar çok anım var ki son zamanları sağlığı bozulmuştu. Her gün evine gidiyor ve evinde çalışıyorduk. Çünkü bu arada Kazım Baykal Hoca Kadı Sicilleri'nden Irgandı ile ilgili bilgi ve belgeler buluyor, çevirisini yapıyor ve bunları kendi daktilosu ile yazıyor ve bana iletiyordu.

Her zaman bana Şaziye Hanım diye hitap ediyor. Sn. Teoman Özalp öğrencisi (Erkek Lisesi'nden) olduğu için gıyabında Teoman diyordu. Eşi hanımefendiye

de benim yanımda "Hacı Hanım" diye hitap ediyordu. Dünyanın her tarafını gezmiş, kültürlerini incelemiş, dar çerçeveye kendini kapatmamış, bir felsefeci, sosyolog, bilim adamı idi. Ünlü Fransız Prof. Albert Gabriel'e Bursa çalışmalarında rehberlik etmiş ve önsözde isim olarak girmiştir.

1975 yılında Bursa'da ilk defa Belediye Başkanı Sn. İsmet Tavgaç zamanında '2000 yıllık Bursa'nın Belediyesi' isimli kitabı ile Bursa ve Belediye ile sayısal verilerinde bulunduğu (şu zaman ki çalışma raporunda daha detaylı) kitap hazırlamıştır. Kazım Baykal ile en önemli ve anlamlı anım "Irgandı'yı bırakma, vasiyet olarak kabul edersen mutlu olurum" demişti. Irgandı Köprüsü'nü bu güne kadar bırakmadım. Ancak Kazım Baykal Hocam köprünün restore edilerek tamamlanmasını göremedi. Çok teşekkürler Sayın Hocam.

BULGARİSTAN'DA BURSA İZLERİ

Bugün Balkanların neresine gidilirse gidilsin Bursa ile teması olan insanlarla karşılaşsınız. Öte yandan Bursa'nın da hemen her mahallesinde Balkanlardan bir iz görmek mümkündür. Ancak son 70-80 yıllık süreçte birçok sebepten dolayı Balkanlarla irtibat kesildi. Ancak bugün Balkanlar adına güzel gelişmelerin yaşandığı bir dönem söz konusudur. Ülkemizden, özellikle Bursa'dan atılan adımlar, Türkiye ile Balkanlar arasında köprü olmuş, Balkanların bizim bir parçamız olduğunu hatırlatmıştır.

Balkanları, bütün değerleriyle birlikte ecdat yadigarı olarak gören Bursa Büyükşehir Belediyesi, bu bölgelerde yaşayan soydaşlarımızın geleneksel kültür özelliklerini yeniden yaşamalarına vesile olmaktadır. Atalarımızın kurdukları

cihan imparatorluğunun izlerini taşıyan Balkanların, sosyal, ekonomik ve fiziki ihtiyaçlarının yanında tarihi ve kültürel mirasını da yeniden gün ışığına çıkaran çalışmalara imza atmaktadır.

Bulgaristan'dan Kosova'ya, Makedonya'dan Bosna'ya kadar tespit edilen ve bölge insanının ihtiyaç duyduğu hizmetler, çözülmesi beklenen sorunlar gerek Büyükşehir Belediyesi'nce, gerekse Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde hayırsever işadamları tarafından giderilmektedir.

Balkanlara yapılan yatırımlara son olarak 4 önemli Osmanlı Camisi restorasyonu eklendi. Geçtiğimiz ay içinde Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde hayırsever işadamları

tarafından restore edilen Osmanlı dönemine ait Kırcaali'deki Yoğurtçular Köyü, Rudozen Bölgesi'ndeki Çepentsi, Varna'daki Sonave(Sandıklı Köyü) ve Sloveykova(Damlalık) camileri, törenle hizmete açıldı.

Bulgaristan Kırcaali şehrine bağlı Yoğurtçular Köyü Cami, Todor Jivkov döneminde isim değiştirmelerle başlayan Türk ve Müslüman topluluğunun ilk direnişi başlattığı nokta olması nedeniyle önem taşıyor. Buradaki direnişte Türkan adında bir bebek şehit edilmiştir. Bu olaydan sonra caminin de bulunduğu alanda her yıl anma törenleri düzenleniyor. Camilerin açılışı törenleri, Bursa ve Türkiye sevgisi ile birlikte dostluk ve kardeşliğin en güzel örneklerini de gözler önüne serdi.

KAYIHAN'DAN YÜKSELEN YILDIZ

Funda ATILLA

Mimar

Bursa, tarih boyunca gerek Osmanlı, gerekse öncesinde Kaplıca ve Hamamları ile ün yapmış bir şehirdir. Kaplıcaları ve hamamlarının çok fazla olması, Bursa'da "Hamam Kültürü" oluşmasına ve bu kültürün Osmanlı coğrafyasına yayılıp, günümüze kadar ulaşmasına olanak sağlamıştır. Nice seyyah ve araştırmacı, çalışmalarında Bursa'ya ve hamamlarına çokça yer vermiş; Bursa'yı su şehri olarak ifade etmiştir. Evliya Çelebi'nin "Vel Hasıl Bursa sudan ibarettir" deyimini bunu doğrular niteliktedir.

Kayhan Hamamı Bursa'da yer alan birçok

hamam içerisinde güzide bir örnektir. Kayhan Mahallesi, Bat Pazarı Mevkii'nde yer alan Hamam, 1439 yılından sonra, II. Murad devri devlet adamlarından Amasyalı Sadrazam Koca Mehmed Paşa tarafından aynı adı taşıyan camiine vakıf olarak inşa ettirilmiştir. Çifte hamam özelliğine sahip olan hamam, bulunduğu alanda Kayhan veya Dülgerler Hamamı adıyla da anılmaktadır.

Yapı mimari üslup özellikleri ile yapıldığı dönemin ihtişamının ve Osmanlı Devleti'nin yükselişinin adeta bir aynasıdır. 1766 tarihli bir belgede; toplumun yüksek tabakalarından kimseler için ayrılmış, dönemin gözde ve itibarlı bir hamamı olduğu ifade edilmektedir.

Yaklaşık bin 300 metrekare alana sahip hamam, 1727, 1763 ve 1870 yıllarında geçirdiği yangınlarda büyük hasar görmüştür. Hamama ait vakıf kayıtlarında, 1561 yılında kubbesi, döşemesi, iç sıvası ve kapılarının tamir edildiği ve ayrıca aynı tarihli vakıf kaydında hamamın kiraya verildiği belirtilmektedir. 1562, 1568 yıllarında da yapının kiraya verildiği, 1581 ve 1767 tarihlerinde de yeniden onarım gördüğü vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca yine vakıf kayıtlarından hamama batı yönünde bitişik ve günümüzde de mevcut olan dükkanların da hamamın vakfı olduğu belirtilmektedir. 1862 tarihli Suphi Bey haritasında yapı net olarak algılanmaktadır.

Tarihi Kayhan Hamamı'nın restorasyonunu, Büyükşehir Belediyesi'nin açtığı ihaleyi kazanan Öztimurlar İnşaat firması yaptı. Öztimurlar firması Bursa'da, Kayhan Hamamı gibi pek çok tarihi eserin restorasyonunu da gerçekleştirdi.

1862 yılı- Suphi Bey haritasında Kayhan Hamamı ve çevresi

1950'li yıllarda pek çok vakıf taşınmazının vakıf mülkiyetinden çıkarılıp özel mülkiyete geçmesi söz konusu olmuştur. Kayhan Hamamı da bu tarihlerde vakıf mülkiyetinden çıkarılarak özel mülkiyete geçmiştir. Hamam bu tarihten sonra, uzun bir süre kereste fabrikası ve konserve imalathanesi olarak faaliyet göstermiştir. Yapı bu işlevleri nedeniyle zaman içerisinde çok fazla müdahale görmüş ve tahribata uğramıştır. E. Hakkı AYVERDİ'nin Osmanlı Mimarisinde Çelebi II. Sultan Murad Devri Kitabında, Hamamın erkekler bölümü soğukluk kubbesinin ahşap bağdadi ile tamir edildiği, ikinci bir kasnak yapılarak kubbe üzerinin kiremitle örtüldüğü belirtilmektedir. Yapılan bu tamirat yapıdaki değişimlerin bir

göstergesidir. Dülgerler adını da hamamın kereste fabrikası olarak kullanıldığını dönemden almış olduğu düşünülmektedir. Ancak tüm müdahale ve tahribata rağmen Kayhan Hamamı özgün plan şemasını korumuştur.

Hamamın mimari özellikleri...

Hamamın erkekler bölümü soğukluğuna giriş büyük taç kapıdan sağlanmaktadır. Soğukluk bölümleri kubbesi Türk üçgenleri ve kasnakdaki nişler tuğla ile örülmüştür. Türk üçgenlerindeki nişlerin dış cepheye bakan bölümleri açılarak pencere olarak kullanılmıştır. Duvarlardaki kasnağa yakın bölümdeki büyük kemerler daha önce örneğini görülmemiş bir şekilde örülmüştür. Duvarların bazı bölümlerinde yalnız moloz taş bazı bölümlerde moloz taş ve derzlerde iri parçalar halinde tuğla,

bazı yerlerde ise moloz taş, yer yer tuğla ve derzlerde iri parçalar halinde tuğla kullanılmıştır. Soğukluk bölümlerinin ve kadınlar kısmının ılıklik bölümünde kasnaklarında restorasyon uygulaması esnasında kalem işleri de çıkmıştır.

Ilıklik ve sıcaklık mekanlarında kubbeler ve Türk üçgenleri tuğla ile örülmüştür. Tuğla aynı zamanda kapı kemerlerinde ve kapının yanlarında kullanılmıştır. Restorasyon sırasında, kubbelerin sıvaları kaldırıldıktan sonra fil gözleri ortaya çıkartılmıştır. Kubbelerdeki fenerler, harçlar, kiremitler kaldırılıp çatı temizlendikten sonra hamamın çatı yüzeyi ortaya çıkmıştır. Kubbelerin köşelerindeki kasnakların çoğu deformasyona uğramıştır. Orijinal kirpi saçak sadece kadınlar kısmının soğukluk bölümünde kalmıştır. Diğer bölümdeki kirpi saçaklar

tamamen deforme olmuştur. Kubbeler arasındaki kot farkları ortaya çıkmıştır. Tütekliklerin yerleri de belirlenmiştir. Işıklık fenerlerinin izleri bulunmuştur.

Batı cephesi: Cephe erkekler kısmının soğukluk cephesidir. Kubbenin kasnakları almalı olarak örülmüştür. Cephedeki dükkanlar kaldırıldıktan sonra hamamın duvarı ortaya çıkmıştır. Örgü sistemi tuğla ve taş örgü duvardır. Cepheden kubbelerin etrafındaki kasnaklar algılanır. Restorasyon projesi kapsamında, cephede bulunan, hamamın vakfiyesinde bahsi geçen ahşap dükkanlar orijinal malzeme ile yeniden ihya edilmiştir.

Güney cephesi: Cephe külhandan kesit alınarak yapılan cephe. Kubbelerin ve fil gözlerinin örgü sistemi olan tuğla örgüdür. Erkekler ve kadınlar kısmı duvarları almalıdır. Güneydoğu yönündeki özgün olmayıp, hamama sonradan ilave olan kısımlar kaldırılması ve kamulaştırılan parsellerdeki yapıların yıkımının gerçekleşmesi ile ve kadınlar Sıcaklık Bölümü'nün bu cephede de algısı artırılmıştır.

Doğu cephesi: Cepheden kadınlar kısmı ılık, sıcak halvetler, soğukluk kısmındaki algılanan duvarlar tuğla-taş örgü duvar sistemidir. Kubbe kasnakları almalı olarak yapılmıştır. Kuzeydoğu yönündeki dükkan ve bahçe duvarları kaldırılarak hamamın doğu yönünden algısı da artırılmıştır.

Kuzey cephesi: Cephe erkekler kısmının giriş cephesidir. Cephesindeki dükkanlardan dolayı hamam cephesinin yarıya yakın bölümü algılanır. Cephe boyunca 4 adet dükkan bulunur. Dükkan cepheleri özensizce yapılmıştır. Erkekler kısmı giriş cephesidir. İki kubbenin de tuğla örgü sistemi algılanmaktadır. Kubbe kasnağının örgü sistemi almalı duvardır. Cephenin duvarları tam olarak sıvalardan temizlenmediği için görünen kısımlardaki duvar örgü sistemi almalıdır. Erkekler kısmının kapısının yanları tuğla ile örülmüştür. Kuzey cephesindeki dükkanların kaldırılması ile hamamın algısına bilirliliği artmış ve vakfiyesi olduğu cami ile bütünleşmiştir.

Restorasyon süreci...

Yapının restorasyonuna yönelik çalışmalar, Osmangazi Belediyesi'nin 12 Haziran 2006'da kamulaştırma taleplerini Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na iletilmesi ile başlamıştır. Vakıf kökenli bir yapı olması sebebiyle Kayhan Hamamı'nın Vakıflar Bursa Bölge Müdürlüğü'ne kamulaştırma planları için bulunup bulunmadığını sorgulamıştır. Diğer yandan mülk sahiplerinin hukuki vekillerince hamam ilgili herhangi bir restorasyon düşünülmeyeceği ifade edilerek; Osmangazi Belediyesince restore et-yap işlet devret modeli ile belli bir süre için yapının kullanımını Osmangazi Belediyesi'ne verilebileceği belirtilmiştir. Söz konusu talebe istinaden, Kayhan Hamamı'nda proje çalışmalarının başlatılmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nce kiralama yapılmadan önce yapı, farklı işlevlerdeki kiracılar tarafından kullanılmakta idi. Mülk sahibi Özhamarat Ailesi hamamın restorasyonu için projeler hazırlatmaya başladığında söz konusu

dükkanların da tahliyesi sağlanmaya başlanmıştır. Bursa Büyükşehir Belediyesi Meclis Kararı ile mülk sahipleri ile ortak uygulamaların belirlenip uygulamalar yapılması amacıyla Büyükşehir Belediye Başkanı'na yetki verilerek; Tarihi Kültürel Miras Çalışmaları kapsamında, Bursa Büyükşehir Belediyesince ihyasının sağlanması amacıyla, restorasyon bedelinin yanında çok cüzi bir kira bedeli belirlenerek kiralanmıştır. Kiralama sonrasında, uygulama ihalesi yapılarak, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun onaylı restorasyon projesine göre uygulama çalışmalarına başlanmıştır. Çalışmaya öncelikli olarak yapının özgün niteliğini ortaya çıkarmak ve taşıdığı tüm değerlerini koruyarak varlığını sürdürmesini sağlamak amacı ile başlanmıştır. Bu süreçte, restorasyon ilkeleri doğrultusunda, yapının verdiği her veri göz ardı edilmeksizin değerlendirilmiştir.

Uygulamalar devam ederken yapıdan çıkan bahsi geçen veriler doğrultusunda ve Sosyal ve kültürel amaçlı işlevine uygun şekilde, rölöve güncellemesi

hazırlanmış, restitüsyon revizyon ve restorasyon tadilat projeleri hazırlanarak koruma kurulunca onaylatılmıştır. Tipik hamam plan şemalarında bulunmayan, hamamın doğu yönündeki mevcut kubbeli bölümler yapılan raspa çalışması sonrası eklenti olduğu ortaya çıkmış ve bu bölümler rijitliğini de kaybettiği ve özgün olmadığı için ilk onaylı projede bulunmasına rağmen restitüsyon revizyon ve restorasyon tadilat projelerinde kaldırılmıştır. Ayrıca kubbe üzerindeki özgün olmayan dolgu ve fenerler de kaldırılmıştır.

Restorasyon çalışmaları devam ederken, hamamın silüetini ortaya çıkarılması amacıyla, hamamın çevresinde bulunan, imar planında yeşil alan olarak düzenlenen parsellerin kamulaştırmasına yönelik, Bursa Büyükşehir Meclis kararı alınmıştır. Meclis kararı akabinde Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na söz konusu parsellerin Büyükşehir Belediyesince kamulaştırması uygun bulunmuş Bursa Büyükşehir Belediyesi Encümen Kararı ile de kamulaştırmanın startı verilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, Hamamın

çevresinde yer alan parseller Bursa Büyükşehir Belediyesince kamulaştırılmış ve sayede hamam çevresinde yapılacak çevre düzenlemesiyle de anıtsal yapının algılanabilirliğinin artırılması hedeflenmiştir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan restorasyon çalışmaları ile hamamın özgün değerleri korunmuş ve kaybolmaya yüz tutmuş değerleri ise, yapılan özveriyle çalışmalar neticesinde gün yüzüne çıkarılarak Bursa'mıza kazandırılmıştır. Restorasyon çalışmaları yanı sıra çevre düzenleme çalışmaları da tamamlanan, Sosyal ve Kültürel Tesis olarak düzenlenen tarihi Kayhan Hamamı, Bursa yemek kültürünün merkezi olan Kayhan bölgesine, önemli bir değer katmıştır. Yapı olarak da gerçek değerini; algılanabilirliği ve güzelleşen varlığıyla çevresine yansıtan önemli bir odak noktası olmuştur. Tüm bu çalışmalar sonucunda, Bursa'mızın bir değeri daha Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Tarihi Kültürel Miras çalışmaları kapsamında, hak ettiği değere kavuşmuştur.

Çalgıcı Mektebi'nin açılışına katılan ünlü sanatçı Kibariye, açılıştan sonra Bursalılara unutulmaz bir konser verdi.

ROMAN MÜZİĞİ ÇALGICI MEKTEBİNDE

Bursa Büyükşehir Belediyesi, her alanda olduğu gibi sosyal ve kültürel projelerde de farklılığını göstermektedir. Çalgıcı Mektebi, Büyükşehir Belediyesi'nin bu alandaki örnek ve öncü projelerinden biridir. Başka bir anlamda Çalgıcı Mektebi, Büyükşehir'in sosyal ve kültürel açılımıdır. Romen vatandaşlarımızın müzikal anlamdaki yetenekleri; "Çalgıcı Mektebi"nde gelişmektedir.

Çalgıcı Mektebi; Roman kültürünün en önemli yapı taşlarından biri olan özgün müziği geniş kitlelere yaymayı amaçlıyor. Bu proje, aynı zamanda birlikte yaşama sanatı olarak adlandırabileceğimiz toplumsal dayanışmanın da en güzel örneklerinden de biridir. Kamberler Mahallesi'nde yıllarca bölge halkının müzikal etkinliklerine evsahipliği yapan tarihi bina, Büyükşehir Belediyesi'nce restore edildi ve Çalgıcı Mektebi Romen Orkestrası Eğitim Merkezi olarak işlevlendirildi.

Bursa'nın zengin kültürel ve sanatsal birikimine önemli bir katkı sağlayacak olan Çalgıcı Mektebi'nde açık ilköğretim, açık lise ve üniversite düzeyinde genel kültür derslerinin kursları düzenlenecek. Bu kurslar ile eğitimini tamamlayamamış roman vatandaşlarımız, eğitimlerini tamamlama olanağı bulacak. Merkezde, meslek edindirme kursları ile meslek edinmek isteyen roman vatandaşlarımıza meslek sahibi olma konusunda imkan da sağlanacak.

Bünyesinde bir de kütüphane barındıran Çalgıcı Mektebi'nde roman ve genel halk oyunları eğitimi, çalgı yapımı eğitimi, tiyatro eğitimi gibi eğitimler 4 yıllık plan, program ve müfredat dahilinde gerçekleştirilecek. Çalgıcı Mektebi'nde ayrıca; roman korusu, roman tasavvuf korusu, roman gençlik korusu ve roman

çocuk korusu kurulacak. Güzel sanatlar lisesi ve üniversitelerin güzel sanatlar bölümlerinin yetenek sınavlarına yönelik hazırlık çalışmaları yapılacak. Bu çalışmalar ise 2 yıllık plan, program, müfredatla bu bölümlere hazırlanmaları sağlanacak. Çalgıcı Mektebi Bünyesinde; Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği, Batı Müziği, Roman Müziği ve evrensel müzikleri icra edebilen gösteri (show) grupları oluşturulacak. Bu gruplar müzik kültürümüz anlamında hem şehrimizin hem de ülkemizin elçiliğini üstlenecek.

TARİHİ HAMAM ARTIK BURSA'NIN

Bursa'nın ve Yıldırım bölgesinin önemli tarihsel varlıklarından biri olan İncirli Hamamı, Büyükşehir Belediyesi'nin çabalarıyla yeniden ayağa kalktı. Yıllarca harabe bir vaziyette kurtarılmayı bekleyen tarihi yapı, yaklaşık 1,5 yıl süren restorasyon çalışmalarının ardından kültür merkezi olarak kente hizmet etmeye başladı.

İncirli Caddesi üzerinde yer alan hamam, Molla Şemseddin Fenari oğlu Yusuf Bali oğlu Kazasker Alaaddin Fenari tarafından 1488 yılında yaptırıldı. Tek hamam sınıfından olan yapı, çeşitli zamanlarda yangınlar geçirerek oldukça yıprandıysa da tekrar tekrar onarımlar görerek günümüze kadar gelebildi. 1805 yılında kiraya verilen hamam, 1942 yılına kadar

değişik iş kollarına hizmet etti, en son olarak da tütün deposu olarak lullanıldı. Tarihi yapı 1942 yılında el değiştirdi ve yeni sahibi tarafından tadilatlar yaparak 25 Nisan 1945'de tekrar açıldı. Fakat tadilat sırasında yapının bazı kısımlarının değiştirildiği, bazı kısımlarına ilaveler yapıldığı tespit edildi. 483 yıllık tarihi yapı, 1985 yılında çıkan yangında büyük hasar gördü. Ahşap camekanları tümüyle yanan yapı bu tarihten sonra bir daha kullanılmadı.

Eşsiz bir mimari değere sahip olmasına karşın harabe bir yapı olarak bulunduğu çevreye olumsuz etkiler yayan İncirli Hamamı, Büyükşehir Belediyesi'nin el uzatmasıyla yeniden hayat buldu. Tarihi yapıda ilk olarak kamulaştırma işlemleri başlatıldı. Daha sonra da röleve ve restorasyon projeleri hazırlanarak Kurul'a sunuldu. Buradan onay alınmasıyla birlikte çalışmalara başlandı ve yaklaşık 1,5 yıllık bir çalışmanın ardından yapı yeniden ayağa kalktı. Bursa'nın büyük hamam yapılarından biri olan İncirli Hamamı ile birlikte

çevresindeki diğer yapılar da restorasyon sürecine dahil edildi. 483 yıllık İncirli Hamamı'nın restorasyonu ile birlikte Yıldırım ve Bursa, sosyal ve kültürel amaçlı eşsiz bir mekana kavuşmuş oldu.

415 metrekare alan üzerine kurulu bulunan tarihi yapı, çok amaçlı salonlarında her türlü toplantı ve sosyal-kültürel etkinliğin yapılabileceği şekilde dizayn edildi.

Bitişikteki sivil mimarlık örneği yapı da hamamla birlikte restore edilerek, tarihi yapının müstemilatı olarak kullanıma sunuldu. Yaklaşık 190 metrekare alan üzerine ahşap karkas olarak inşa edilen sivil mimarlık örneği yapı, hamamla birlikte bölgeye yeni bir soluk getirecek. Bölgenin ihtiyaçları dikkate alarak sosyala-kültürel işlev verilen tarihi yapılar, Yıldırım Kent Konseyi ve Büyükşehir Belediyesi tarafından ortaklaşa kullanılacak. Bursa'nın önemli zîynetlerinden birisi daha kent tarihine, turizmüne ve sosyal-kültürel yaşamına katılmış oldu.

GÜN YÜZÜNE ÇIKAN YENİ BİR TARİHİ DEĞERİMİZ İNCİRLİ HAMAMI

A. Nalan FİDAN
Yük. Şehir Plancısı

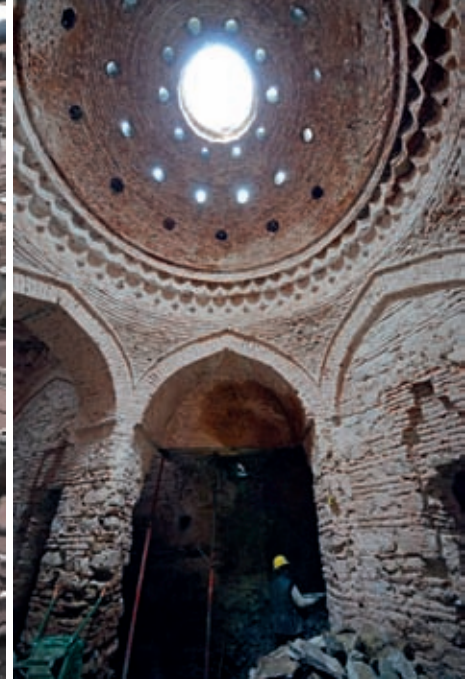
Birben DURMAÇALIŞ
Yük. Restoratör Mimar

Osmanlı İmparatorluğu'na giden yolda ilk başkent Bursa, yüzyıllarca hamamları ve kaplıcaları ile meşhur bir "su kenti" olmuştur. Osmanlı Bursa'sında da bu yapıların birbirinden güzel örnekleri inşa edilmiştir.

Hamam kelimesi Arapça "ısıtmak" anlamındaki "hammama"dan türeyen ve "ısıtan" anlamı taşıyan "hammam"dan gelmektedir. Osmanlı hamam geleneğinin ilk oluşumlarının ve gelişimlerinin

görüldüğü Bursa'da saray, konak vb. büyük evler dışında orta halli ve küçük evlerde- yıkanma dolabı dışında bir hamam kısmı bulunmamaktadır. Halk yıkanma ihtiyacını "halk hamamı" veya "çarşı hamamı" denilen genel yıkanma yapılarında karşılamıştır. İslam dininin emrettiği "boy abdesti" ihtiyacını karşılaması ve özellikle gelir sağlayan bir tesis olması nedeniyle hamamlar Osmanlı sınırları içinde yapımına öncelik verilen bir yapı türü olmuştur. Sultan veya önde gelen devlet adamları ile varlıklı kimseler bu yapıları cami, medrese, imaret gibi hayır yapılarına gelir getirmesi amacıyla "vakıf" olarak veya doğrudan hayır için bölge halkının karşılık ödemeksizin yıkanabilmesi amacıyla yapmışlardır.

Kendi adı ile tanınmış meşhur semtin biricik hamamı olarak inşa edilmiş olan İncirli Hamamı, Meydancık Mahallesi'nde Hamam Sokağı ile İncirli Caddesi'nin kesiştiği köşede yer almaktadır. Yapımı ile ilgili olarak kaynaklarda, II. Beyazıd devrinde, Molla Fenari'nin torunlarından Fenari Ahmet Paşa'nın kardeşi Kadiasker Alaaddin Ali tarafından 1488 yılında yaptırıldığı ve vakfedildiği yazmaktadır. Hamam Sokak cephesinde bulunan kapı üzerinde ise 1945 tarihi görülmektedir. Albert Gabriel'in Bursa ile ilgili hazırladığı eserde de bu tarih doğrulanmakta, yapının 1945'te onarım geçirdiği belirtilmektedir.

Orta boyutlu bir “tek” hamam plan şemasına sahip olan İncirli Hamamı, İncirlice Hamamı olarak da bilinmektedir. Son derece özel bir mimariye sahip olan hamam içindeki üç boyutlu hareketlilik ve mekânların birbiri içine akışı ile içinde dolaşanlara sanki büyük bir kayanın içi oyularak oluşturulmuş izlenimi vermektedir. Soğukluğu ve su deposuna yapışık iki sıcak halvet dışında, göbek taşının çevresindeki eyvan ve halvetleri, ılıklik girişi, ılıklik ve eyvanlarının 60 derecelik açılarla elde edilmiş olması belirgin bir özelliği olup; bu plan şemasının şekilcilikten değil yapım sisteminden kaynaklandığı

söylenmektedir. Yaklaşık 400 metrekare alana sahip hamam, kayıtlara göre 1805 yılında onarılmış ve kiraya verilerek çeşitli sektörlerle hizmet etmiştir. 1930’lara kadar hiç boş kalmamış, defalarca yanmış yıkılmışsa da hep onararak kullanımda kalmıştır. 1942 yılında Şerif Artış tarafından satın alınmış ve çeşitli eklemeler ve değişikliklerle onararak 1945 yılında tekrar işler hale gelmiştir. Bu onarımda bütün döşeme ve duvar mermerleri, göbekteşi, kurnalar, şadırvan ve musluklar değiştirilmiştir. 1985’te çıkan yangın sonrasında müşterisi de azaldığından bir daha onarılmamış ve kapatılmıştır.

1862 tarihli Suphi Bey haritasında yapı net olarak algılanmaktadır.

Kuzeydeki giriş cephesine bitişik sonradan inşa edilmiş ev İncirli Caddesi’nin genişletilmesi sırasında Koruma Kurulu’nun da onayıyla yıkılmıştır. 1950’li yıllarda pek çok vakıf taşınmazının vakıf mülkiyetinden çıkarılıp özel mülkiyete geçmesi söz konusu olmuştur. İncirli Hamamı da bu tarihlerde vakıf mülkiyetinden çıkarılarak özel mülkiyete geçmiştir. 2009 yılındaki durumuna bakıldığında hamamın terkedilmiş, atıl vaziyette bulunduğu, mekan içerisine giren kullanıcıların

denetlenemediği, özgün malzemelerin korunamadığı ve çevre sakinlerinin yapı ile ilgili olumsuz düşüncelerinin oluşmasına neden olan bir durumda olduğu görülmektedir.

Hamamın mimari özellikleri:

Yapının günümüzde, biri İncirli Caddesinde diğeri Hamam Sokakta olan iki adet girişi bulunmaktadır. Yerinde yapılan incelemelerde, yapıdaki şimdi mevcut olmayan taç kapının izlerinden İncirli Caddesi üzerinde bulunan kapının özgün olduğu, Hamam Sokak cephesinde bulunan giriş kapısının özgün olmadığı düşünülmüştür. Bu doğrultuda kubbeli soğukluk mekanına İncirli Caddesi üzerinden tek bir giriş önerilmiştir. Soğukluk mekanı kare formda olup, kubbesi sekiz dilimli dört köşe tromplara basan sekiz kenarlı bir kaide üzerine oturtulmuştur. Bu bölüm, kubbesindeki aydınlık feneri ve her duvarda bulunan üst pencereler ile aydınlanmaktadır. Dış duvarları iki sıra kaba yonu taş iki sıra tuğla düzeninde almalı örgülüdür. Beden duvarının köşelerinde kubbe ile birleştiği yerlerde mukarnaslar göze çarpmaktadır. Beden duvarından sonra kubbe iki kademe ile yükselmektedir. Buralarda 4

adet tepe penceresi mevcuttur.

Soğukluk mekanından 60 derece pahlı ve Bursa kemerli bir nişin batı tarafındaki kapı ile küçük, kubbeli bir hacme geçilir. Bu hacme takılmış hela ve traşlık bölümleri yer almaktadır. 60 derece ile sol kolda ise ılık mekan bulunmaktadır. Ilıklığa bağlı olan 3 eyvan görülmektedir. Altıgen biçimindeki ılık kubbelidir. Eyvanlar ise yarım çapraz tonozludur. Ilıklık mekanından iki eyvan arasından dar bir geçişle göbek taşının bulunduğu sıcaklık kısmına geçilir. Göbek taşı köşeleri pahlı büyük bir dikdörtgendir. Bu mekanda iki adet eyvan görülmektedir. Karşıdaki kubbeli eyvanın iki yanından iki kapalı halvete geçilir.

Hamam yapısı ile aynı ada içinde yer alan SMÖ 11-12 No ile tescilli yapıyı birbirine bağlayan betonarme olarak yapılmış kötü durumdaki yapı hamamın arka sokağı ile Karıncaderesi Sokak köşesinde bulunmuştur. Bu yapının İncirli Hamamı'nın odun deposu ve külhanının yerine yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu muhdes yapı Koruma Kurulu kararı ile yapıya daha fazla zarar vermesi için kaldırılmış ve külhanın bacası ortaya

çıkarılmıştır. Hamam yapısının kubbesi iki kademe ile kaldırılarak üstlerinin bazı bölümlerde kiremit kaplı olduğu bazı bölümlerde ise sıvandıği görülmektedir. Ancak restorasyon uygulamaları sırasında çıkan veriler doğrultusunda kubbe ile ilgili tadilat projesi hazırlanmıştır. Soğukluk mekanı dışındaki bölümlerin duvarları daha düzensiz olarak birkaç sıra yonu taş, iki sıra tuğla olarak örülmüştür.

Restorasyon süreci:

Tarihi kültürel miras çalışmaları kapsamında, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nce ihyasının sağlanması amacıyla; Yıldırım'ın en gözde merkezi olan İncirli Caddesi üzerinde, harabe halinde ve atıl vaziyette bulunan İncirli Hamamı'nın restorasyonuna yönelik çalışmalar, 2010 yılında kamulaştırılma işleminin tamamlanması ile başlamıştır. Çalışmalar kapsamında alınmış en önemli restorasyon kararı, İncirli Hamamı ile aynı ada içinde yer alan tescilli yaklaşık 205 m² alana sahip SMÖ (sivil mimarlık örneği) yapının birlikte düşünülerek işlevin zenginleştirilmesi, yapıların günümüz gereksinimlerine yanıt verecek bir ürün olarak ortaya konması olmuştur.

Bu doğrultuda Bursa Büyükşehir Belediyesi'nce 2010 yılında proje çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmalarının genel amacı hamam yapısının, bulunduğu imar adası ile birlikte bir bütün olarak değerlendirilerek, bölgenin gereksinimlerine yanıt verecek, sosyo-kültürel açıdan bölge sakinlerine katkı sağlayacak, kullanıcıların yapıyı benimseyerek aidiyet duygusu oluşturacak ve yapıyı korumalarını sağlayacak bir öneri oluşturmak olarak belirlenmiştir. Projelerin Koruma Kurulu'na onaylanması sürecinde; 1/1000 ölçekli imar planında gözüken ve muhdes yapıları da kapsayan yanlış tescil taramalarının düzeltilmesi, söz konusu muhdes yapılar kaldırılarak hamam çevresinin temizlenmesi, planda imar adasına sosyal kültürel tesis işlevinin tanımlanması ve sivil mimarlık örneği yapının tek bir parselde yer alması gerekliliği ile tevhid işlemlerinin gerçekleştirilmesi ve Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanması sağlanmıştır. Bu kapsamda tüm projeler 2011 senesinde

tamamlanarak Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır.

2011 yılında, uygulama ihalesi yapılarak, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun onaylı restorasyon projesine göre uygulama çalışmalarına başlanmıştır. Çalışmaya öncelikli olarak yapının özgün niteliğini ortaya çıkarmak ve taşıdığı tüm değerlerini koruyarak varlığını sürdürmesini sağlamak amacı ile başlanmıştır. Bu süreçte, restorasyon ilkeleri doğrultusunda, yapının verdiği her veri göz ardı edilmeksizin değerlendirilmiştir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından 2013 yılında tamamlanan restorasyon çalışmaları ile, Bursa'da Osmanlı mimarisi izleri taşıyan yüzlerce eserden biri olan İncirli Hamamı; özgün değerleri korunarak ve kaybolmaya yüz tutmuş değerleri yapılan özverili çalışmalar neticesinde gün yüzüne çıkarılarak

ayağa kaldırılmıştır. Hamam; tescilli idare binası, iç avlusu ve bahçesiyle birlikte artık bir kompleks olarak değerlendirilmiştir. Mesleki eğitimler başta olmak üzere sosyal ve kültürel aktiviteler, sergilerin düzenlendiği; bölgenin nabzının attığı güzel bir doku olarak 15 Mayıs 2013 tarihinde hizmete alınmış ve bugüne kadar onlarca etkinlik gerçekleştirilmiştir. İçerisinde yer alan toplantı ve sergi salonlarının sivil toplum kuruluşları, vakıflar, dernekler ve okullara ücretsiz olarak tahsis edilmesi ve BUSMEK olarak 4-5 kişilik özel gruplara Türk-İslam Sanatları ağırlıklı olan hat, ebru, çini, tezhip, minyatür, resim dersleri verilmesi planlanmakta olup halkımıza hizmet amaçlanmaktadır. Tüm bu çalışmalar sonucunda, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Tarihi Kültürel Miras Çalışmaları kapsamında, Bursa'ya büyük bir değer daha kazandırılmıştır.

BURSA KABUK DEĞİŞTİRİYOR

Altıparmak

Yahşi Bey Caddesi - Gece Mahallesi

Saffet YILMAZ

Bursa'da bölgesel ölçekte ayağa kaldırma, restorasyon veya sağlıklılaştırma diyebileceğimiz ilk uygulama Tophane'deki Kale Sokak'la başladı. Kentin geleneksel mimariyi yansıtan en yoğun yapı stokunun yer aldığı bu bölge, dönemin il ve ilçe belediye başkanları, Anıtlar Kurulu üyeleri, akademisyenleri ve gönüllülerinin çabalarıyla ayağa kaldırılmıştı. Kale Sokak, restorasyonun ardından on yıllar boyunca fotoğraf sanatçıları için atölye vazifesi görmekle birlikte, kente gelen yerli ve yabancı turistlerin de ilgi odağı oldu.

Bursa'da Kale Sokak'tan sonraki en büyük sağlıklılaştırma ve işlev değişikliği çalışması Cumhuriyet Caddesi'nde gerçekleşti. Ahmet Vefik Paşa'nın valiliği döneminde başlayan, yapıları yıkarak yeni yollar açma uygulamasının bir ürünü olan Cumhuriyet Caddesi, yaklaşık 100 yıl sonra büyük ve kapsamlı bir dönüşüme uğradı. Bursa Büyükşehir Belediyesi caddeyi hem araç trafiğine kapatıp sadece toplu taşıma aracı tramvaya açtı hem de tüm yapıları cepheleriyle, kapı pencere ve çatılarıyla, zemin döşeme ve aydınlatma elemanlarıyla elden geçirerek yeni bir kimliğe büründürdü. Cumhuriyet Caddesi Bursa'nın en temel yaya akslarından ve alışveriş alanlarından biri oldu. Caddenin yayalaşması sayesinde çarşı merkezi

rahat bir nefes aldığı gibi, kente dışarıdan gelenler için Cumhuriyet Caddesi'nde fotoğraf çekirmek bir gelenek oldu.

Bursa kent merkezinde bölgesel ölçekte sağlıklılaştırma projeleri, Cumhuriyet Caddesi'ndeki uygulamanın kentte yarattığı olumlu havayla birlikte artış gösterdi. Daha sonra Atatürk Caddesi ele alındı ve bambaşka bir görünüme kavuşturuldu. Bölgesel anlamda sağlıklılaştırma çalışmalarından; Yokuş Caddesi, Osmangazi Çıkma, Üftade Sokak ve Kavaklı Caddesi gibi kent merkezindeki tarihi ve geleneksel dokusunu nispeten korumuş cadde ve sokaklar da nasibini aldı.

Şu sıralar, sağlıklılaştırma çalışmasının devam ettiği en büyük bölge Altıparmak Caddesi. 40-50 yıl öncesine kadar sağlıklı soltu Bursa konaklarının süslediği, günümüzde ise kent merkezindeki en yoğun ve aslında sağlıklısız yapılaşmış bölgesi olan bu cadde, iki yönlü olarak ele alındı ve başlatılan sağlıklılaştırma çalışmalarının yüzde 60'lık bölümü tamamlandı. Cadde üzerindeki kullanıcıların talepleri doğrultusunda başlatılan sağlıklılaştırma çalışması kapsamında 60'ın üzerinde yapıya müdahale edildi. Dış cephe mantolama ve boya yapılarak yağmur iniş boruları yenilendi, çatılar elde geçirildi, bakımları yapıldı, yenilenmesi gerekenler yenilendi. Bina cephelerinde kötü bir

görünüm sergileyen klimalar için ahşap gizleme üniteleri oluşturuldu. Zemin katlardaki dükkanların cephelerinde prekast kaplamalar yapılarak tabelaları düzenlendi ve caddede bir uyum ve düzen sağlandı.

Altıparmak Caddesi boyunca tretuvar taşları sökülerek küp granit döşendi. Proje kapsamında 50'ye yakın binaya daha müdahale edilecek ve Bursa'nın temel akslarından biri olan Altıparmak Caddesi, açıldığı tarihten bu yana geçirdiği en büyük değişimlerden birini yaşamış olacak. Kent merkezine toplu taşımayı getirecek olan T1 hattının da buradan geçecek olması ve dolayısıyla Türkiye'nin ilk yerli tramvayı olan İpekböceğinin yakın zamanda buradan ilerleyecek olması da caddenin prestijini artıracak.

Kent merkezinde sağlıklılaştırma projeleri kapsamında bu günlerde başlanan bir başka proje de Yahşibey Caddesi oldu. Bursa'nın geleneksel dokusu bozulmamış en gözde caddesi ve fotoğraf sanatçıları için atölye durumunda olan Gece Mahallesi'nde çalışmaların yılsonuna kadar tamamlanması hedefleniyor. Cadde boyunca tüm cepheler yenilenecek, çatılar elden geçirilecek, aydınlatma elemanları yenilenecek, zemin döşemeleri geleneksel dokuya uygun bir şekilde imal edilecek.

BESAŞ'IN YENİ ADIMI SÜT ÜRETİMİ

30 yılı aşkın bir süredir Bursa halkına hizmet veren Besaş, ürün çeşidini arttırmak ve niteliğini iyileştirerek toplumsal projeleri desteklemek için çalışmalarını sürdürüyor. Besaş, hayvancılığın bitme aşamasına geldiği Türkiye'de en fazla göç veren dağ bölgelerini kalkındırmaya yönelik planlanan süt ve süt ürünleri işleme tesisinin hizmete girebilmesi için yoğun çalışmalarına devam ediyor.

Tüm etkinliklerinde kaliteli, sağlıklı ve ekonomik ürünleri halkla buluşturmayı ilke edinen Besaş, süt işletme tesisini de ilkelerine uygun şekilde, sağlıklı ve kaliteli üretim yapabilecek bir işletme olarak açabilmek için çalışmalarını tüm hızıyla sürdürüyor. Yeni alınan ekipmanların montajıyla çalışmalarına devam edilen işletmenin kurulumu tamamlanıp hizmete girdiğinde, dağ

yöresinde etkinlik gösteren en büyük süt işletme tesisi kurulmuş olacak. Bu ve buna benzer uygun ekonomik kalkınma modellerinin birbiri ardına devreye alınmasıyla birlikte Keles, Orhaneli, Büyükorhan ve Harmancık adım adım refaha ulaşacak.

Besaş; halkın özellikle de gelecek nesillerimiz olan çocukların sağlıklı

gelişimlerine yardımcı olabilmek için kalite ve sağlıklı üretimi süt ve süt ürünlerinde de Bursa vatandaşlarına sunmak istiyor. Halka kaliteli, sağlıklı, ekonomik süt ve süt ürünleri ile hizmet vererek sosyal sorumluluğunu yerine getirmek istiyor.

Besaş'ın süt üretim tesisleri, dünyanın, konularında en önde gelen firmaların süt

süt işletme makineleri kullanılarak, tam donanımlı olarak kuruluyor. Süt laboratuvarında gerekli testlerden geçen ürünlerin, özel taşıma araçları ile Bursa halkına sevkiyatı gerçekleştirilecek... Yaklaşık 9 bin metrekare alan içinde 3 bin metrekare kapalı alana sahip tesisteki çalışmalar artık tamamlanma aşamasında olup, gerekli ekipmanların montajının tamamlanmasının ardından 1 ay içinde üretime başlayacak. Süt ve süt ürünleri işletme tesisi olarak kullanılacak binanın Keles Belediyesi ile Besaş arasında yapılan bir protokolle Büyükşehir Belediyesi'ne devri gerçekleştirilmiş, daha önce Tekel'e ait olan ve Keles Belediyesi'ne verilen bina, tesis kurulması ve bölgenin menfaatine çalışmalar yapılması için Besaş'a devredilmiş durumda.

Günümüzün en gelişmiş makine ve teçhizatı ile üretim çalışmalarına başlayacak olacak Besaş Süt Tesisleri, tek vardiyada 30 ton süt işletme kapasitesine sahip olup, hedef olarak 3 vardiyada 60 - 70 ton günlük süt işleyerek, Keles, Orhaneli, Büyükorhan ve Harmancık yöresindeki hayvancılığı kalkındırmak ve bölgeye iş imkânı sağlayarak bölgenin refahına katkıda bulunuyor. Besaş süt ürünleri üretim tesisinde tek vardiyada yaklaşık olarak 5000 lt pastörize günlük süt, 1350 kg kaşar, 5000 kg yoğurt, 5000 lt ayran Türk damak tadına uygun olarak, klasik üretim yöntemlerini modern makinelerde uygulayarak sağlıklı ve hijyenik koşullarda üretilen bu ürünler en ekonomik fiyatlarda halkın beğenisine sunulacak.

Besaş'ın diğer işletmelerinde olduğu gibi Besaş süt işleme tesislerinde de "tek kârımız sağlığınız" sloganı ile ekonomik, kaliteli, sağlıklı süt ve süt ürünleri Besaş satış noktaları aracılığı ile tüm Bursa halkına ulaştırılıyor.

İnsanın büyümesi, gelişmesi, sağlıklı ve üretken olarak uzun süre yaşaması için gerekli olan enerji ve besin öğelerinin

yeterli miktarlarda düzenli olarak alınması gerekiyor. Enerji ve besin öğeleri ihtiyaçlarının karşılanmasında en önemli besin gruplarından biri de süt ve süt ürünleri... Süt ve süt ürünlerinin yeterli miktarlarda tüketimi özellikle büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu okul çağı çocukları başta olmak üzere her yaş grubu için büyük önem taşıyor. Süt; protein, karbonhidrat, yağ gibi makro besin öğeleri ile mikro besin öğeleri olan kalsiyum, fosfor, potasyum, çinko gibi mineraller ve A, B, D, E ve K vitaminlerini içeren çok zengin bir besin ögesi. Özellikle büyüme çağındaki çocuklar ve gençler yetişkinlerden daha fazla proteine ihtiyaç duyarlar. Çünkü gıda proteini, vücuda özgü kas proteinine dönüşür.

Yaşamın her döneminde tüketilmesi gereken süt; sindirim sistemini düzene sokar, büyüme ve gelişmeyi destekler, dişleri korur ve çürükleri önler, hücre ve doku oluşumunda rol alır, saç ve tırnak oluşumunda rol alır. Beynin gelişiminde

ve çalışmasında faydalıdır, hücreleri onarır, kemikleri sertleştirir, bağışıklık sistemini güçlendirir. Her gün süt içen çocuklar ve gençler, sütü az içenlere nazaran daha uzun boyludur. Çünkü kalsiyum alımı ile büyüme arasında doğrudan bir ilişki bulunur. Bu nedenle çocuklarımızı sütsüz bırakmamalıyız.

Düzenli bir şekilde günde en az bir bardak sütün, çocukların soyut düşünce, problem çözme, bellek, dikkat, konsantrasyon gibi zihinsel yetenekler açısından, süt içmeyen çocuklara kıyasla daha başarılı olmalarına yardımcı olduğu tespit edilmiştir. İdeal olan ilkökul çağındaki bir çocuğun günde en az 500 gram, yani iki su bardağı süt içmesidir. Ancak Türkiye'de gelişme çağındaki çocuklar için süt tüketim oranı ne yazık ki günde bir su bardağı bile değil. Türkiye, okul çağındaki çocukların süt tüketim oranı bakımından, Avrupa ülkelerinin çok gerisinde. Avrupa ülkelerinde çocukların süt tüketim miktarı, günde bir litreyi bulmakta.

WWW.BURSA.BEL.TR

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

ACEMLER / BURSA

T. (0224) 444 16 00

F. (0224) 225 02 02